

Bölüm 11: Giriş/Çıkış

İşletim Sistemleri

G/Ç donanımı ve veri yolları

Aygıt yazmaçları, kapı ve bellek eşlemeli G/Ç

Yoklama (programlanmış G/Ç)

Kesmeler, vektörler, MSI-X

DMA, dağıt-topla, IOMMU

G/Ç yazılım katmanları

Tamponlama, önbellek, biriktirme

Bloke eden, eş zamansız G/Ç, io_uring

Saatler ve zamanlayıcılar

Diskler ve disk çizelgeleme

SSD, NVMe, blk-mq

RAID ve kararlı depolama

Öğrenme Çıktıları

Donanım

Denetleyici, aygıt yazmaçları, PCIe/USB/NVMe veri yolları; kapı ve bellek eşlemeli G/Ç'yi açıklamak.

Aktarım yöntemleri

Yoklama, kesme güdümlü G/Ç ve DMA'yı karşılaştırmak; MSI-X ve IOMMU'nun rolünü söylemek.

Yazılım katmanları

Kesme işleyicisi, sürücü, aygıttan bağımsız katman ve kullanıcı kütüphanesini bir `read()` yolunda izlemek.

Arayüzler

Bloke eden, bloke etmeyen ve eş zamansız G/Ç'yi; `epoll` ve `io_uring` 'i ayırt etmek.

Diskler

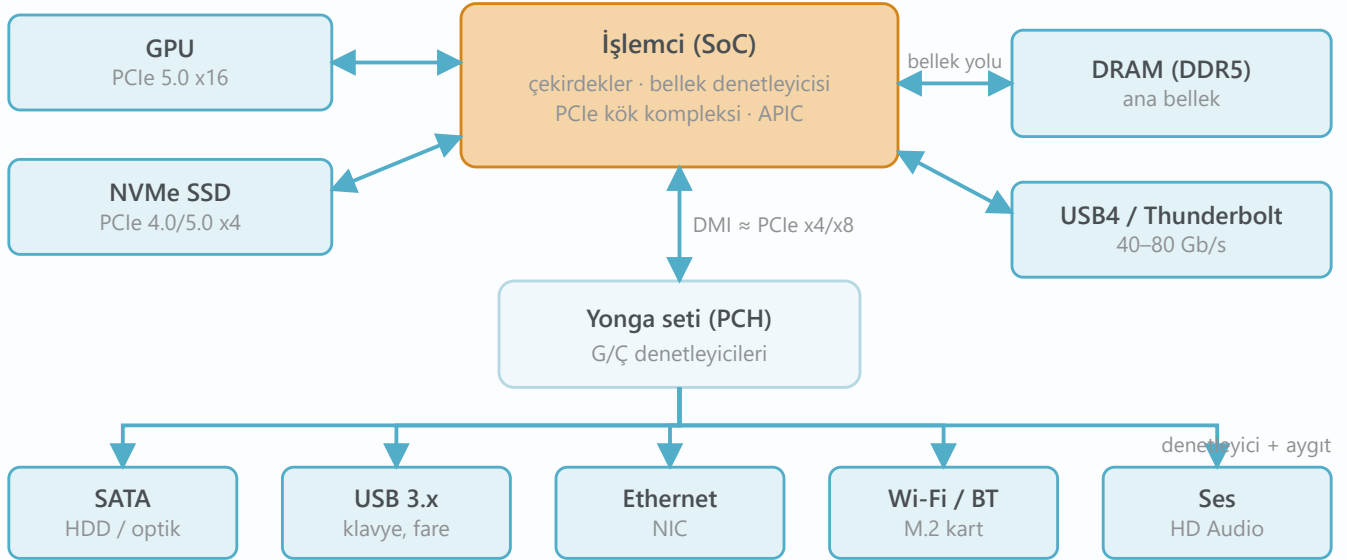
Erişim süresini hesaplamak; FCFS, SSTF, SCAN, C-SCAN, LOOK, C-LOOK toplam kafa hareketini bulmak.

SSD ve RAID

FTL, aşınma dengeleme, TRIM ve blk-mq'yu; RAID 0/1/5/6/10 ve XOR eşliği ile kurtarmayı açıklamak.

GİRİŞ

G/Ç Sistemine Genel Bakış

- İşletim sistemi aygıtlara **komut verir**, **durumlarını okur**, **kesmeleri yakalar** ve **hataları** ele alır.
- Uygulamalara aygıttan bağımsız, katmanlı ve tek tip bir arayüz sunar.
- Çekirdek kodunun büyük bölümü **aygıt sürücüleridir** (Linux kaynak kodunun yaklaşık %60–70'i `drivers/`).

GİRİŞ

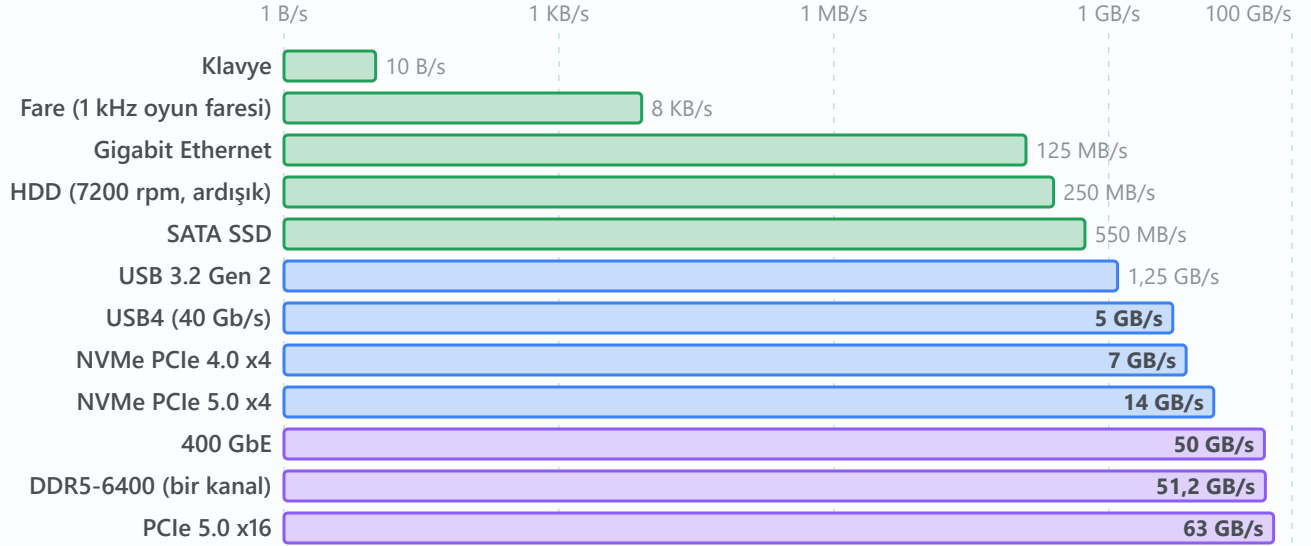
Veri Yolları: PCIe, USB4, SATA

- **Veri yolu:** bileşenler arasında veri, adres ve denetim sinyallerini taşıyan bağlantı. Eski PC'lerde paylaşılan paralel yol (ISA, PCI); bugün **noktadan noktaya seri hatlar** (PCIe, USB, SATA).
- PCIe bir hat (lane) tam çift yönlüdür; bağlantı x1, x4, x8, x16 hat birleştirir. Bant genişliği her yönde ayrı ayrıdır.

Bağlantı	Ham hız	Etkin veri hızı	Not
PCIe 4.0	16 GT/s / hat	≈ 1,97 GB/s / hat; x4 ≈ 7,9 GB/s	128b/130b kodlama; NVMe SSD'ler
PCIe 5.0	32 GT/s / hat	≈ 3,94 GB/s / hat; x16 ≈ 63 GB/s	GPU, 14 GB/s sınıfı SSD
PCIe 6.0	64 GT/s (PAM4)	≈ 7,6 GB/s / hat; x16 ≈ 121 GB/s	FLIT + FEC; sunucularda yaygınlaşıyor
USB 2.0 / 3.2	480 Mb/s / 5–20 Gb/s	≤ 60 MB/s / ≤ 2,5 GB/s	Ana makine yoklamalı protokol
USB4 v1 / v2	40 / 80 Gb/s	PCIe, DisplayPort tünelleme	Thunderbolt 4/5 ile uyumlu
SATA III	6 Gb/s	≈ 600 MB/s (8b/10b)	AHCI: tek kuyruk, 32 komut
Ethernet	1 / 10 / 100 / 400 Gb/s	125 MB/s ... 50 GB/s	Veri merkezi: 400–800 GbE

Hesap: PCIe 4.0 hattı $16 \text{ GT/s} \times 128/130 \div 8 = 1,97 \text{ GB/s}$. FireWire, 56K modem ve 10/100 Mb/s Ethernet artık tarihseldir.

Aygıt Veri Hızları

logaritmik eksen: her çizgi 1000 kat

Klavye ile PCIe 5.0 x16 arasında $\approx 6 \times 10^9$ kat fark var: aynı işletim sistemi hem saniyede birkaç tuşu hem saniyede milyonlarca NVMe isteğini yönetmelidir. Değerler tipik üst sınırlardır; gerçek hız sinyal kalitesi, protokol yükü ve ağıta bağlıdır.

GİRİŞ

Aygıt Sınıfları: Blok, Karakter, Ağ

Sınıf	Örnek	Özellik	Tipik arayüz
Blok	HDD, SSD, USB bellek, SD kart	Sabit boyutlu, <i>adreslenebilir</i> bloklar (512 B / 4 KiB); her blok bağımsız okunur/yazılır	<code>read</code> , <code>write</code> , <code>lseek</code> ; dosya sistemi, <code>mmap</code>
Karakter	Clavye, fare, seri port, yazıcı, ses	Bayt <i>akışı</i> ; adreslenemez, konum (seek) yok	<code>read / write</code> , <code>ioctl</code> ; <code>/dev/ttyS0</code>
Ağ	Ethernet, Wi-Fi	Paket tabanlı; ne blok ne karakter	Soket API'si (<code>send</code> , <code>recv</code>); <code>/dev</code> 'de dosyası yok
Diğer	Saatler, zamanlayıcılar, GPU	Ne akış ne blok: kesme üretir ya da bellek eşlemelidir	<code>timerfd</code> , DRM/KMS, <code>mmap</code>

```
$ ls -l /dev/nvme0n1 /dev/ttyS0
```

```
brw-rw---- 1 root disk    259, 0  nvme0n1   b = blok, ana/yan numara 259,0
```

```
crw-rw---- 1 root dialout  4, 64  ttyS0     c = karakter
```

Ağ arabirimleri karakter aygıtı değildir; Unix/Linux'ta ağ ayrı bir sınıftır. Blok boyutu bugün çoğunlukla 512 B (öykünmeli) ya da 4 KiB'dir; sınıflandırma kesin değildir (teyp ve saatler sınıfa tam uymaz).

Aygıt Denetleyicileri

- G/Ç birimi = **mekanik/aygıt** kısmı + **elektronik denetleyici** (yonga ya da kart; bağlayıcı ile ağıta bağlanır).
- **Öncül** (preamble) senkronizasyon deseni ile silindir/sektör numarasını taşıır. Denetleyici bit akışını bloğa çevirir, **ECC** ile hatayı düzeltir, bloğu kendi tamponuna koyar; sonra belleğe aktarır.
- İşletim sistemi ağıtla değil **denetleyiciyle** konuşur; SATA/NVMe gibi standart arayüzler sayesinde tek sürücü birçok üreticinin ağıtını sürer.
- Modern diskler 4 KiB fiziksel sektör kullanır (Advanced Format); dışarıya 512 B gösterenlere *512e* denir.

Aygıt Yazmaçları: Durum, Komut, Veri

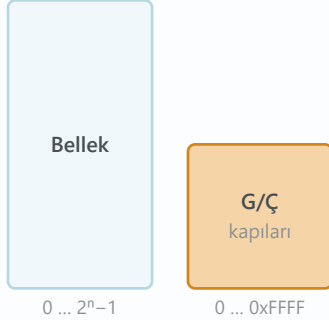
Durum (status)	BUSY	RDY	ERR	DRQ	–	–	–	–	CPU okur
Komut (command)	WRITE	CMDRDY	READ	IRQEN	–	–	–	–	CPU yazar
Veri çıkışı (data-out)	0	1	0	0	0	0	0	1	CPU → aygıt
Veri girişi (data-in)	?	?	?	?	?	?	?	?	aygıt → CPU

bit 7bit 0

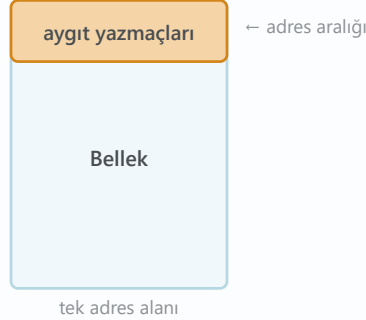
- Denetleyicinin genellikle dört yazmacı vardır: **durum** (meşgul, hazır, hata), **komut** (ne yapılacağı), **veri girişi** ve **veri çıkışı**.
- Yazmaçlara yazmak = *komut vermek*; okumak = *durum öğrenmek*. Ayrıca büyük veri tamponları (ör. çerçeve tamponu, NIC halkaları) olabilir.
- Yazmaç düzeni aygıta özgüdür; bu ayrıntıyı yalnız **sürücü** bilir. Bit adları burada örnek amaçlıdır.

Kapı Eşlemeli ve Bellek Eşlemeli G/Ç

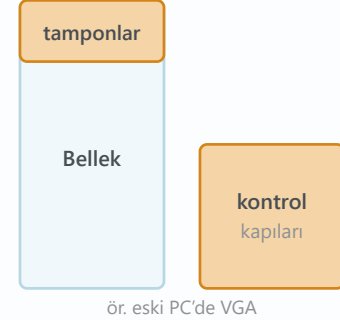
(a) Ayrı uzaylar

(b) Bellek eşlemeli

(c) Hibrit

Kapı (x86)	Aygıt
0x20–0x21	8259 kesme denetleyicisi
0x40–0x43	8254 zamanlayıcı (PIT)
0x60, 0x64	8042 klavye denetleyicisi
0x3F8–0x3FF	COM1 seri port
0xCF8–0xCFF	PCI yapılandırma

```
in al, 0x60 ; kapı: özel komut
mov eax, [rbx+0x14] ; MMIO: sıradan yükleme
```

```
Linux: inb()/outb() · ioremap() + readl()/writel()
/proc/ioports · /proc/iomem
```

Kapı eşlemeli G/Ç'de CPU özel **IN** / **OUT** komutları ve ayrı bir adres alanı kullanır; bellek eşlemelide aygıt yazmacı sıradan bir bellek adresidir ve adres çözücü erişimi ilgili aygıtı yönlendirir. ARM ve RISC-V yalnız MMIO kullanır; PCIe aygıtları da yazmaçlarını BAR'lar ile MMIO olarak sunar.

Bellek Eşlemeli G/Ç: Artılar ve Eksiler

Bellek eşlemeli G/Ç: artılar

- + Özel komut gerekmez; sürücü tamamen C ile yazılabilir (`volatile` işaretçi).
- + Koruma sayfa tablosuyla gelir: yazmaç sayfası kullanıcı uzayına eşlenmezse erişilemez; istenirse tek bir sürece verilebilir (VFIO, DPDK).
- + Her bellek komutu yazmaçla çalışır: `TEST` , `AND` gibi komutlar doğrudan yazmaç üzerinde.

Eksiler

- **Önbellek:** durum yazarı önbelleğe alınırsa güncel değer görülmez → sayfa *önbelleklenemez* işaretlenir (PAT/MTRR, `ioremap`).
- **Birden çok yol:** bellek ayrı hızlı yolda ise G/Ç aygıtı adresi göremez → yönlendirme köprü/kök kompleks tarafından adres aralıklarıyla yapılır.
- Derleyici erişimleri yeniden sıralayabilir: `volatile` ve bellek bariyerleri gerekir.

(a) tek yol

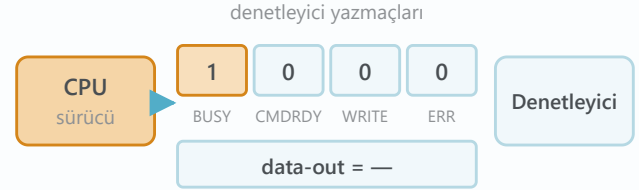

(b) çift yol

Yoklama: El Sıkışma Adım Adım

```
▶ while (status & BUSY)
▶ ;          /* meşgul bekleme */
3 command = WRITE;
4 data_out = 'A';
5 command |= CMDRDY;
6 /* --- denetleyici tarafı --- */
7 /* CMDRDY görüldü → BUSY = 1 */
8 /* komutu oku, baytı aygıtı yaz */
9 /* CMDRDY = ERR = BUSY = 0 */
```


Sürücü durum yazmacını **tekrar tekrar okur**: denetleyici önceki işi bitirmediği için BUSY = 1. CPU bu sırada başka iş yapamaz.

Adım 1 / 8

DEĞİŞKENLER

BUSY = 1

CMDRDY = 0

WRITE = 0

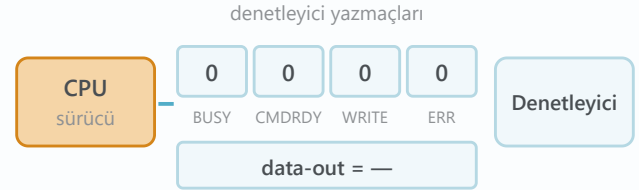
ERR = 0

Programlanmış G/Ç (PIO): her bayt için CPU bu el sıkışmayı kendisi yürütür. Basittir, ama bekleme boyunca CPU boşa döner; CPU başka sürece geçip bir baytı kaçırsa (ör. tampon taşması) veri kaybolabilir.

Yoklama: El Sıkışma Adım Adım

```
► while (status & BUSY)
```

```
2 ; /* meşgul bekleme */  
3 command = WRITE;  
4 data_out = 'A';  
5 command |= CMDRDY;  
6 /* --- denetleyici tarafı --- */  
7 /* CMDRDY görüldü → BUSY = 1 */  
8 /* komutu oku, baytı aygıtı yaz */  
9 /* CMDRDY = ERR = BUSY = 0 */
```


BUSY 0 oldu: döngüden çıkılır. Bu bekleme süresi aygıtı bağlıdır; birkaç döngüden milisaniyelere kadar sürebilir.

Adım 2 / 8

DEĞİŞKENLER

BUSY = 0

CMDRDY = 0

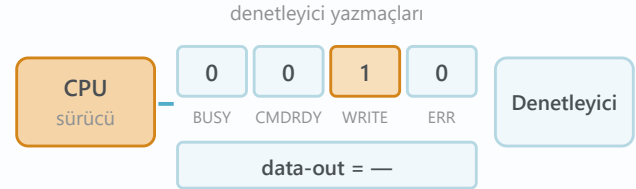
WRITE = 0

ERR = 0

Programlanmış G/Ç (PIO): her bayt için CPU bu el sıkışmayı kendisi yürütür. Basittir, ama bekleme boyunca CPU boşa döner; CPU başka sürece geçip bir baytı kaçırsa (ör. tampon taşması) veri kaybolabilir.

Yoklama: El Sıkışma Adım Adım

```
1 while (status & BUSY)
2     ;          /* meşgul bekleme */
3     ► command = WRITE;
4     data_out = 'A';
5     command |= CMDRDY;
6     /* --- denetleyici tarafı --- */
7     /* CMDRDY görüldü → BUSY = 1 */
8     /* komutu oku, baytı aygıtı yaz */
9     /* CMDRDY = ERR = BUSY = 0 */
```


Komut yazmacına **WRITE** bit yazılır: yapılacak iş yazma.

Adım 3 / 8

DEĞİŞKENLER

BUSY = 0

CMDRDY = 0

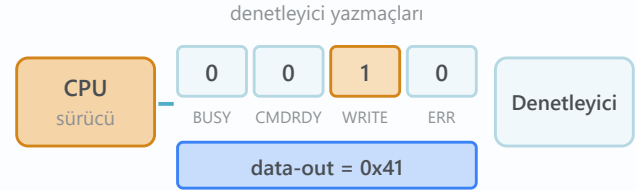
WRITE = 1

ERR = 0

Programlanmış G/Ç (PIO): her bayt için CPU bu el sıkışmayı kendisi yürütür. Basittir, ama bekleme boyunca CPU boşa döner; CPU başka sürece geçip bir baytı kaçırsa (ör. tampon taşması) veri kaybolabilir.

Yoklama: El Sıkışma Adım Adım

```
1 while (status & BUSY)
2     ; /* meşgul bekleme */
3 command = WRITE;
4 ► data_out = 'A';
5 command |= CMDRDY;
6 /* --- denetleyici tarafı --- */
7 /* CMDRDY görüldü → BUSY = 1 */
8 /* komutu oku, baytı aygıtı yaz */
9 /* CMDRDY = ERR = BUSY = 0 */
```


Gönderilecek bayt ('A' = 0x41) **veri çıkış** yazmacına konur.

Adım 4 / 8

DEĞİŞKENLER

BUSY = 0

CMDRDY = 0

WRITE = 1

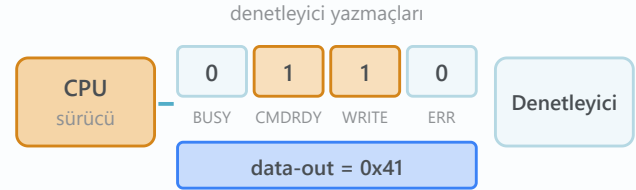
ERR = 0

data_out = 0x41

Programlanmış G/Ç (PIO): her bayt için CPU bu el sıkışmayı kendisi yürütür. Basittir, ama bekleme boyunca CPU boşa döner; CPU başka sürece geçip bir baytı kaçırsa (ör. tampon taşması) veri kaybolabilir.

Yoklama: El Sıkışma Adım Adım

```
1 while (status & BUSY)
2     ;           /* meşgul bekleme */
3 command = WRITE;
4 data_out = 'A';
5 ► command |= CMDRDY;
6 /* --- denetleyici tarafı --- */
7 /* CMDRDY görüldü → BUSY = 1 */
8 /* komutu oku, baytı aygıtı yaz */
9 /* CMDRDY = ERR = BUSY = 0 */
```


CMDRDY = 1: "komut hazır". Bu bit denetleyiciye işin başlayabileceğini söyler.

Adım 5 / 8

DEĞİŞKENLER

BUSY = 0

CMDRDY = 1

WRITE = 1

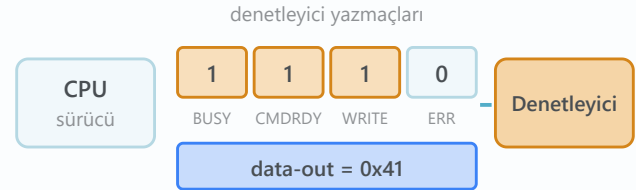
ERR = 0

data_out = 0x41

Programlanmış G/Ç (PIO): her bayt için CPU bu el sıkışmayı kendisi yürütür. Basittir, ama bekleme boyunca CPU boşa döner; CPU başka sürece geçip bir baytı kaçırsa (ör. tampon taşması) veri kaybolabilir.

Yoklama: El Sıkışma Adım Adım

```
1 while (status & BUSY)
2     ;           /* meşgul bekleme */
3 command = WRITE;
4 data_out = 'A';
5 command |= CMDRDY;
6 /* --- denetleyici tarafı --- */
7 ► /* CMDRDY görüldü → BUSY = 1 */
8 /* komutu oku, baytı aygıtı yaz */
9 /* CMDRDY = ERR = BUSY = 0 */
```


Denetleyici CMDRDY'yi görür ve **BUSY = 1** yapar: artık meşgul olduğunu ana makineye bildirir.

Adım 6 / 8

DEĞİŞKENLER

BUSY = 1

CMDRDY = 1

WRITE = 1

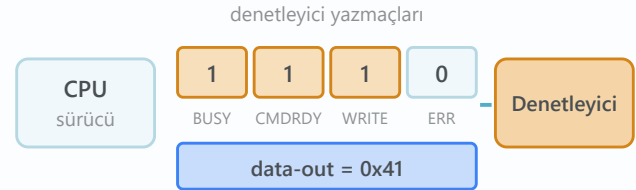
ERR = 0

data_out = 0x41

Programlanmış G/Ç (PIO): her bayt için CPU bu el sıkışmayı kendisi yürütür. Basittir, ama bekleme boyunca CPU boşa döner; CPU başka sürece geçip bir baytı kaçırsa (ör. tampon taşması) veri kaybolabilir.

Yoklama: El Sıkışma Adım Adım

```
1 while (status & BUSY)
2     ;          /* meşgul bekleme */
3 command = WRITE;
4 data_out = 'A';
5 command |= CMDRDY;
6 /* --- denetleyici tarafı --- */
7 /* CMDRDY görüldü → BUSY = 1 */
8 ► /* komutu oku, baytı aygıtı yaz */
9 /* CMDRDY = ERR = BUSY = 0 */
```


Denetleyici komut yazmacını okur (WRITE), veri çıkış yazmacındaki baytı alır ve aygıtı gönderir.

Adım 7 / 8

DEĞİŞKENLER

BUSY = 1

CMDRDY = 1

WRITE = 1

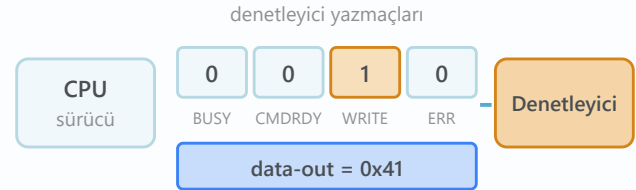
ERR = 0

data_out = 0x41

Programlanmış G/Ç (PIO): her bayt için CPU bu el sıkışmayı kendisi yürütür. Basittir, ama bekleme boyunca CPU boşa döner; CPU başka sürece geçip bir baytı kaçırsa (ör. tampon taşması) veri kaybolabilir.

Yoklama: El Sıkışma Adım Adım

```
1 while (status & BUSY)
2     ;          /* meşgul bekleme */
3 command = WRITE;
4 data_out = 'A';
5 command |= CMDRDY;
6 /* --- denetleyici tarafı --- */
7 /* CMDRDY görüldü → BUSY = 1 */
8 /* komutu oku, baytı aygıtı yaz */
▶ /* CMDRDY = ERR = BUSY = 0 */
```


İş bitti: CMDRDY, ERR ve BUSY temizlenir (ERR = 0 → başarılı). Sonraki bayt için döngü baştan başlar.

Adım 8 / 8

DEĞİŞKENLER

BUSY = 0

CMDRDY = 0

WRITE = 1

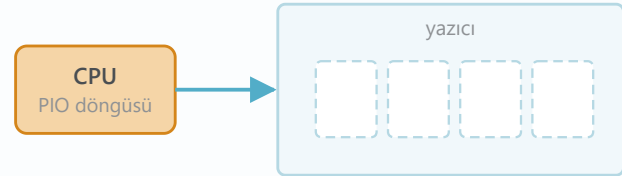
ERR = 0

data_out = 0x41

Programlanmış G/Ç (PIO): her bayt için CPU bu el sıkışmayı kendisi yürütür. Basittir, ama bekleme boyunca CPU boşa döner; CPU başka sürece geçip bir baytı kaçırsa (ör. tampon taşması) veri kaybolabilir.

Programlanmış G/Ç: Yazıcı Örneği

```
► copy_from_user(buffer, p, count);  
2 for (i = 0; i < count; i++) {  
3     while (*printer_status_reg != READY)  
4         ; /* meşgul bekleme */  
5     *printer_data_register = p[i];  
6 }  
7 return_to_user();
```


Kullanıcının "ABCD" dizisi çekirdek tamponuna kopyalanır (`copy_from_user`); kullanıcı belleği doğrudan kullanılmaz.

Adım 1 / 10

DEĞİŞKENLER

i = -

count = 4

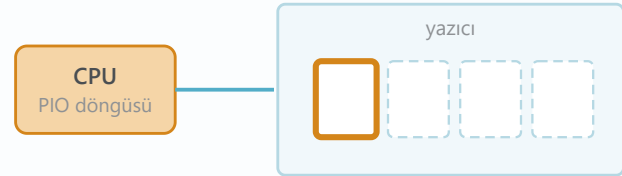
status = READY

ÇIKTI

Tanenbaum'un yazıcı örneği. Yazıcı saniyede 100 karakter basıyorsa her karakter için CPU ≈ 10 ms bekler; bu sürede milyonlarca komut çalıştırabilirdi. Gömülü sistemlerde CPU'nun başka işi yoksa PIO yine de mantıklıdır.

Programlanmış G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 copy_from_user(buffer, p, count);
2 for (i = 0; i < count; i++) {
3     while (*printer_status_reg != READY)
4         ; /* meşgul bekleme */
5     *printer_data_register = p[i];
6 }
7 return_to_user();
```


i = 0: durum READY olana kadar döngü döner.

Adım 2 / 10

DEĞİŞKENLER

i = 0

count = 4

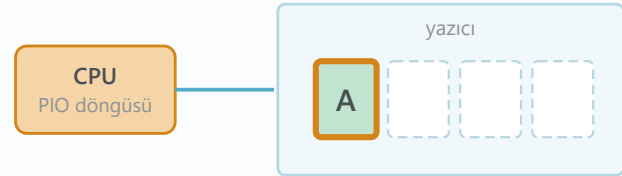
status = BUSY

ÇIKTI

Tanenbaum'un yazıcı örneği. Yazıcı saniyede 100 karakter basıyorsa her karakter için CPU ≈ 10 ms bekler; bu sürede milyonlarca komut çalıştırabilirdi. Gömülü sistemlerde CPU'nun başka işi yoksa PIO yine de mantıklıdır.

Programlanmış G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 copy_from_user(buffer, p, count);
2 for (i = 0; i < count; i++) {
3     while (*printer_status_reg != READY)
4         ; /* meşgul bekleme */
5     ▶ *printer_data_register = p[i];
6 }
7 return_to_user();
```


'A' veri yazmacına yazılır; yazıcı karakteri basar ve yeniden meşgul olur.

Adım 3 / 10

DEĞİŞKENLER

i = 0

count = 4

status = READY

ÇIKTI

A

Tanenbaum'un yazıcı örneği. Yazıcı saniyede 100 karakter basıyorsa her karakter için CPU ≈ 10 ms bekler; bu sürede milyonlarca komut çalıştırabilirdi. Gömülü sistemlerde CPU'nun başka işi yoksa PIO yine de mantıklıdır.

Programlanmış G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 copy_from_user(buffer, p, count);
2 for (i = 0; i < count; i++) {
3     while (*printer_status_reg != READY)
4         ; /* meşgul bekleme */
5     *printer_data_register = p[i];
6 }
7 return_to_user();
```


i = 1: yazıcı meşgul, CPU durum yazmacını **yoklar**.

Adım 4 / 10

DEĞİŞKENLER

i = 1

count = 4

status = BUSY

ÇIKTI

A

Tanenbaum'un yazıcı örneği. Yazıcı saniyede 100 karakter basıyorsa her karakter için CPU ≈ 10 ms bekler; bu sürede milyonlarca komut çalıştırabilirdi. Gömülü sistemlerde CPU'nun başka işi yoksa PIO yine de mantıklıdır.

Programlanmış G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 copy_from_user(buffer, p, count);
2 for (i = 0; i < count; i++) {
3     while (*printer_status_reg != READY)
4         ; /* meşgul bekleme */
5     ▶ *printer_data_register = p[i];
6 }
7 return_to_user();
```


'B' veri yazmacına yazılır; yazıcı karakteri basar ve yeniden meşgul olur.

Adım 5 / 10

DEĞİŞKENLER

i = 1

count = 4

status = READY

ÇIKTI

AB

Tanenbaum'un yazıcı örneği. Yazıcı saniyede 100 karakter basıyorsa her karakter için CPU ≈ 10 ms bekler; bu sürede milyonlarca komut çalıştırabilirdi. Gömülü sistemlerde CPU'nun başka işi yoksa PIO yine de mantıklıdır.

Programlanmış G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 copy_from_user(buffer, p, count);
2 for (i = 0; i < count; i++) {
3     while (*printer_status_reg != READY)
4         ; /* meşgul bekleme */
5     *printer_data_register = p[i];
6 }
7 return_to_user();
```


i = 2: yazıcı meşgul, CPU durum yazmacını **yoklar**.

Adım 6 / 10

DEĞİŞKENLER

i = 2

count = 4

status = BUSY

ÇIKTI

AB

Tanenbaum'un yazıcı örneği. Yazıcı saniyede 100 karakter basıyorsa her karakter için CPU ≈ 10 ms bekler; bu sürede milyonlarca komut çalıştırabilirdi. Gömülü sistemlerde CPU'nun başka işi yoksa PIO yine de mantıklıdır.

Programlanmış G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 copy_from_user(buffer, p, count);
2 for (i = 0; i < count; i++) {
3     while (*printer_status_reg != READY)
4         ; /* meşgul bekleme */
5     ▶ *printer_data_register = p[i];
6 }
7 return_to_user();
```


'C' veri yazmacına yazılır; yazıcı karakteri basar ve yeniden meşgul olur.

Adım 7 / 10

DEĞİŞKENLER

i = 2

count = 4

status = READY

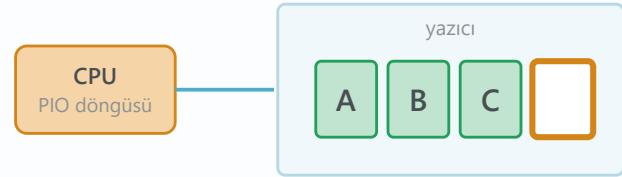
ÇIKTI

ABC

Tanenbaum'un yazıcı örneği. Yazıcı saniyede 100 karakter basıyorsa her karakter için CPU ≈ 10 ms bekler; bu sürede milyonlarca komut çalıştırabilirdi. Gömülü sistemlerde CPU'nun başka işi yoksa PIO yine de mantıklıdır.

Programlanmış G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 copy_from_user(buffer, p, count);
2 for (i = 0; i < count; i++) {
3     while (*printer_status_reg != READY)
4         ; /* meşgul bekleme */
5     *printer_data_register = p[i];
6 }
7 return_to_user();
```


$i = 3$: yazıcı meşgul, CPU durum yazmacını **yoklar**.

Adım 8 / 10

DEĞİŞKENLER

$i = 3$

count = 4

status = BUSY

ÇIKTI

ABC

Tanenbaum'un yazıcı örneği. Yazıcı saniyede 100 karakter basıyorsa her karakter için CPU ≈ 10 ms bekler; bu sürede milyonlarca komut çalıştırabilirdi. Gömülü sistemlerde CPU'nun başka işi yoksa PIO yine de mantıklıdır.

Programlanmış G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 copy_from_user(buffer, p, count);
2 for (i = 0; i < count; i++) {
3     while (*printer_status_reg != READY)
4         ; /* meşgul bekleme */
5     ▶ *printer_data_register = p[i];
6 }
7 return_to_user();
```


'D' veri yazmacına yazılır; yazıcı karakteri basar ve yeniden meşgul olur.

Adım 9 / 10

DEĞİŞKENLER

i = 3

count = 4

status = READY

ÇIKTI

ABCD

Tanenbaum'un yazıcı örneği. Yazıcı saniyede 100 karakter basıyorsa her karakter için CPU ≈ 10 ms bekler; bu sürede milyonlarca komut çalıştırabilirdi. Gömülü sistemlerde CPU'nun başka işi yoksa PIO yine de mantıklıdır.

Programlanmış G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 copy_from_user(buffer, p, count);
2 for (i = 0; i < count; i++) {
3     while (*printer_status_reg != READY)
4         ; /* meşgul bekleme */
5     *printer_data_register = p[i];
6 }
▶ return_to_user();
```


Döngü bitti; sürece dönülür. CPU tüm süre boyunca bu sürece bağlı kaldı: 4 karakterlik iş, yazıcının hızıyla sınırlı.

Adım 10 / 10

DEĞİŞKENLER

i = 4

count = 4

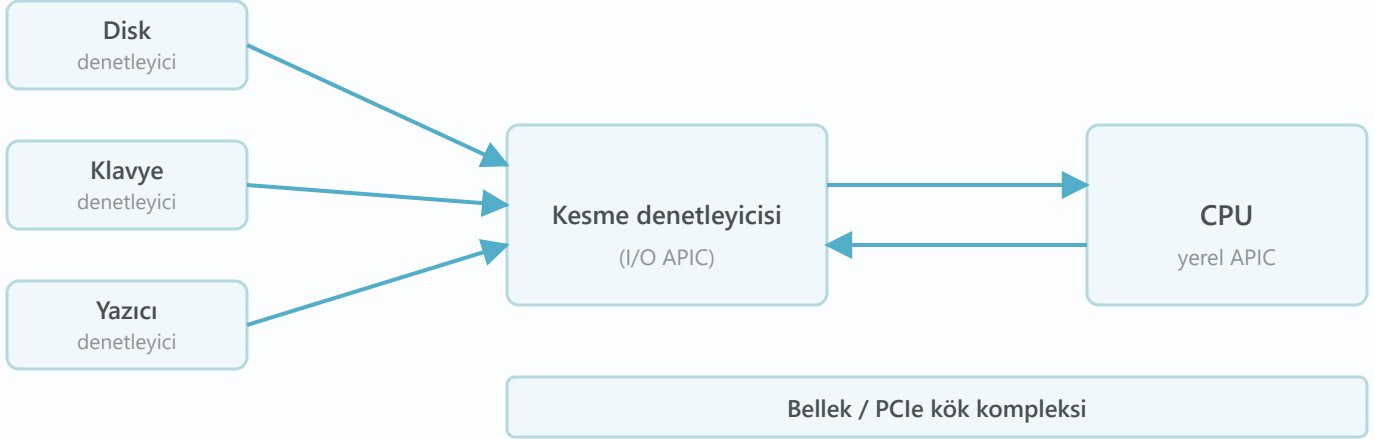
status = READY

ÇIKTI

ABCD

Tanenbaum'un yazıcı örneği. Yazıcı saniyede 100 karakter basıyorsa her karakter için CPU ≈ 10 ms bekler; bu sürede milyonlarca komut çalıştırabilirdi. Gömülü sistemlerde CPU'nun başka işi yoksa PIO yine de mantıklıdır.

Kesme Donanımı: Hattan MSI'ya

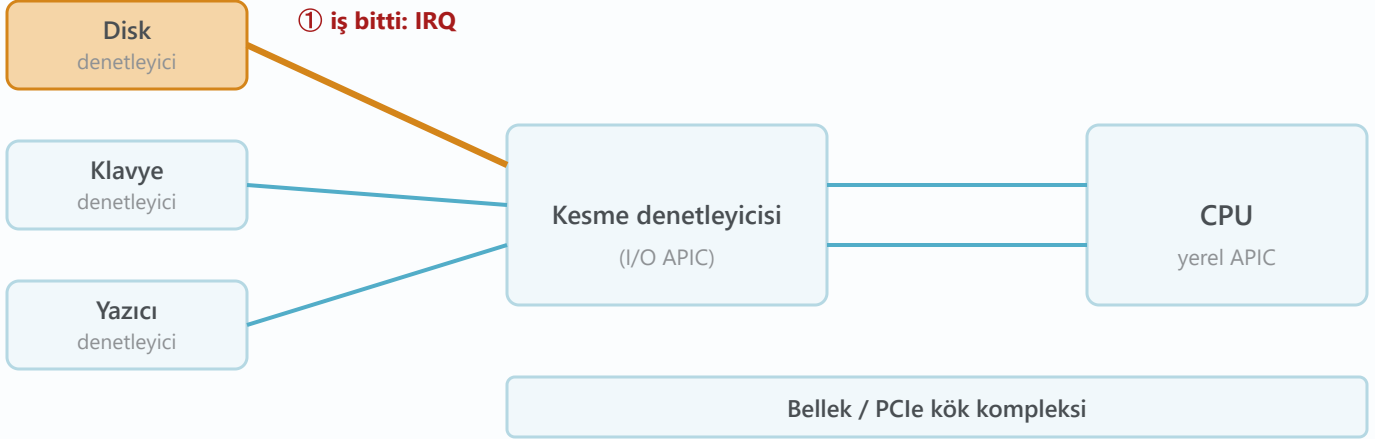

Aygıtların her biri kesme denetleyicisine bağlıdır; denetleyici CPU'nun tek *kesme girişi*ni paylaşır ve öncelik belirler.

Adım 1 / 5

Eski PC: iki 8259 PIC, 15 IRQ hattı. Bugün x86'da I/O APIC + çekirdek başına yerel APIC (x2APIC), ARM'da GIC. Denetleyicinin "adres satırına sayı koyması" anlatımı yalnızca bu tarihsel PIC düzeni için geçerlidir.

Kesme Donanımı: Hattan MSI'ya

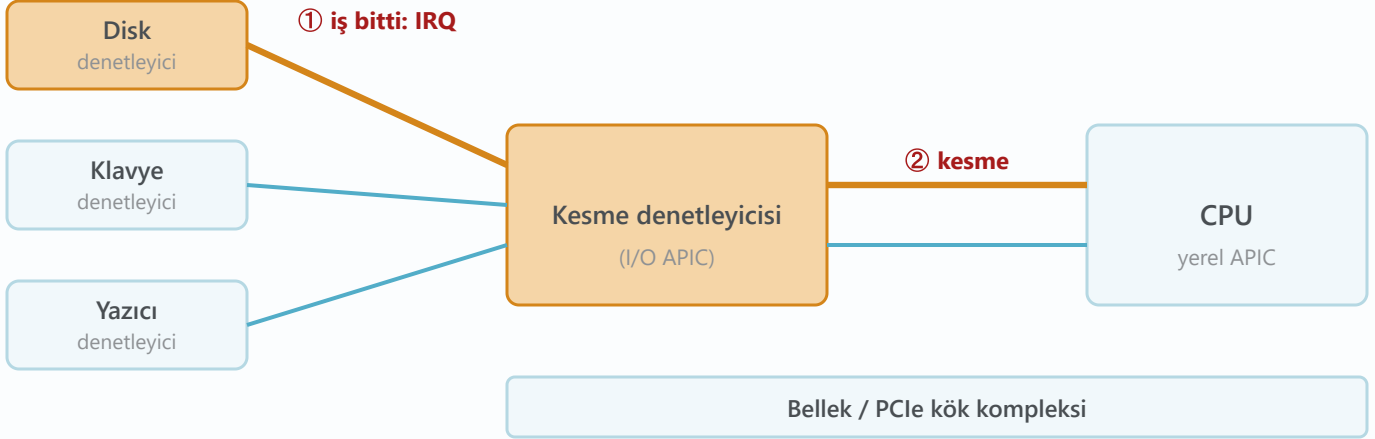

① Disk denetleyicisi işini bitirince kendi **kesme hattına** (IRQ) sinyal verir.

Adım 2 / 5

Eski PC: iki 8259 PIC, 15 IRQ hattı. Bugün x86'da I/O APIC + çekirdek başına yerel APIC (x2APIC), ARM'da GIC. Denetleyicinin "adres satırına sayı koyması" anlatımı yalnızca bu tarihsel PIC düzeni için geçerlidir.

Kesme Donanımı: Hattan MSI'ya

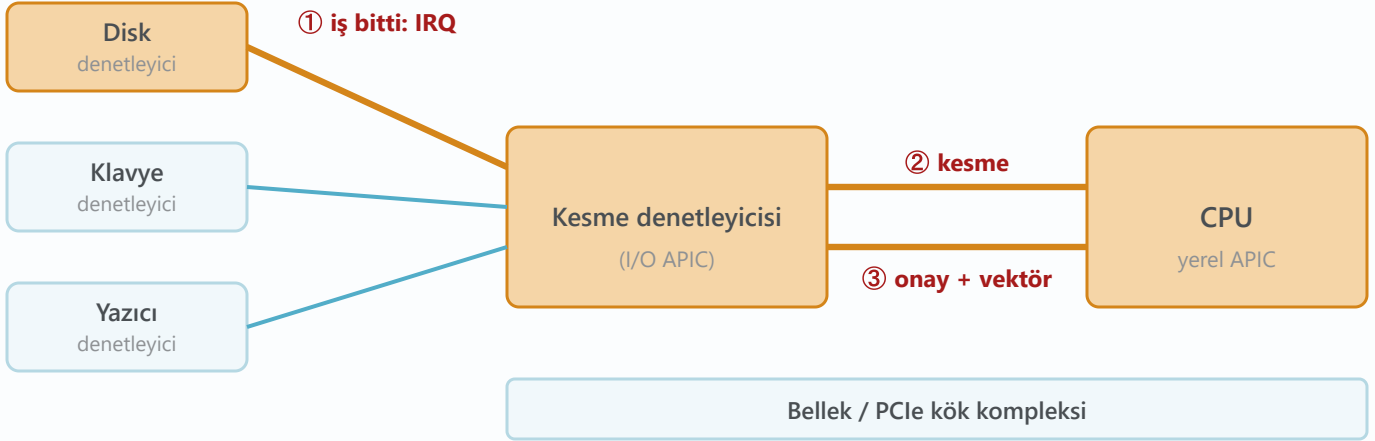

② Denetleyici başka kesme işlenmiyorsa ya da bu daha öncelikliyse CPU'ya kesme iletir; değilse istek bekletilir (CPU onaylayana kadar hat etkin kalır).

Adım 3 / 5

Eski PC: iki 8259 PIC, 15 IRQ hattı. Bugün x86'da I/O APIC + çekirdek başına yerel APIC (x2APIC), ARM'da GIC. Denetleyicinin "adres satırına sayı koyması" anlatımı yalnızca bu tarihsel PIC düzeni için geçerlidir.

Kesme Donanımı: Hattan MSI'ya

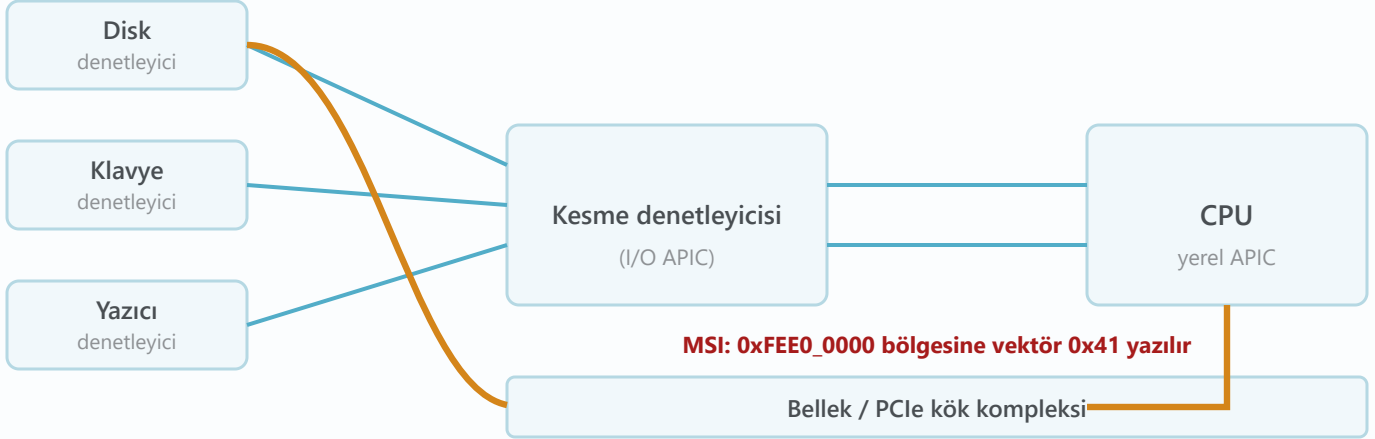

③ CPU kesmeyi kabul eder; denetleyici **vektör numarasını** yola koyar. CPU bu sayıyı kesme vektör tablosunda indis olarak kullanır.

Adım 4 / 5

Eski PC: iki 8259 PIC, 15 IRQ hattı. Bugün x86'da I/O APIC + çekirdek başına yerel APIC (x2APIC), ARM'da GIC. Denetleyicinin "adres satırına sayı koyması" anlatımı yalnızca bu tarihsel PIC düzeni için geçerlidir.

Kesme Donanımı: Hattan MSI'ya

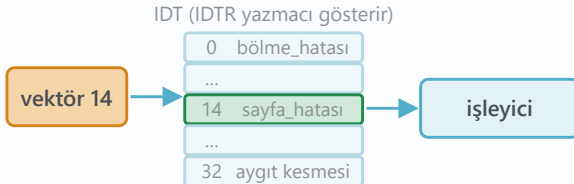
Modern PCIe: **MSI/MSI-X**. Kablo yok; aygıt özel bir adrese (x86'da 0xFEE0_0000 bölgesi) vektörü içeren bir **bellek yazması** gönderir, yerel APIC bunu kesmeye çevirir.

Adım 5 / 5

Eski PC: iki 8259 PIC, 15 IRQ hattı. Bugün x86'da I/O APIC + çekirdek başına yerel APIC (x2APIC), ARM'da GIC. Denetleyicinin "adres satırına sayı koyması" anlatımı yalnızca bu tarihsel PIC düzeni için geçerlidir.

Vektörler, Öncelik, NMI ve İstisnalar

Vektör	Olay	Tür
0	Bölme hatası	hata (fault)
1 / 3	Hata ayıklama / kesme noktası	tuzak (trap)
2	NMI (maskelenemez kesme)	kesme
6	Geçersiz işlem kodu	hata
13	Genel koruma hatası	hata
14	Sayfa hatası	hata
18	Makine denetimi	iptal (abort)
32–255	Aygıt kesmeleri, IPI, APIC zamanlayıcı	maskelenebilir

- **Kesme vektör tablosu** (x86: IDT, 256 giriş): vektör → işleyici adresi. 0–31 işlemci istisnalarına ayrılmıştır.
- **Maskelenebilir** kesmeler kritik bölgede ertelenebilir (`cli` / `sti`); **NMI** ertelenemez: donanım hatası, bellek ECC, izleme köpeği.
- **Öncelik**: APIC vektör sınıfına göre sıralar; yüksek öncelikli kesme düşük öncelikli işleyiciyi kesebilir.
- **Kesme zinciri**: aygıt sayısı vektörden fazlaysa her girdi bir işleyici listesine işaret eder (paylaşılan IRQ).
- **Hata** (sayfa hatası): komut tamamlanamaz, işleyiciden sonra *aynı komut* yeniden çalışır. **Tuzak** (sistem çağırısı, `int3`): sonraki komuttan devam edilir.
- **MSI-X**: işlem başına 2048 vektöre kadar; NVMe ve NIC her kuyruk için ayrı vektör alır ve kesmeyi kuyruğun çekirdeğine yönlendirir (`/proc/interrupts` , `irqbalance`).

Kesme İşleme Adım Adım

çekirdek yığını

(boş)

mod:

kullanıcı

kesmeler:

açık

çalışan:

A

bekleyen: B (okuma)

Süreç A çalışıyor; B bir disk okumasının bitmesini bekliyor. Disk kesme isteği gelir. CPU **o anki komutu bitirir**, sonra kesmeyi kabul eder.

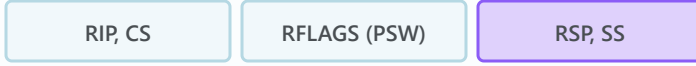
Adım 1 / 7

Bu sıra Tanenbaum'un kesme işleyicisi adımlarını izler. Çizelgeleyici A'yı da seçebilir; seçim politikaya bağlıdır. Ayrıntılı benzetim: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce).

Kesme İşleme Adım Adım

çekirdek yığını

mod: çekirdek kesmeler: maskeli çalışan: — bekleyen: B (okuma)

Donanım PC (RIP), PSW (RFLAGS) ve yığın işaretçisini **çekirdek yığına** iter, çekirdek moduna geçer, kesmeleri maskeler.

Adım 2 / 7

Bu sıra Tanenbaum'un kesme işleyicisi adımlarını izler. Çizelgeleyici A'yı da seçebilir; seçim politikaya bağlıdır. Ayrıntılı benzetim: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce).

Kesme İşleme Adım Adım

çekirdek yığını

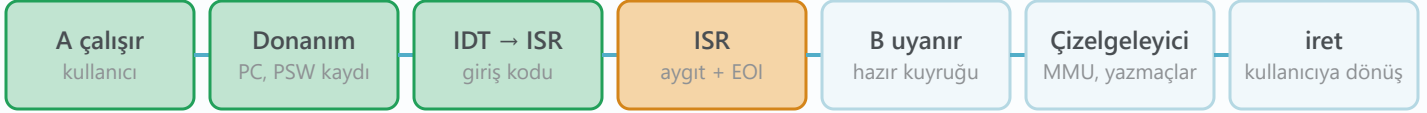
mod: çekirdek kesmeler: maskeli çalışan: giriş kodu bekleyen: B (okuma)

Vektör numarası IDT’de indis olur → işleyici adresi. Giriş kodu (assembly) donanımın kaydetmediği yazmaçları kaydeder; ISR için bağlam ve yığın hazırdır.

Adım 3 / 7

Bu sıra Tanenbaum’un kesme işleyicisi adımlarını izler. Çizelgeleyici A’yı da seçebilir; seçim politikaya bağlıdır. Ayrıntılı benzetim: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce).

Kesme İşleme Adım Adım

çekirdek yığını

mod: çekirdek kesmeler: maskeli çalışan: ISR bekleyen: B (okuma)

ISR aygıtın durumunu okur, veriyi alır ve denetleyiciye **onay (EOI)** gönderir; yeni kesmeler artık gelebilir. Uzun iş alt yarıya ertelenir.

Adım 4 / 7

Bu sıra Tanenbaum'un kesme işleyicisi adımlarını izler. Çizelgeleyici A'yı da seçebilir; seçim politikaya bağlıdır. Ayrıntılı benzetim: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce).

Kesme İşleme Adım Adım

çekirdek yığını

mod: çekirdek kesmeler: maskeli çalışan: ISR **B hazır**

Bekleyen süreç B **bloke** durumundan **hazır** kuyruğuna alınır.

Adım 5 / 7

Bu sıra Tanenbaum'un kesme işleyicisi adımlarını izler. Çizelgeleyici A'yı da seçebilir; seçim politikaya bağlıdır. Ayrıntılı benzetim: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce).

Kesme İşleme Adım Adım

çekirdek yığını

mod: **çekirdek** kesmeler: **maskeli** çalışan: **çizelgeleyici** **B hazır**

Çizelgeleyici sıradakini seçer (burada B). B'nin sayfa tablosu MMU'ya yüklenir (x86: CR3), yazmaçları süreç tablosu/yığından geri alınır.

Adım 6 / 7

Bu sıra Tanenbaum'un kesme işleyicisi adımlarını izler. Çizelgeleyici A'yı da seçebilir; seçim politikaya bağlıdır. Ayrıntılı benzetim: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce).

Kesme İşleme Adım Adım

çekirdek yığını

B'nin bağlamı

mod: kullanıcı kesmeler: açık çalışan: B **B hazır**

iret : kaydedilen PC ve PSW geri yüklenir, kullanıcı moduna dönülür, kesmeler açılır. B kaldığı komuttan devam eder.

Adım 7 / 7

Bu sıra Tanenbaum'un kesme işleyicisi adımlarını izler. Çizelgeleyici A'yı da seçebilir; seçim politikaya bağlıdır. Ayrıntılı benzetim: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce).

Kesin ve Kesin Olmayan Kesmeler

(a) Kesin kesme: PC = 316

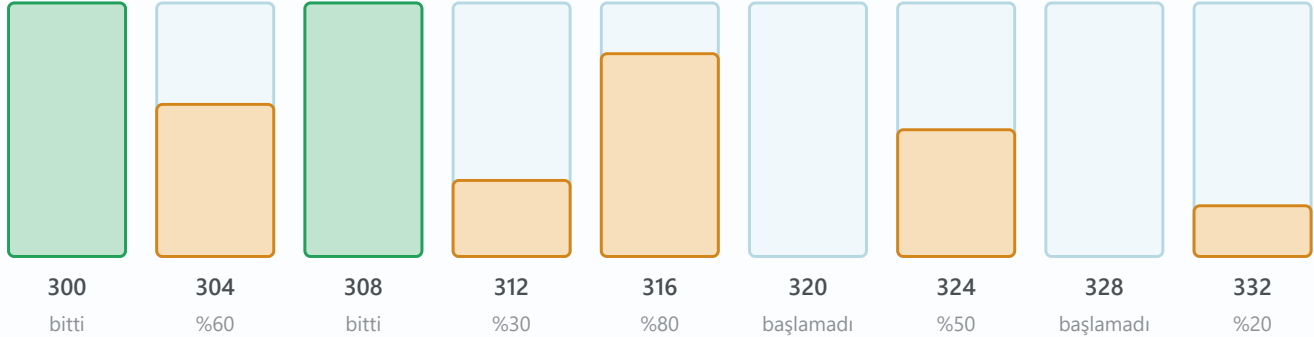
Kesin kesme: PC bilinen yere kaydedilir; PC'den önceki her komut **tamamen** bitmiş, sonrakilerin **hiçbiri** başlamamıştır; PC'deki komutun durumu bilinir.

Adım 1 / 2

- Boru hattında aynı anda birçok komut farklı aşamalarda; üstün ölçekli işlemcide komutlar sıra dışı tamamlanır. "PC" tek başına durumu anlatmaz.
- Modern x86, ARM ve RISC-V işlemciler **kesin kesme** sağlar: yeniden sıralama arabelleği (ROB) komutları program sırasıyla emekliye ayırır; kesmede sonraki komutların etkileri atılır. Bedeli yonga alanı ve karmaşıklığıdır.

Kesin ve Kesin Olmayan Kesmeler

(b) Kesin olmayan: komutlar farklı aşamalarda

Kesin olmayan kesme: boru hattı / sıra dışı yürütmede komutlar yarım kalmıştır. Yeniden başlatmak için ya donanım geri alır ya da işletim sistemi çok miktarda iç durumu kaydedip çözümlemelidir.

Adım 2 / 2

- Boru hattında aynı anda birçok komut farklı aşamalarda; üstün ölçekli işlemcide komutlar sıra dışı tamamlanır. "PC" tek başına durumu anlatmaz.
- Modern x86, ARM ve RISC-V işlemciler **kesin kesme** sağlar: yeniden sıralama arabelleği (ROB) komutları program sırasıyla emekliye ayırır; kesmede sonraki komutların etkileri atılır. Bedeli yonga alanı ve karmaşıklığıdır.

Kesme GÜdümlü G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 ▶ copy_from_user(buffer, p, count);
3 ▶ enable_interrupts();
4 while (*printer_status_reg != READY) ;
5 *printer_data_register = p[0];
6 i = 1; count = count - 1;
7 scheduler(); /* süreç bloke */
8 /* kesme hizmet yordamı */
9 if (count == 0) {
10     unblock_user();
11 } else {
12     *printer_data_register = p[i];
13     count = count - 1;
14     i = i + 1;
15 }
16 acknowledge_interrupt();
17 return_from_interrupt();
```


"ABC" çekirdek tamponuna kopyalanır, yazıcı kesmeleri açılır.

Adım 1 / 7

DEĞİŞKENLER

i = -

count = 3

Her karakter için bir kesme: 3 karakter → 3 kesme. 6. satır **i** ve **count** 'u her karakterden sonra günceller. Bedel: kesme başına bağlam kaydı ve işleyici süresi ($\approx 1-2 \mu s$).

Kesme GÜdümlü G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 enable_interrupts();
4 ► while (*printer_status_reg != READY) ;
5 ► *printer_data_register = p[0];
6 i = 1; count = count - 1;
7 scheduler();      /* süreç bloke */
8 /* kesme hizmet yordamı */
9 if (count == 0) {
10     unblock_user();
11 } else {
12     *printer_data_register = p[i];
13     count = count - 1;
14     i = i + 1;
15 }
16 acknowledge_interrupt();
17 return_from_interrupt();
```


Yazıcı hazır olunca **yalnız ilk karakter** yazılır.

Adım 2 / 7

DEĞİŞKENLER

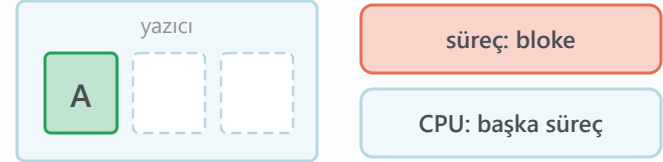
i = -

count = 3

Her karakter için bir kesme: 3 karakter → 3 kesme. 6. satır **i** ve **count** 'u her karakterden sonra günceller. Bedel: kesme başına bağlam kaydı ve işleyici süresi ($\approx 1-2 \mu s$).

Kesme GÜdümlü G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 enable_interrupts();
4 while (*printer_status_reg != READY) ;
5 *printer_data_register = p[0];
6 ▶ i = 1; count = count - 1;
7 ▶ scheduler();      /* süreç bloke */
8 /* kesme hizmet yordamı */
9 if (count == 0) {
10     unblock_user();
11 } else {
12     *printer_data_register = p[i];
13     count = count - 1;
14     i = i + 1;
15 }
16 acknowledge_interrupt();
17 return_from_interrupt();
```


Sayaçlar güncellenir ve çizelgeleyici çağrılır: süreç **bloke**, CPU başka bir süreci çalıştırır.

Adım 3 / 7

DEĞİŞKENLER

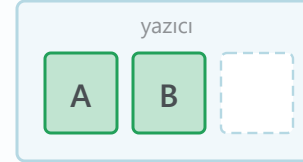
i = 1

count = 2

Her karakter için bir kesme: 3 karakter → 3 kesme. 6. satır **i** ve **count** 'u her karakterden sonra günceller. Bedel: kesme başına bağlam kaydı ve işleyici süresi ($\approx 1-2 \mu s$).

Kesme GÜdümlü G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 enable_interrupts();
4 while (*printer_status_reg != READY) ;
5 *printer_data_register = p[0];
6 i = 1; count = count - 1;
7 scheduler();      /* süreç bloke */
8 /* kesme hizmet yordamı */
9 if (count == 0) {
10     unblock_user();
11 } else {
12     *printer_data_register = p[i];
13     count = count - 1;
14     i = i + 1;
15 }
16 acknowledge_interrupt();
17 return_from_interrupt();
```


süreç: bloke

CPU: ISR

1. kesme: 'A' basıldı. $\text{count} \neq 0 \rightarrow p[1] = \text{'B'}$ yazılır.

Adım 4 / 7

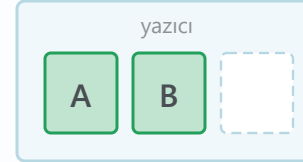
DEĞİŞKENLER

i = 2**count = 1**

Her karakter için bir kesme: 3 karakter $\rightarrow$ 3 kesme. 6. satır **i** ve **count** 'u her karakterden sonra günceller. Bedel: kesme başına bağlam kaydı ve işleyici süresi ($\approx 1-2 \mu\text{s}$).

Kesme GÜdümlü G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 enable_interrupts();
4 while (*printer_status_reg != READY) ;
5 *printer_data_register = p[0];
6 i = 1; count = count - 1;
7 scheduler();      /* süreç bloke */
8 /* kesme hizmet yordamı */
9 if (count == 0) {
10     unblock_user();
11 } else {
12     *printer_data_register = p[i];
13     count = count - 1;
14     i = i + 1;
15 }
▶ acknowledge_interrupt();
▶ return_from_interrupt();
```


Kesme onaylanır ve kesilen sürece dönülür. CPU yazıcı beklerken boşa dönmedi.

Adım 5 / 7

DEĞİŞKENLER

i = 2

count = 1

Her karakter için bir kesme: 3 karakter → 3 kesme. 6. satır **i** ve **count** 'u her karakterden sonra günceller. Bedel: kesme başına bağlam kaydı ve işleyici süresi ($\approx 1-2 \mu s$).

Kesme GÜdümlü G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 enable_interrupts();
4 while (*printer_status_reg != READY) ;
5 *printer_data_register = p[0];
6 i = 1; count = count - 1;
7 scheduler();      /* süreç bloke */
8 /* kesme hizmet yordamı */
9 if (count == 0) {
10     unblock_user();
11 } else {
12     ▶ *printer_data_register = p[i];
13     ▶ count = count - 1;
14     ▶ i = i + 1;
15 }
16 acknowledge_interrupt();
17 return_from_interrupt();
```


2. kesme: 'B' basıldı → p[2] = 'C' yazılır.

Adım 6 / 7

DEĞİŞKENLER

i = 3 count = 0

Her karakter için bir kesme: 3 karakter → 3 kesme. 6. satır **i** ve **count** 'u her karakterden sonra günceller. Bedel: kesme başına bağlam kaydı ve işleyici süresi ($\approx 1-2 \mu s$).

Kesme GÜdümlü G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 enable_interrupts();
4 while (*printer_status_reg != READY) ;
5 *printer_data_register = p[0];
6 i = 1; count = count - 1;
7 scheduler();      /* süreç bloke */
8 /* kesme hizmet yordamı */
9 ▶ if (count == 0) {
10     ▶ unblock_user();
11 } else {
12     *printer_data_register = p[i];
13     count = count - 1;
14     i = i + 1;
15 }
16 acknowledge_interrupt();
17 return_from_interrupt();
```


3. kesme: $\text{count} == 0 \rightarrow$ tüm karakterler basıldı, kullanıcı süreci **hazır** kuyruğuna alınır.

Adım 7 / 7

DEĞİŞKENLER

$i = 3$ $\text{count} = 0$

Her karakter için bir kesme: 3 karakter $\rightarrow$ 3 kesme. 6. satır **i** ve **count** 'u her karakterden sonra günceller. Bedel: kesme başına bağlam kaydı ve işleyici süresi ($\approx 1-2 \mu\text{s}$).

Üst Yarı, Alt Yarı ve Hibrit Yoklama

Üst yarı (hardirq)

Gerçek ISR: kısa tutulur, kesmeler kısmen kapalıdır. Aygıtı onaylar, veriyi tampona alır, alt yarıyı planlar.

Alt yarı

Ertelenmiş iş: Linux'ta *softirq*, *tasklet*, *workqueue* ya da iş parçacıklı IRQ (`request_threaded_irq`); Windows'ta ISR + DPC.

Kesme birleştirme

NIC ve NVMe birkaç tamamlanmayı tek kesmede bildirir (coalescing): daha az kesme, biraz daha fazla gecikme.

NAPI: kesme + yoklama

Yoğun ağ trafiğinde sürücü kesmeyi kapatıp kuyruğu *yoklar*, trafik azalınca kesmeye döner. Hibrit en iyisidir.

Saf yoklama ne zaman?

Olay hızı çok yüksek ve gecikme kritikse: DPDK/SPDK, NVMe yoklamalı kuyruklar, `io_uring` IOPLL. Bir çekirdek tamamen yoklamaya ayrılır.

Kesme fırtınası

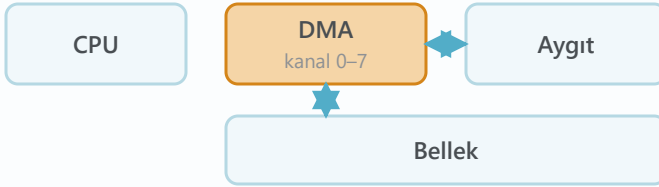
Hatalı aygıt sürekli kesme üretirse sistem kilitlenir; çekirdek "nobody cared" ile hattı kapatır, kesme hızını sınırlar.

DMA

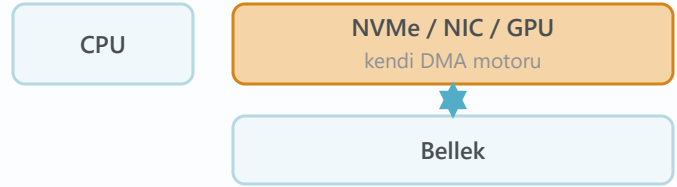
Doğrudan Bellek Erişimi (DMA)

- Bayt bayt aktarımda CPU zamanı boşa gider; **DMA** denetleyicisi blok aktarımını CPU olmadan yapar. CPU yalnız kurulum ve bitiş kesmesiyle uğraşır.
- Yazmaçlar: **bellek adresi**, **bayt sayısı**, **denetim** (G/Ç kapısı, yön: okuma/yazma, birim: bayt/sözcük, patlama boyutu). Çok kanallı denetleyici aynı anda birçok aktarımı yönetir.
- Anakartta tek bir DMA denetleyicisi düzeni yalnız tarihsel 8237 için geçerlidir. Bugün aygıtların çoğu **kendi DMA motoruna** sahiptir ve belleğe doğrudan PCIe yazması yapar.

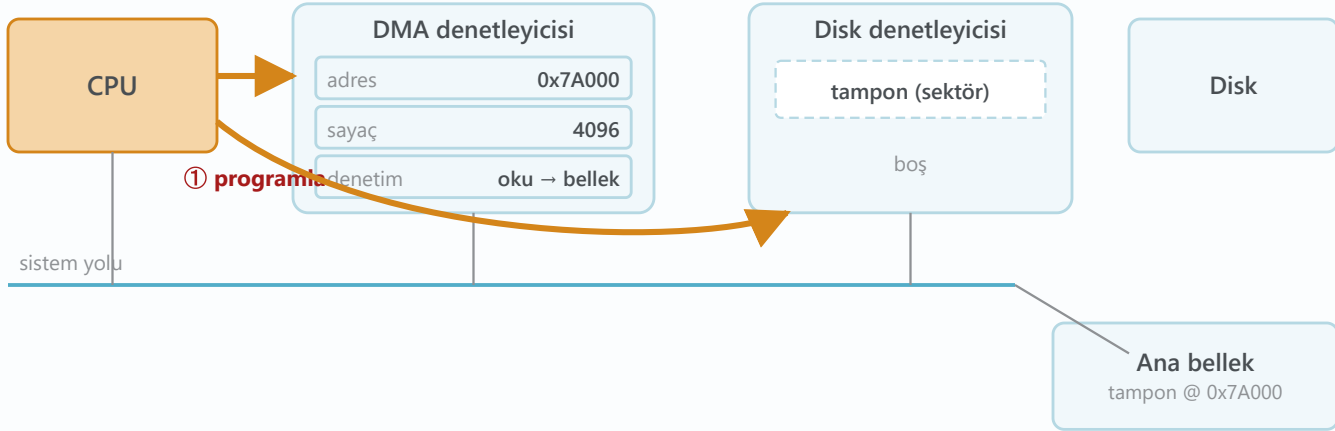
(a) üçüncü taraf DMA (8237, anakartta)

(b) veri yolu yöneticisi (bus master)

DMA Aktarımı Adım Adım

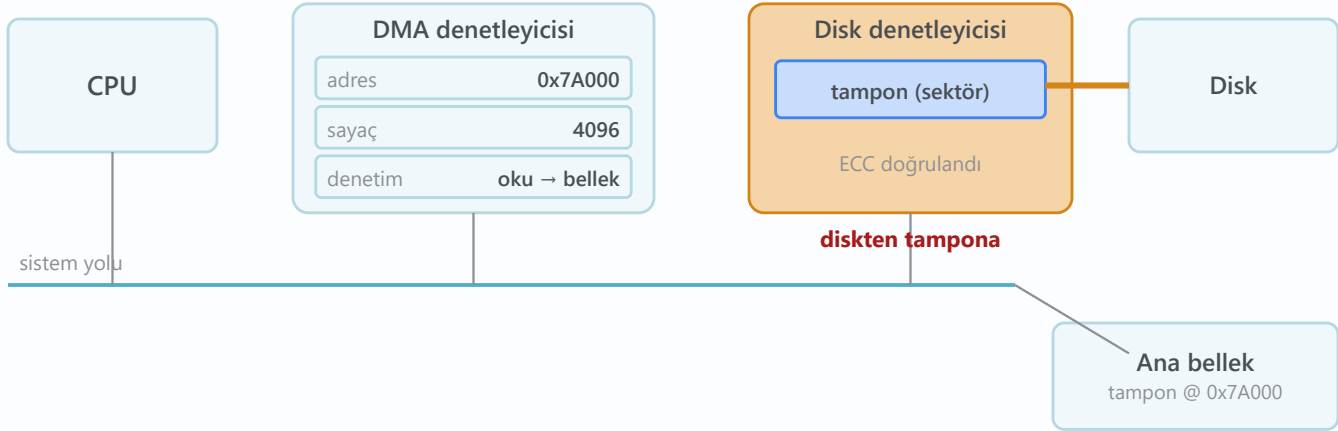

- ① CPU DMA denetleyicisini (adres = 0x7A000, sayaç = 4096, yön) ve disk denetleyicisini (sektörü oku) programlar, sonra başka işe döner.

Adım 1 / 6

Döngü çalma (cycle stealing): DMA her sözcük için yolu kısa süre alır, CPU belleğe erişirken biraz yavaşlar. **Patlama** (burst) modunda yol bir blok boyunca tutulur. Geçişsiz (fly-by) modda veri aygıttan belleğe doğrudan gider; aksi halde DMA önce okuyup sonra yazar.

DMA Aktarımı Adım Adım

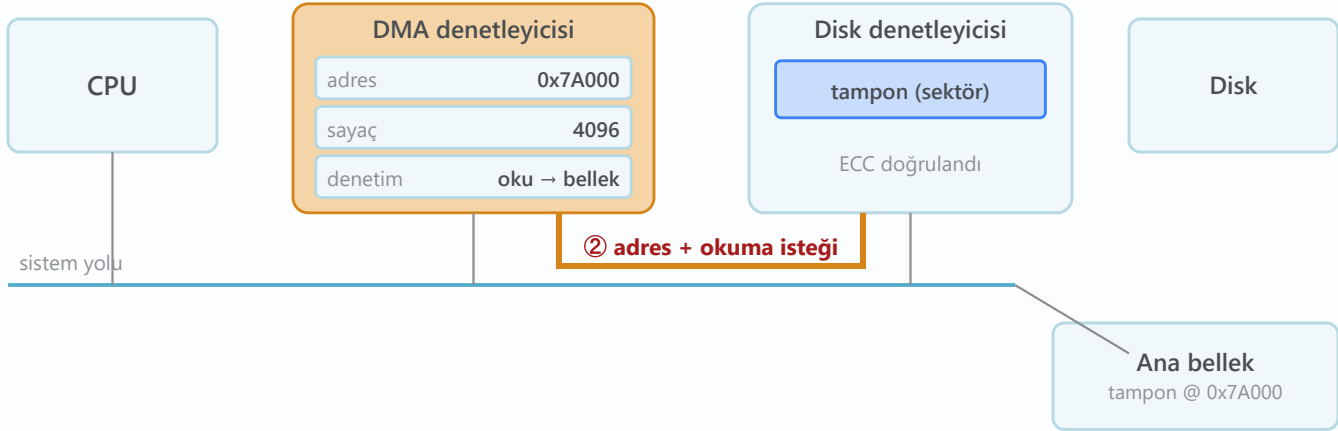

Disk denetleyicisi sektörü kendi tamponuna okur ve ECC ile doğrular. Tampon sayesinde yol meşgulken veri kaybolmaz.

Adım 2 / 6

Döngü çalma (cycle stealing): DMA her sözcük için yolu kısa süre alır, CPU belleğe erişirken biraz yavaşlar. **Patlama** (burst) modunda yol bir blok boyunca tutulur. Geçişsiz (fly-by) modda veri aygıttan belleğe doğrudan gider; aksi halde DMA önce okuyup sonra yazar.

DMA Aktarımı Adım Adım

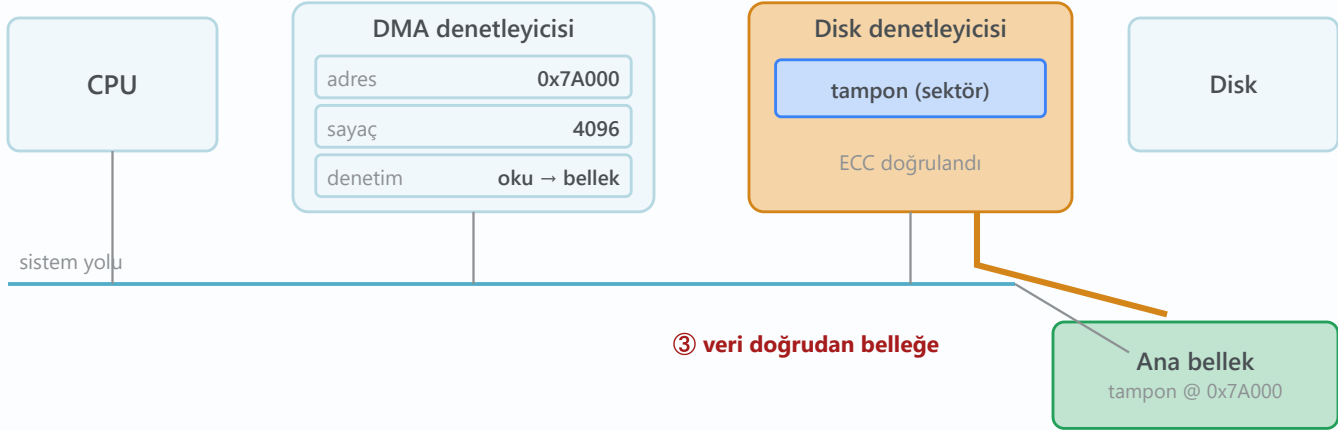

② DMA denetleyicisi yolu ister, bellek adresini yola koyar ve disk denetleyicisine okuma isteği gönderir.

Adım 3 / 6

Döngü çalma (cycle stealing): DMA her sözcük için yolu kısa süre alır, CPU belleğe erişirken biraz yavaşlar. **Patlama** (burst) modunda yol bir blok boyunca tutulur. Geçişsiz (fly-by) modda veri aygıttan belleğe doğrudan gider; aksi halde DMA önce okuyup sonra yazar.

DMA Aktarımı Adım Adım

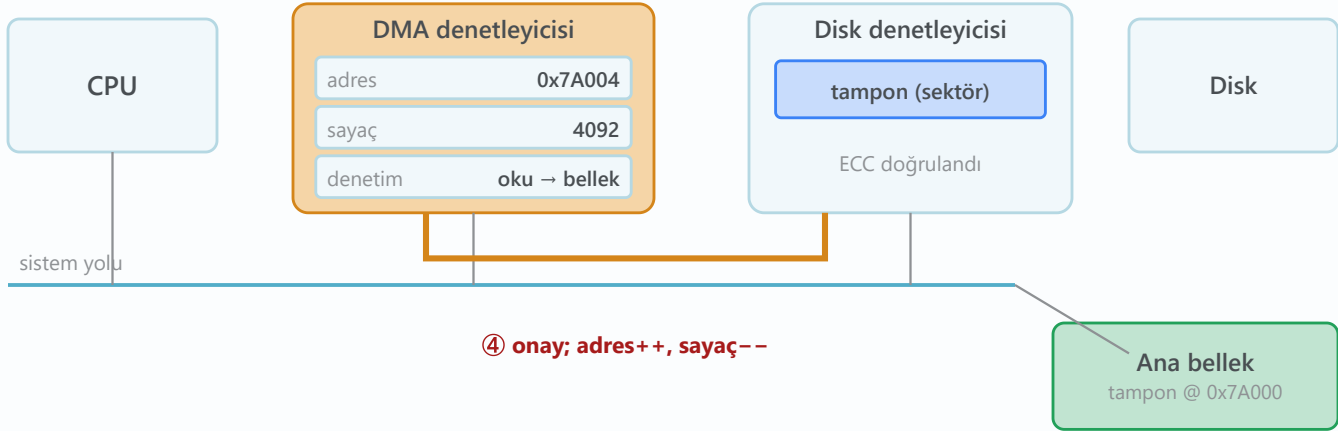

③ Disk denetleyicisi sözcüğü **doğrudan belleğe** yazar; CPU veri yolunda yer almaz.

Adım 4 / 6

Döngü çalma (cycle stealing): DMA her sözcük için yolu kısa süre alır, CPU belleğe erişirken biraz yavaşlar. **Patlama** (burst) modunda yol bir blok boyunca tutulur. Geçişsiz (fly-by) modda veri aygıttan belleğe doğrudan gider; aksi halde DMA önce okuyup sonra yazar.

DMA Aktarımı Adım Adım

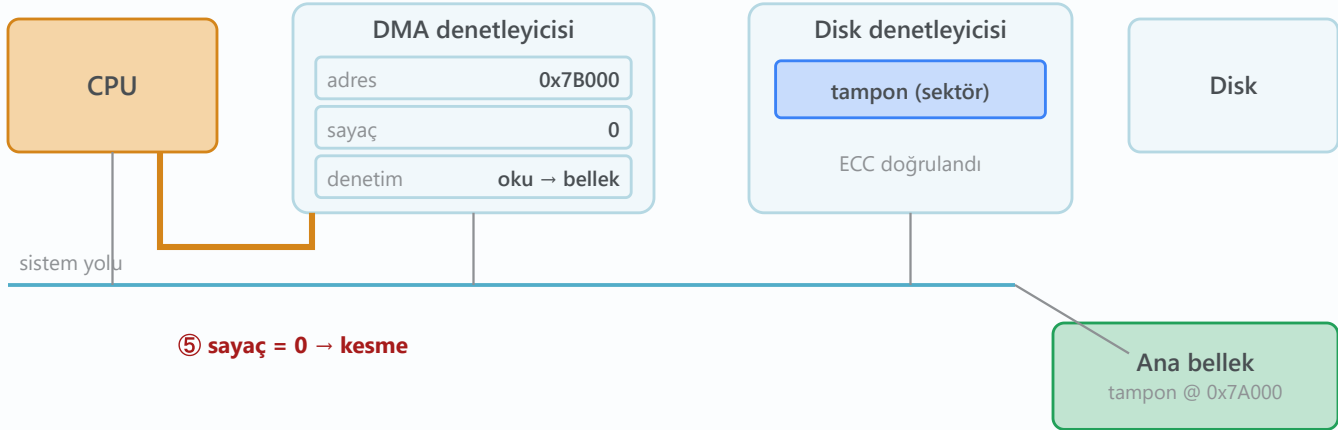

④ Disk denetleyicisi onay gönderir; DMA adresi artırır, sayacı azaltır. Sayaç 0 olana kadar ②–④ tekrarlanır.

Adım 5 / 6

Döngü çalma (cycle stealing): DMA her sözcük için yolu kısa süre alır, CPU belleğe erişirken biraz yavaşlar. **Patlama** (burst) modunda yol bir blok boyunca tutulur. Geçişsiz (fly-by) modda veri aygıttan belleğe doğrudan gider; aksi halde DMA önce okuyup sonra yazar.

DMA Aktarımı Adım Adım

⑤ Sayaç 0: DMA denetleyicisi CPU'yu **kesmeyle** uyarır. İşletim sistemi açtığında veri zaten bellektedir.

Adım 6 / 6

Döngü çalma (cycle stealing): DMA her sözcük için yolu kısa süre alır, CPU belleğe erişirken biraz yavaşlar. **Patlama** (burst) modunda yol bir blok boyunca tutulur. Geçişsiz (fly-by) modda veri aygıttan belleğe doğrudan gider; aksi halde DMA önce okuyup sonra yazar.

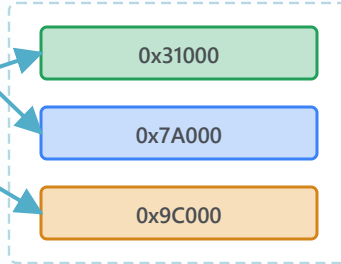
Dağıt-Topla ve IOMMU

Dağıt-topla (scatter-gather)

tanımlayıcı listesi

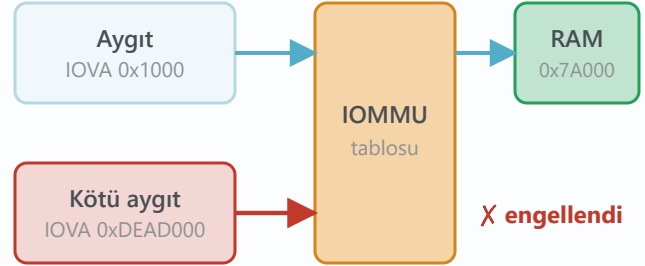
0x7A000	4096
0x31000	4096
0x9C000	2048

fiziksel bellek (bitişik değil)

tek komut, üç parça: ek kopya yok

IOMMU (Intel VT-d, AMD-Vi, Arm SMMU)

Dağıt-topla

Aygıt (adres, uzunluk) çiftleri listesi verilir; aygıt bitişik olmayan sayfalara tek işlemde yazar (`readv` , ağ paketleri, NVMe PRP/SGL).

IOMMU

Aygıtın gördüğü adresi (IOVA) sayfa tablosuyla fiziksele çevirir: *koruma* (Thunderbolt DMA saldırıları), sanal makineye aygıt atama (VFIO), 32 bit aygıtlara yüksek bellek.

DMA ile G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */  
▶ copy_from_user(buffer, p, count);  
3 set_up_DMA_controller();  
4 scheduler();    /* süreç bloke */  
5  
6 /* kesme hizmet yordamı */  
7 acknowledge_interrupt();  
8 unblock_user();  
9 return_from_interrupt();
```


Veri çekirdek tamponuna kopyalanır.

Adım 1 / 6

DEĞİŞKENLER

DMA sayaç = -

kesme = 0

DMA, CPU'yu G/Ç'den kurtarır, ama DMA denetleyicisi genellikle CPU'dan yavaştır. Aygıt çok yavaşsa ya da CPU'nun yapacak başka işi yoksa kesme güdümlü G/Ç ya da PIO daha basit ve yeterli olabilir (Tanenbaum).

DMA ile G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 ► set_up_DMA_controller();
4 scheduler();      /* süreç bloke */
5
6 /* kesme hizmet yordamı */
7 acknowledge_interrupt();
8 unblock_user();
9 return_from_interrupt();
```


süreç: çalışıyor

CPU: süreç

DMA denetleyicisi programlanır: tampon adresi, sayaç = 3, hedef yazıcı kapısı.

Adım 2 / 6

DEĞİŞKENLER

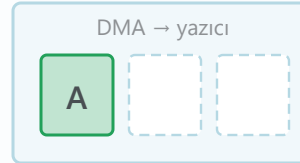
DMA sayaç = 3

kesme = 0

DMA, CPU'yu G/Ç'den kurtarır, ama DMA denetleyicisi genellikle CPU'dan yavaştır. Aygıt çok yavaşsa ya da CPU'nun yapacak başka işi yoksa kesme güdümlü G/Ç ya da PIO daha basit ve yeterli olabilir (Tanenbaum).

DMA ile G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 set_up_DMA_controller();
4 ► scheduler();    /* süreç bloke */
5
6 /* kesme hizmet yordamı */
7 acknowledge_interrupt();
8 unblock_user();
9 return_from_interrupt();
```


süreç: bloke

CPU: başka süreç

Süreç bloke edilir; CPU başka iş yapar. DMA karakterleri **CPU'suz** yazıcıya iletir.

Adım 3 / 6

DEĞİŞKENLER

DMA sayaç = 2

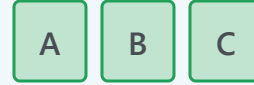
kesme = 0

DMA, CPU'yu G/Ç'den kurtarır, ama DMA denetleyicisi genellikle CPU'dan yavaştır. Aygıt çok yavaşsa ya da CPU'nun yapacak başka işi yoksa kesme güdümlü G/Ç ya da PIO daha basit ve yeterli olabilir (Tanenbaum).

DMA ile G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 set_up_DMA_controller();
4 ► scheduler();    /* süreç bloke */
5
6 /* kesme hizmet yordamı */
7 acknowledge_interrupt();
8 unblock_user();
9 return_from_interrupt();
```

DMA → yazıcı

süreç: bloke

CPU: başka süreç

Tüm karakterler aktarıldı; bu arada CPU'ya hiç kesme gelmedi.

Adım 4 / 6

DEĞİŞKENLER

DMA sayaç = 0

kesme = 0

DMA, CPU'yu G/Ç'den kurtarır, ama DMA denetleyicisi genellikle CPU'dan yavaştır. Aygıt çok yavaşsa ya da CPU'nun yapacak başka işi yoksa kesme güdümlü G/Ç ya da PIO daha basit ve yeterli olabilir (Tanenbaum).

DMA ile G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 set_up_DMA_controller();
4 scheduler();    /* süreç bloke */
5
6 /* kesme hizmet yordamı */
7 ► acknowledge_interrupt();
8 unblock_user();
9 return_from_interrupt();
```


DMA tek bir kesme üretir: işleyici onaylar.

Adım 5 / 6

DEĞİŞKENLER

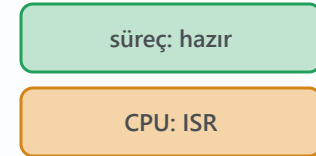
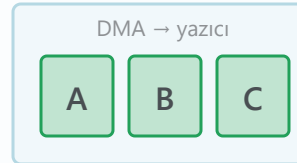
DMA sayaç = 0

kesme = 1

DMA, CPU'yu G/Ç'den kurtarır, ama DMA denetleyicisi genellikle CPU'dan yavaştır. Aygıt çok yavaşsa ya da CPU'nun yapacak başka işi yoksa kesme güdümlü G/Ç ya da PIO daha basit ve yeterli olabilir (Tanenbaum).

DMA ile G/Ç: Yazıcı Örneği

```
1 /* sistem çağrısı */
2 copy_from_user(buffer, p, count);
3 set_up_DMA_controller();
4 scheduler();      /* süreç bloke */
5
6 /* kesme hizmet yordamı */
7 acknowledge_interrupt();
▶ unblock_user();
▶ return_from_interrupt();
```


Kullanıcı süreci uyandırılır ve kesmeden dönülür. Karakter başına değil, **tampon başına bir kesme**.

Adım 6 / 6

DEĞİŞKENLER

DMA sayaç = 0

kesme = 1

DMA, CPU'yu G/Ç'den kurtarır, ama DMA denetleyicisi genellikle CPU'dan yavaştır. Aygıt çok yavaşsa ya da CPU'nun yapacak başka işi yoksa kesme güdümlü G/Ç ya da PIO daha basit ve yeterli olabilir (Tanenbaum).

Üç Yöntemin Maliyeti

Yazıcı saniyede **1000 karakter** basıyor; 4096 karakter yazdırılacak. Kesme işleme maliyeti **2 μ s**, DMA kurulumu **5 μ s**.

Yoklama: CPU her karakteri bekler: $4096 \times 1 \text{ ms} = \mathbf{4,096 \text{ s}}$ boyunca meşgul.

Programlanmış G/Ç'de CPU, aygıt hızına bağlıdır.

Adım 1 / 4

Etkileşimli simülatör: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce) — üç yöntemi aynı aktarımla çalıştırıp CPU kullanımını karşılaştırın.

Üç Yöntemin Maliyeti

Yazıcı saniyede **1000 karakter** basıyor; 4096 karakter yazdırılacak. Kesme işleme maliyeti **2 μ s**, DMA kurulumu **5 μ s**.

Yoklama: CPU her karakteri bekler: $4096 \times 1 \text{ ms} = \mathbf{4,096 \text{ s}}$ boyunca meşgul.

Kesme güdümlü: $4096 \text{ kesme} \times 2 \mu\text{s} = \mathbf{8,19 \text{ ms}}$ (işin süresinin %0,2'si).
Bekleme ortadan kalkar; bedel kesme sayısıdır.

Adım 2 / 4

Etkileşimli simülatör: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce) — üç yöntemi aynı aktarımla çalıştırıp CPU kullanımını karşılaştırın.

Üç Yöntemin Maliyeti

Yazıcı saniyede **1000 karakter** basıyor; 4096 karakter yazdırılacak. Kesme işleme maliyeti **2 μ s**, DMA kurulumu **5 μ s**.

Yoklama: CPU her karakteri bekler: $4096 \times 1 \text{ ms} = \mathbf{4,096 \text{ s}}$ boyunca meşgul.

Kesme güdümlü: $4096 \text{ kesme} \times 2 \mu\text{s} = \mathbf{8,19 \text{ ms}}$ (işin süresinin %0,2'si).

DMA: $5 \mu\text{s} \text{ kurulum} + 1 \text{ kesme} \times 2 \mu\text{s} = \approx \mathbf{7 \mu\text{s}}$; yaklaşık 1170 kat daha az.

Ama DMA yol döngüsü çalar ve kurulumu küçük aktarımlarda kendini geri ödemez.

Adım 3 / 4

Etkileşimli simülatör: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce) — üç yöntemi aynı aktarımla çalıştırıp CPU kullanımını karşılaştırın.

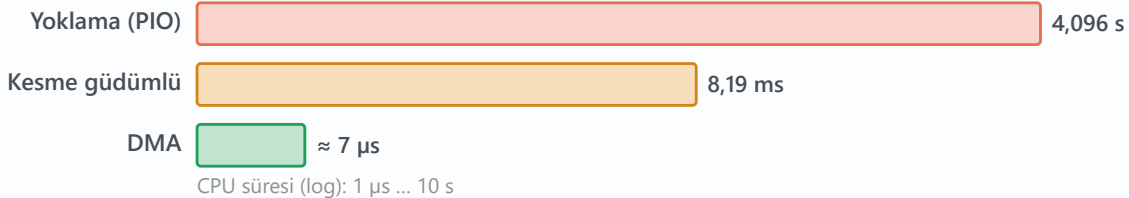
Üç Yöntemin Maliyeti

Yazıcı saniyede **1000 karakter** basıyor; 4096 karakter yazdırılacak. Kesme işleme maliyeti **2 µs**, DMA kurulumu **5 µs**.

Yoklama: CPU her karakteri bekler: $4096 \times 1 \text{ ms} = \mathbf{4,096 \text{ s}}$ boyunca meşgul.

Kesme güdümlü: $4096 \text{ kesme} \times 2 \text{ µs} = \mathbf{8,19 \text{ ms}}$ (işin süresinin %0,2'si).

DMA: $5 \text{ µs kurulum} + 1 \text{ kesme} \times 2 \text{ µs} = \mathbf{\approx 7 \text{ µs}}$; yaklaşık 1170 kat daha az.

Hız farkı 4 basamaktan fazla. Kısa aktarım, yavaş DMA ya da boşta bekleyen CPU varsa DMA'nın kazancı kaybolur.

Adım 4 / 4

Etkileşimli simülatör: [Interrupt, DMA & I/O Flow Visualizer](#) (İngilizce) — üç yöntemi aynı aktarımla çalıştırıp CPU kullanımını karşılaştırın.

G/Ç Yazılımının Hedefleri

Aygıt bağımsızlığı

Program aygıtı bilmeden çalışmalı: `sort < girdi` dosya, SSD ya da USB bellekte aynı çalışır.

Tek tip adlandırma

Ad aygıt tipine bağlı olmamalı:

`/dev/nvme0n1` , `/mnt/usb/rapor.txt` ;
bağlama (mount) ile tek ağaç.

Hata ele alma

Hata donanıma olabildiğince yakın çözülmeli: denetleyici ECC ile düzeltir, sürücü yeniden dener; üst katman ancak gerekirse bilir.

Eş zamanlı / eş zamansız

Donanımda aktarım çoğunlukla eş zamansızdır (kesme güdümlü); kullanıcıya ise *bloke eden* arayüz sunmak programlamayı kolaylaştırır.

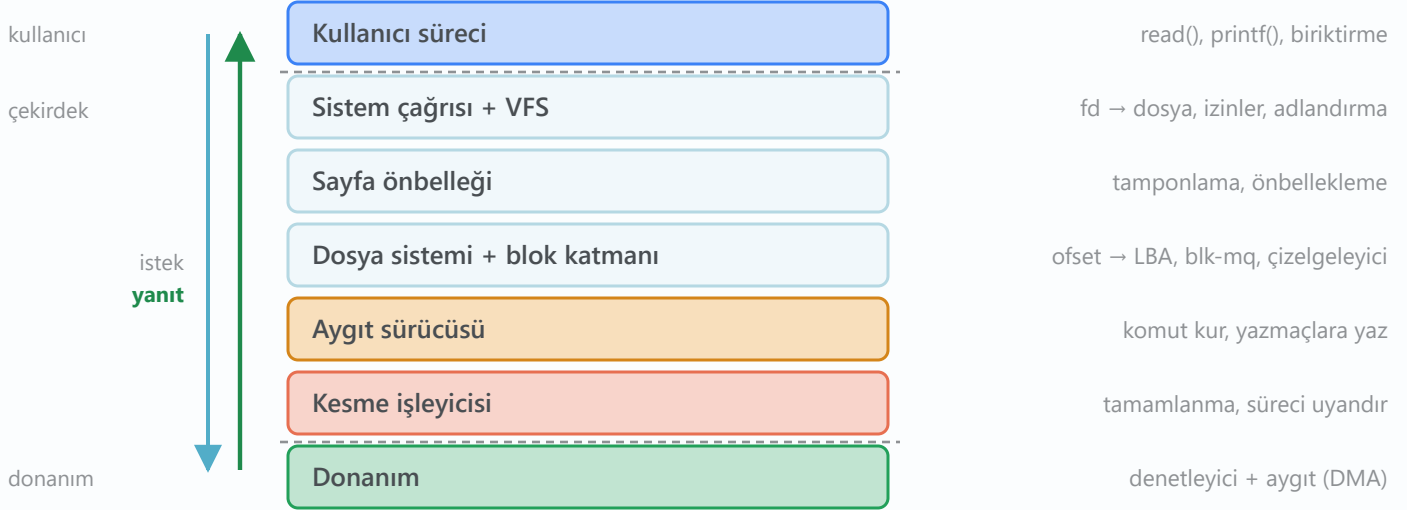
Tamponlama

Gelen paket nereye gideceği belli olmadan bir yere konmalı; ses gibi gerçek zamanlı aygıtlar da tampona dayanır.

Paylaşılan / adanmış

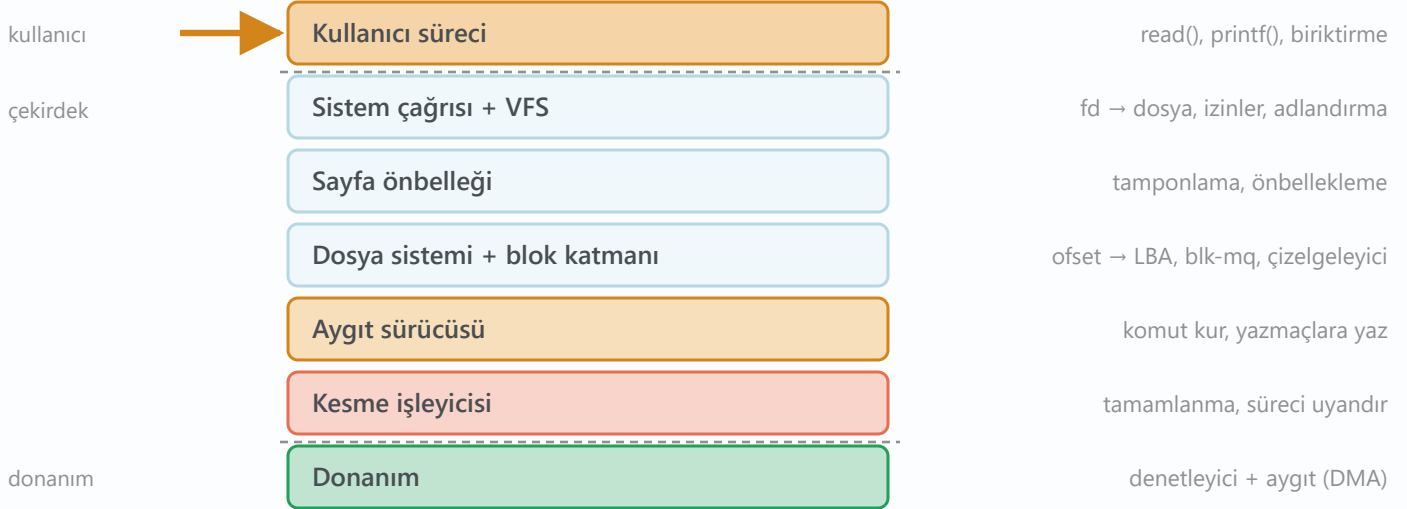
Disk birçok kullanıcıya aynı anda hizmet verir; yazıcı ya da tarayıcı tek kullanıcıya *adanır* (kilitlenme riskine dikkat).

G/Ç Yazılım Katmanları

Her katmanın iyi tanımlı bir görevi ve üst katmana arayüzü vardır. Tanenbaum dört katman sayar: kullanıcı düzeyi G/Ç yazılımı, aygıttan bağımsız yazılım, aygıt sürücüler, kesme işleyicileri. Linux'ta "aygıttan bağımsız" kısım VFS, sayfa önbelleği, dosya sistemi ve blok katmanına ayrılır.

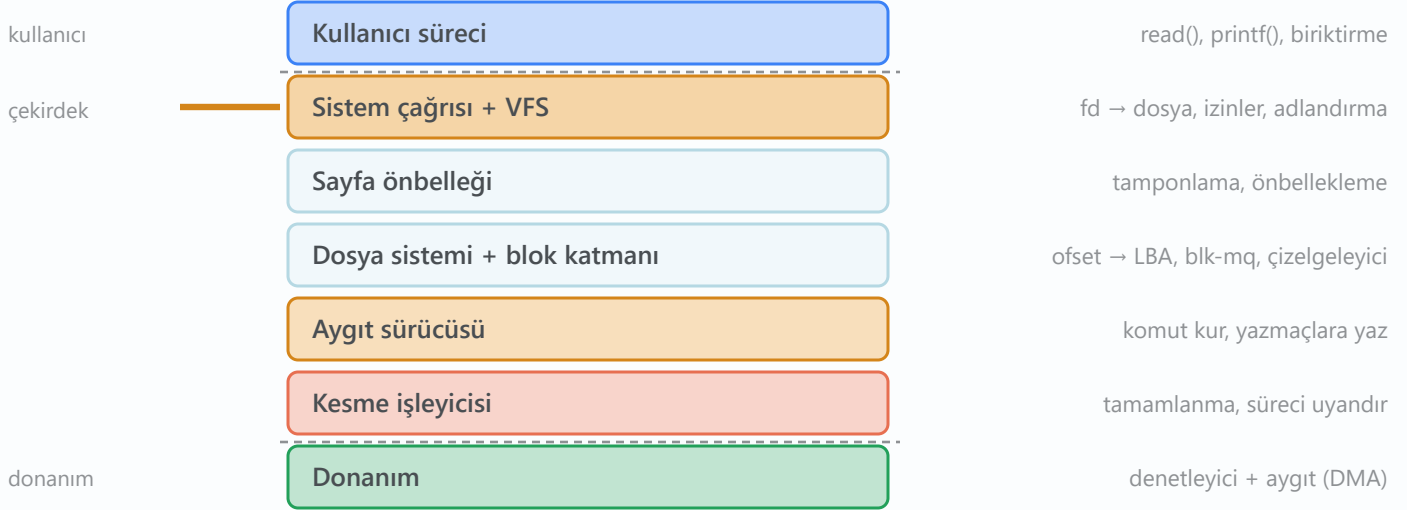
Bir read() Çağrısının Yolu

n = read(fd, buf, 4096)

Süreç `read(fd, buf, 4096)` çağırır; libc sarmalayıcısı `syscall` komutuyla çekirdeğe geçer.

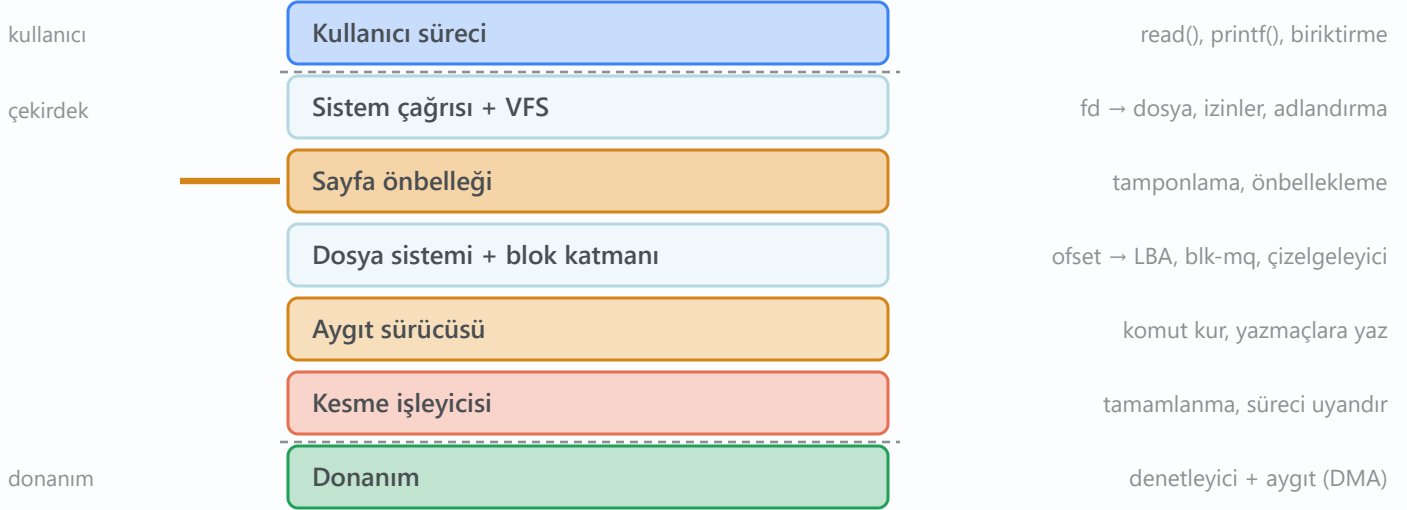
Bir read() Çağrısının Yolu

fd → struct file → inode

VFS tanımlayıcıyı açık dosyaya, dosyayı inode'a çevirir; erişim izni açılışta zaten denetlenmiştir.

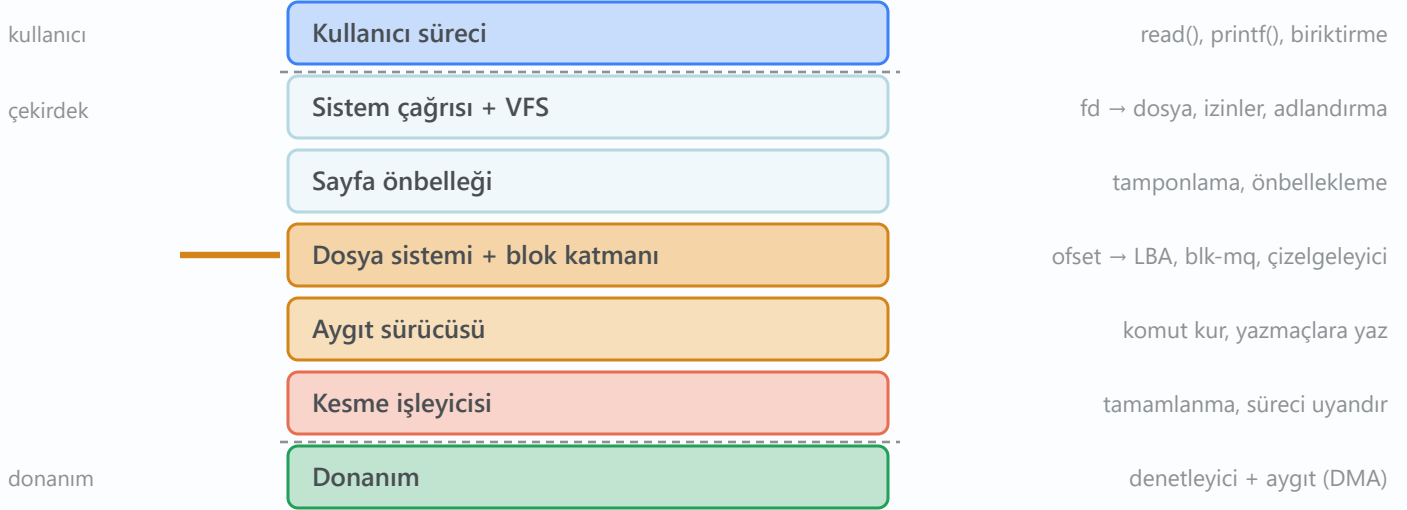
Bir read() Çağrısının Yolu

önbellekte yok: ıska

Sayfa önbelleğine bakılır: istenen sayfa **yok**. Önbellek sayfası ayrılır, okuma başlatılır.

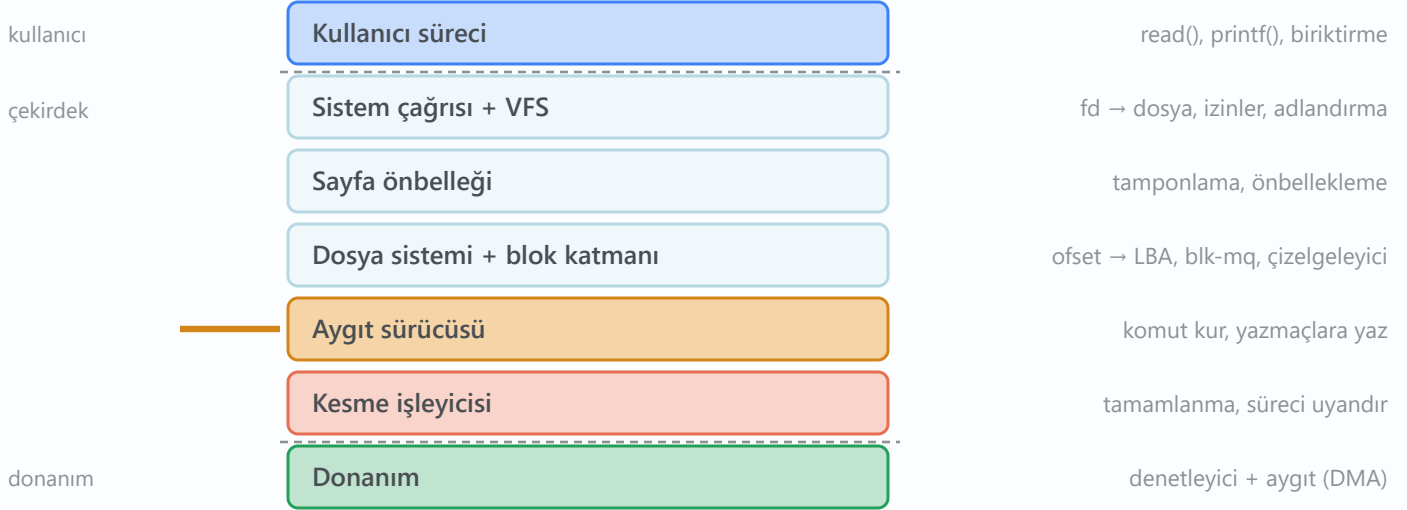
Bir read() Çağrısının Yolu

ofset 0 → LBA 2048

Dosya sistemi dosya ofsetini disk bloğuna (LBA) çevirir; blok katmanı bir `bio` /istek oluşturup donanım kuyruğuna verir.

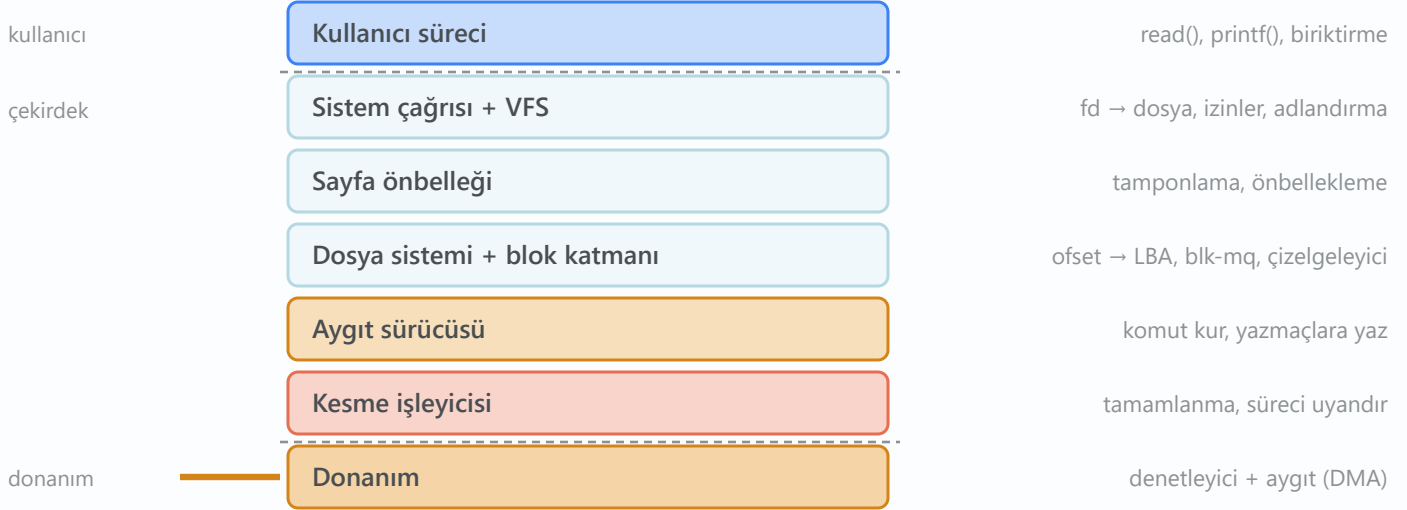
Bir read() Çağrısının Yolu

SQ'ya komut + kapı zili

NVMe sürücüsü okuma komutunu gönderim kuyruğuna yazar, kapı zili (doorbell) yazmacına yazar. Süreç **bloke** olur (D durumu).

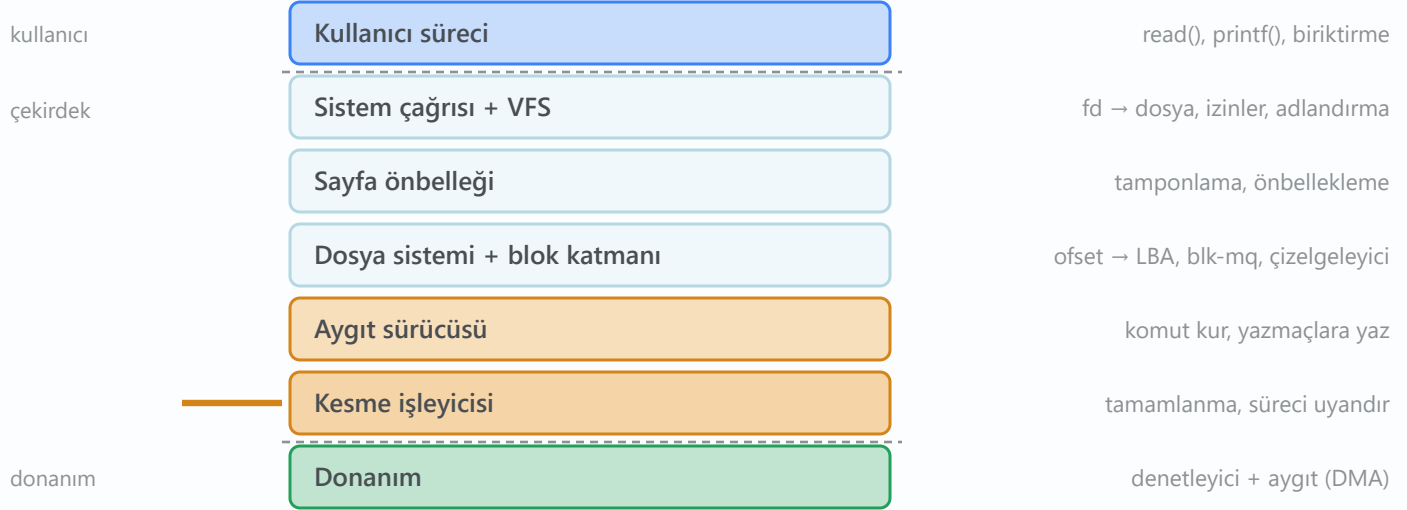
Bir read() Çağrısının Yolu

DMA → önbellek sayfası, MSI-X

SSD veriyi DMA ile önbellek sayfasına yazar, tamamlanma kuyruğuna kayıt ekler ve MSI-X kesmesi üretir.

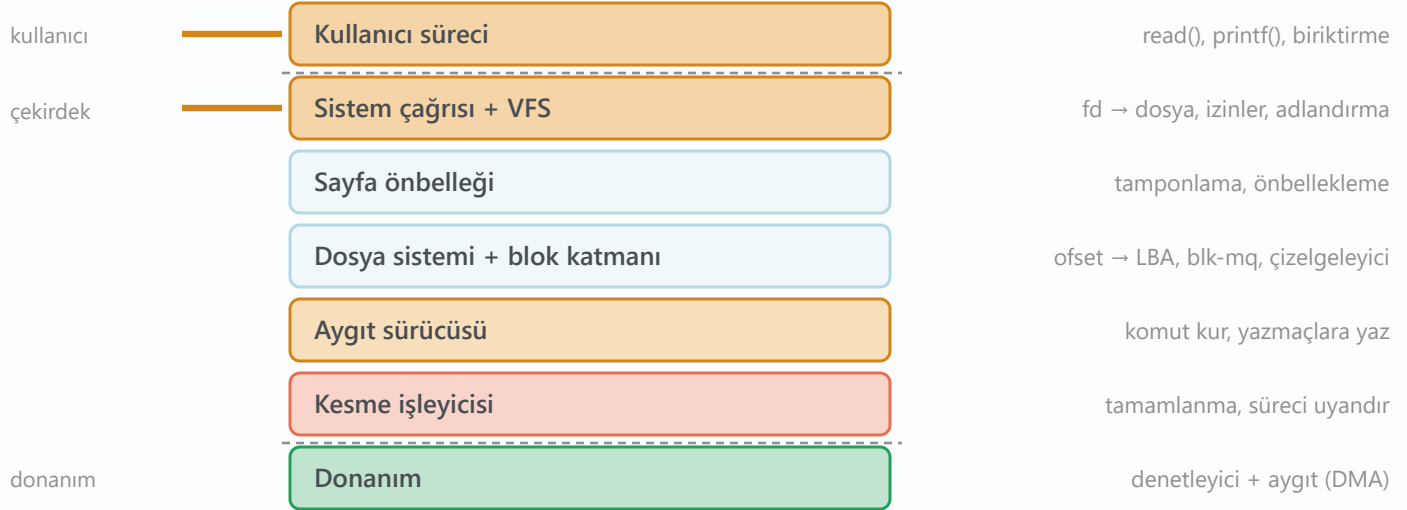
Bir read() Çağrısının Yolu

tamamlandı: süreci uyandır

Kesme işlemcisi tamamlanmayı işler: sayfa "güncel" işaretlenir, bekleyen süreç **hazır** olur.

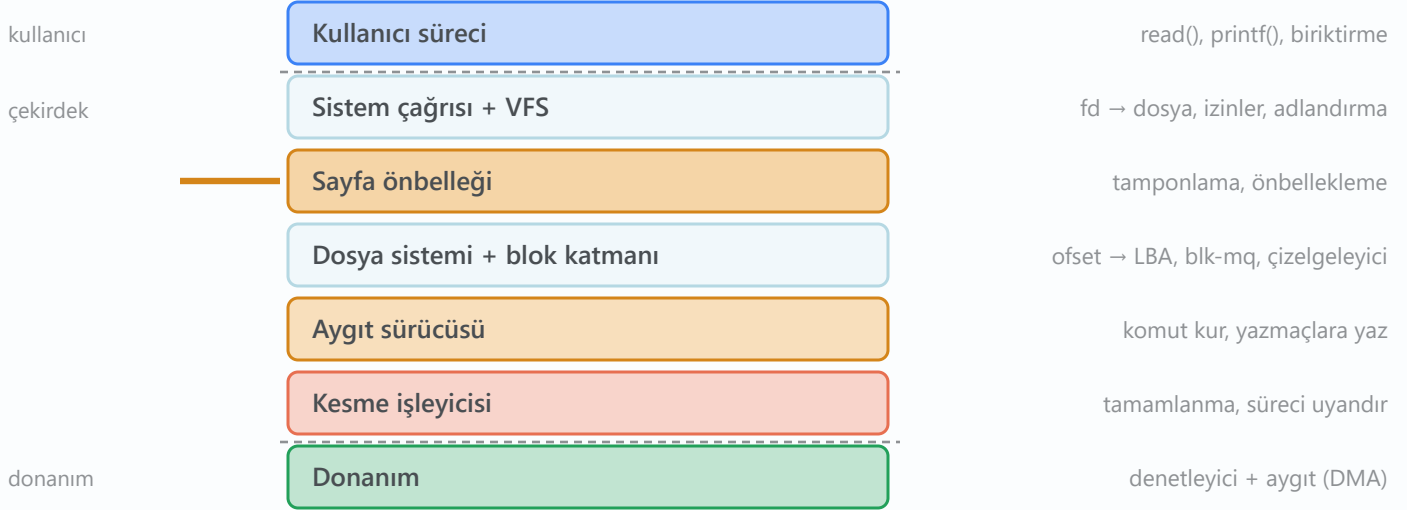
Bir read() Çağrısının Yolu

copy_to_user → n = 4096

Süreç çalışınca VFS veriyi önbellekten kullanıcı tamponuna kopyalar ve 4096 döndürür.

Bir read() Çağrısının Yolu

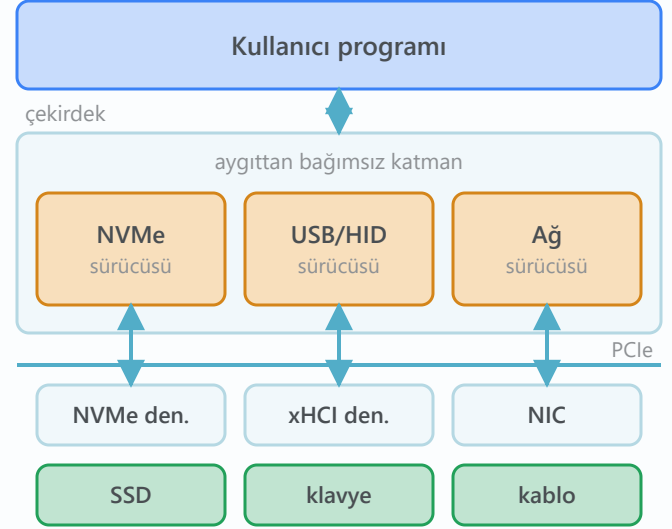

ikinci okuma: isabet

Aynı veri yeniden okunursa sayfa önbelleğinde **isabet**: aygıtta hiç gidilmez, işlem mikrosaniyeler sürer.

Aygıt Sürücüler

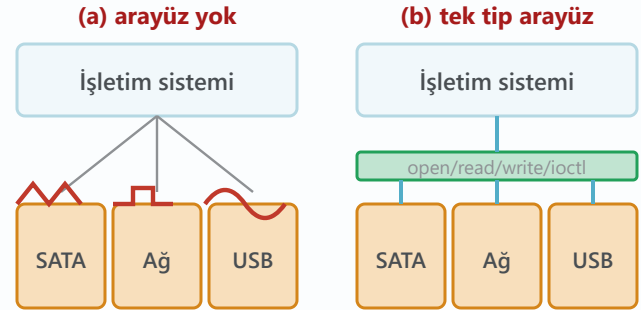
- **Sürücü** aygıtı özgü kodu kapsüller: yazmaçları, komutları ve tuhafliklarını yalnız o bilir. Linux'ta çoğu sürücü çekirdek ağacındadır (*in-tree*); bazıları üreticiden gelir.
- Görevleri: parametreleri doğru, isteği aygıt komutuna çevir (LBA, kuyruk girdisi), gerekirse aygıtı başlat, yazmaçlara yaz, kesmeyi bekle (bloke), hatayı denetle, sonucu döndür.
- Yeniden girilebilir (reentrant) olmalı: işlerken yeni istek ya da kesme gelebilir. Sıcak tak (hot-plug) ile aygıt çalışırken kaybolabilir.
- Çekirdekteki hatalı sürücü tüm sistemi çökertir → **kullanıcı alanı sürücüler**: MINIX 3, FUSE, VFIO/UIO, DPDK/SPDK; Windows UMDF. Yüklenebilir modüller: `modprobe`, `lsmod`.

Aygıttan Bağımsız G/Ç Yazılımı

- Tüm sürücüler için **tek tip arayüz**: her sınıf aynı işlevleri sunar; çekirdek bir *işlev işaretçisi tablosu* üzerinden çağırır.
- Adlandırma**: `/dev/nvme0n1` → ana numara (sürücü) + yan numara (birim). **Koruma**: aygıt dosyasının izinleri.
- Aygıttan bağımsız **blok boyutu**, tamponlama, hata raporlama, adanmış aygıtların ayrılması ve bırakılması bu katmandadır.

```
struct file_operations nvme_fops = {  
    .open          = nvme_open,  
    .release       = nvme_release,  
    .read_iter     = nvme_read,  
    .unlocked_ioctl = nvme_ioctl,  
    .poll          = nvme_poll,  
};
```


Ara Belleğe Alma (Tamponlama)

Tamponsuz: her karakter için kesme gelir ve süreç uyandırılır. Çok sayıda bağlam değiştirme, verimsiz.

Adım 1 / 5

Tamponlamanın üç nedeni (Silberschatz): üretici ile tüketici arasındaki **hız farkı**, **aktarım boyutu farkı** (paketlerin birleştirilmesi) ve **kopya anlamı** (`write` döndükten sonra kullanıcı tamponunu değiştirebilmek).

Ara Belleğe Alma (Tamponlama)

(b) kullanıcı alanında tampon

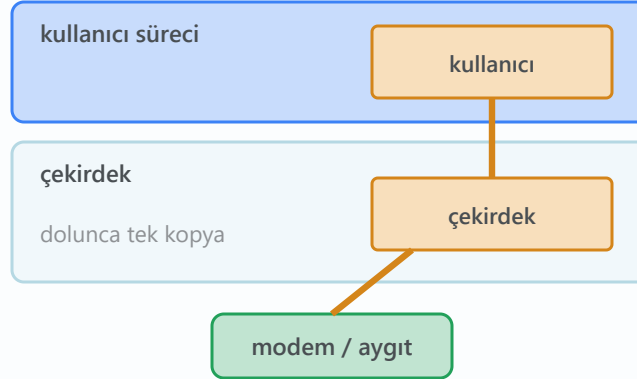
Kullanıcı tamponu: kesme işleyicisi karakterleri doğrudan süreç tamponuna yazar. Tampon sayfası diske atılırsa? Sayfa kilitlenmeli; çok süreç kilitlerse bellek azalır.

Adım 2 / 5

Tamponlamanın üç nedeni (Silberschatz): üretici ile tüketici arasındaki **hız farkı**, **aktarım boyutu farkı** (paketlerin birleştirilmesi) ve **kopya anlamı** (`write` döndükten sonra kullanıcı tamponunu değiştirebilmek).

Ara Belleğe Alma (Tamponlama)

(c) çekirdek tamponu + kopya

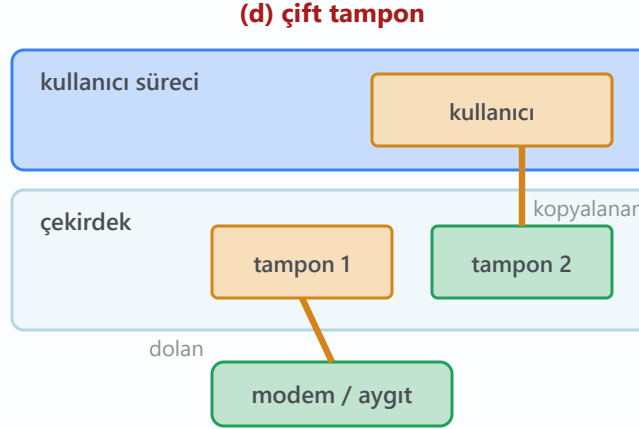

Çekirdek tamponu: karakterler önce çekirdekte birikir, dolunca tek seferde kullanıcıya kopyalanır. Ama kopyalanırken gelen veri nereye konacak?

Adım 3 / 5

Tamponlamanın üç nedeni (Silberschatz): üretici ile tüketici arasındaki **hız farkı**, **aktarım boyutu farkı** (paketlerin birleştirilmesi) ve **kopya anlamı** (`write` döndükten sonra kullanıcı tamponunu değiştirebilmek).

Ara Belleğe Alma (Tamponlama)

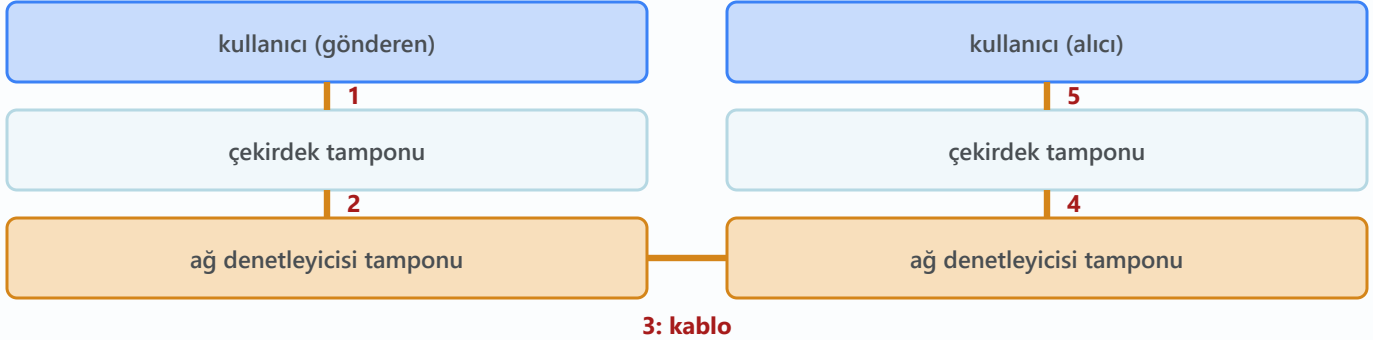
Çift tampon: biri dolarken diğeri kopyalanır; roller sırayla değişir. Daha genel biçimi **daireesel tampondur**.

Adım 4 / 5

Tamponlamanın üç nedeni (Silberschatz): üretici ile tüketici arasındaki **hız farkı**, **aktarım boyutu farkı** (paketlerin birleştirilmesi) ve **kopya anlamı** (`write` döndükten sonra kullanıcı tamponunu değiştirebilmek).

Ara Belleğe Alma (Tamponlama)

(e) ağ üzerinden bir paket: beş kopya

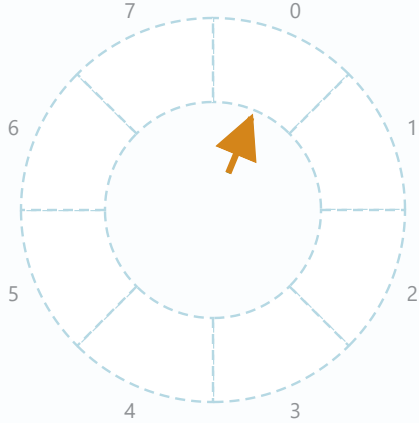
sıfır kopya: sendfile, splice, MSG_ZEROCOPY, io_uring

Ağda bir paket gönderilirken 5 kez kopyalanabilir; her kopya bellek bant genişliği ve gecikme demektir. Bu yüzden sıfır kopya teknikleri geliştirilmiştir.

Adım 5 / 5

Tamponlamanın üç nedeni (Silberschatz): üretici ile tüketici arasındaki **hız farkı**, **aktarım boyutu farkı** (paketlerin birleştirilmesi) ve **kopya anlamı** (`write` döndükten sonra kullanıcı tamponunu değiştirebilmek).

Dairesel Tampon

baş = 0 kuyruk = 0

dolu yuva: 0 / 8

 veri (üretici: ISR / DMA)

 kuyruk: sonraki yazılacak yuva

 baş: sonraki okunacak yuva

başlangıç: tampon boş

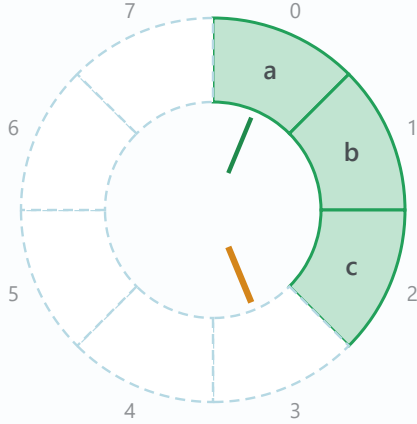
boş: baş == kuyruk dolu: (kuyruk + 1) % 8 == baş

Baş ve kuyruk aynı yuvayı gösteriyor: tampon **boş**.

Adım 1 / 5

Dairesel tamponlar her yerdedir: klavye ve seri port sürücüleri, NIC alma/gönderme halkaları, NVMe gönderim/tamamlanma kuyrukları, `io_uring`. Tek üretici–tek tüketicide kilit gerekmez; yalnız bellek bariyerleri gerekir.

Dairesel Tampon

baş = 0 kuyruk = 3

dolu yuva: 3 / 8

 veri (üretici: ISR / DMA)

— kuyruk: sonraki yazılacak yuva

— baş: sonraki okunacak yuva

üretici 3 bayt yazdı

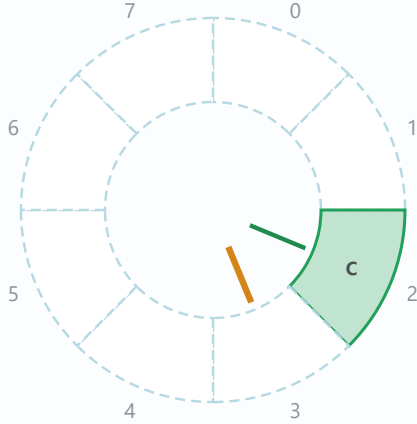
boş: baş == kuyruk dolu: $(\text{kuyruk} + 1) \% 8 == \text{baş}$

Kesme işleyicisi gelen 3 baytı kuyruğa yazar; kuyruk ilerler. Tüketici henüz okumadı.

Adım 2 / 5

Dairesel tamponlar her yerdedir: klavye ve seri port sürücüleri, NIC alma/gönderme halkaları, NVMe gönderim/tamamlanma kuyrukları, `io_uring`. Tek üretici–tek tüketicide kilit gerekmez; yalnız bellek bariyerleri gerekir.

Dairesel Tampon

baş = 2 kuyruk = 3

dolu yuva: 1 / 8

 veri (üretici: ISR / DMA)

— kuyruk: sonraki yazılacak yuva

— baş: sonraki okunacak yuva

tüketici 2 bayt okudu

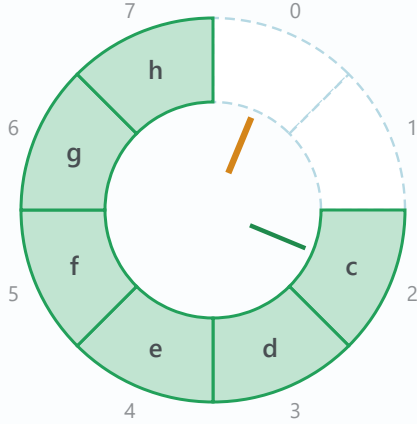
boş: baş == kuyruk dolu: (kuyruk + 1) % 8 == baş

Süreç 2 bayt okur; baş ilerler. Okunan yuvalar yeniden kullanılabilir.

Adım 3 / 5

Dairesel tamponlar her yerdedir: klavye ve seri port sürücüleri, NIC alma/gönderme halkaları, NVMe gönderim/tamamlanma kuyrukları, `io_uring`. Tek üretici–tek tüketicide kilit gerekmez; yalnız bellek bariyerleri gerekir.

Dairesel Tampon

baş = 2 kuyruk = 0

dolu yuva: 6 / 8

□ veri (üretici: ISR / DMA)

— kuyruk: sonraki yazılacak yuva

— baş: sonraki okunacak yuva

sarma: kuyruk 7 → 0

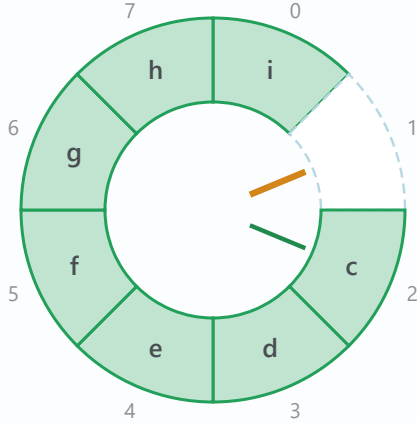
boş: baş == kuyruk dolu: $(\text{kuyruk} + 1) \% 8 == \text{baş}$

Üretici 5 bayt daha yazar; kuyruk sona gelince **baş sarar** (mod 8): kuyruk = 0.

Adım 4 / 5

Dairesel tamponlar her yerdedir: klavye ve seri port sürücüleri, NIC alma/gönderme halkaları, NVMe gönderim/tamamlanma kuyrukları, `io_uring`. Tek üretici–tek tüketicide kilit gerekmez; yalnız bellek bariyerleri gerekir.

Dairesel Tampon

baş = 2 kuyruk = 1

dolu yuva: 7 / 8

 veri (üretici: ISR / DMA)

— kuyruk: sonraki yazılacak yuva

— baş: sonraki okunacak yuva

bir bayt daha: tampon dolu

boş: baş == kuyruk dolu: $(\text{kuyruk} + 1) \% 8 == \text{baş}$

'i' yazılınca kuyruk = 1 ve $(\text{kuyruk} + 1) \% 8 == \text{baş}$: tampon **dolu**. Bir yuva boş bırakılarak boş/dolu ayırt edilir. Dolu tamponda üretici bekler ya da veriyi düşürür (ağ paketi kaybı).

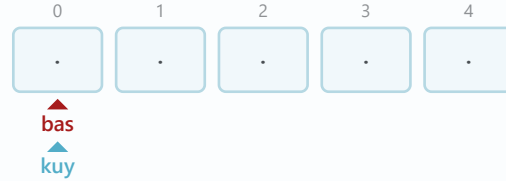
Adım 5 / 5

Dairesel tamponlar her yerdedir: klavye ve seri port sürücüleri, NIC alma/gönderme halkaları, NVMe gönderim/tamamlanma kuyrukları, `io_uring`. Tek üretici–tek tüketicide kilit gerekmez; yalnız bellek bariyerleri gerekir.

Dairesel Tampon: Kod İzleme

```
► int koy(char c) { /* üretici */
2   int s = (kuy + 1) % N;
3   if (s == bas) return -1; /* dolu */
4   buf[kuy] = c;
5   kuy = s;
6   return 0;
7 }
8 int al(char *c) { /* tüketici */
9   if (bas == kuy) return -1; /* boş */
10  *c = buf[bas];
11  bas = (bas + 1) % N;
12  return 0;
13 }
```

N = 5 yuva; en çok N - 1 = 4 bayt tutulur

Tampon boş: bas = kuy = 0. Kesme işleyicisi **koy** ile yazar, süreç **al** ile okur; her biri yalnızca kendi indisini değiştirir.

Adım 1 / 9

DEĞİŞKENLER

işlem = -

bas = 0

kuy = 0

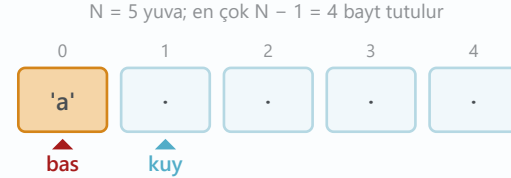
dolu = 0

ÇIKTI

Dairesel Tampon: Kod İzleme

```
1 int koy(char c) {           /* üretici */  
▶ int s = (kuy + 1) % N;  
3 if (s == bas) return -1; /* dolu */  
▶ buf[kuy] = c;  
▶ kuy = s;  
6 return 0;  
7 }  
8 int al(char *c) {           /* tüketici */  
9 if (bas == kuy) return -1; /* boş */  
10 *c = buf[bas];  
11 bas = (bas + 1) % N;  
12 return 0;  
13 }
```


koy('a') : buf[0] = 'a', kuy = 1.

Adım 2 / 9

DEĞİŞKENLER

işlem = koy('a')

bas = 0

kuy = 1

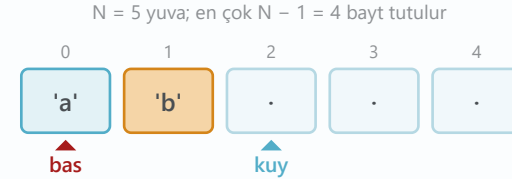
dolu = 1

ÇIKTI

Dairesel Tampon: Kod İzleme

```
1 int koy(char c) {           /* üretici */
▶ int s = (kuy + 1) % N;
3 if (s == bas) return -1; /* dolu */
▶ buf[kuy] = c;
▶ kuy = s;
6 return 0;
7 }
8 int al(char *c) {           /* tüketici */
9 if (bas == kuy) return -1; /* boş */
10 *c = buf[bas];
11 bas = (bas + 1) % N;
12 return 0;
13 }
```


koy('b') : buf[1] = 'b', kuy = 2.

Adım 3 / 9

DEĞİŞKENLER

işlem = koy('b')

bas = 0

kuy = 2

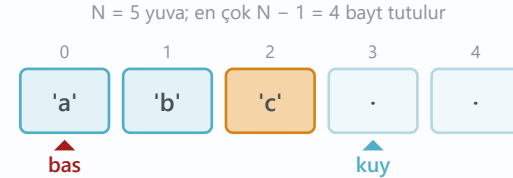
dolu = 2

ÇIKTI

Dairesel Tampon: Kod İzleme

```
1 int koy(char c) {           /* üretici */
2     ▶ int s = (kuy + 1) % N;
3     if (s == bas) return -1; /* dolu */
4     ▶ buf[kuy] = c;
5     ▶ kuy = s;
6     return 0;
7 }
8 int al(char *c) {           /* tüketici */
9     if (bas == kuy) return -1; /* boş */
10    *c = buf[bas];
11    bas = (bas + 1) % N;
12    return 0;
13 }
```


koy('c') : buf[2] = 'c', kuy = 3.

Adım 4 / 9

DEĞİŞKENLER

işlem = koy('c')

bas = 0

kuy = 3

dolu = 3

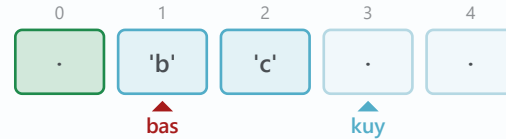
ÇIKTI

Dairesel Tampon: Kod İzleme

```
1 int koy(char c) {           /* üretici */
2   int s = (kuy + 1) % N;
3   if (s == bas) return -1; /* dolu */
4   buf[kuy] = c;
5   kuy = s;
6   return 0;
7 }
8 int al(char *c) {           /* tüketici */
9   if (bas == kuy) return -1; /* boş */
10  *c = buf[bas];
11  bas = (bas + 1) % N;
12  return 0;
13 }
```

N = 5 yuva; en çok $N - 1 = 4$ bayt tutulur

al : $bas \neq kuy$, tampon boş değil. $buf[0] = 'a'$ okunur, $bas = 1$. Yuva 0 yeniden kullanılabilir.

Adım 5 / 9

DEĞİŞKENLER

işlem = **al**

bas = **1**

kuy = 3

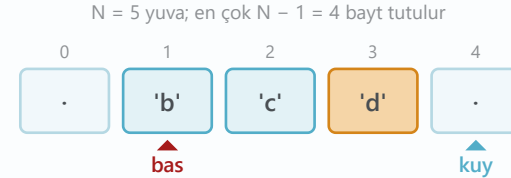
dolu = 2

ÇIKTI

al: a

Dairesel Tampon: Kod İzleme

```
1 int koy(char c) {           /* üretici */
2     int s = (kuy + 1) % N;
3     if (s == bas) return -1; /* dolu */
4     buf[kuy] = c;
5     kuy = s;
6     return 0;
7 }
8 int al(char *c) {           /* tüketici */
9     if (bas == kuy) return -1; /* boş */
10    *c = buf[bas];
11    bas = (bas + 1) % N;
12    return 0;
13 }
```


koy('d') : buf[3] = 'd', kuy = 4.

Adım 6 / 9

DEĞİŞKENLER

işlem = koy('d')

bas = 1

kuy = 4

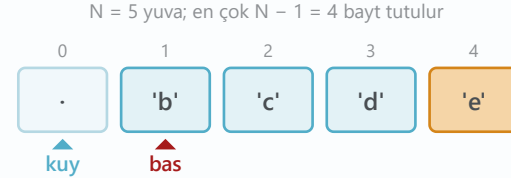
dolu = 3

ÇIKTI

al: a

Dairesel Tampon: Kod İzleme

```
1 int koy(char c) {           /* üretici */
2     ▶ int s = (kuy + 1) % N;
3     if (s == bas) return -1; /* dolu */
4     ▶ buf[kuy] = c;
5     ▶ kuy = s;
6     return 0;
7 }
8 int al(char *c) {           /* tüketici */
9     if (bas == kuy) return -1; /* boş */
10    *c = buf[bas];
11    bas = (bas + 1) % N;
12    return 0;
13 }
```


koy('e') : buf[4] = 'e', kuy = 0. kuy sona gelip **başla sardı** (mod 5).

Adım 7 / 9

DEĞİŞKENLER

işlem = koy('e')

bas = 1

kuy = 0

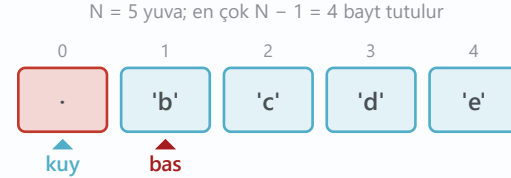
dolu = 4

ÇIKTI

al: a

Dairesel Tampon: Kod İzleme

```
1 int koy(char c) {           /* üretici */
2     ▶ int s = (kuy + 1) % N;
3     ▶ if (s == bas) return -1; /* dolu */
4     buf[kuy] = c;
5     kuy = s;
6     return 0;
7 }
8 int al(char *c) {           /* tüketici */
9     if (bas == kuy) return -1; /* boş */
10    *c = buf[bas];
11    bas = (bas + 1) % N;
12    return 0;
13 }
```


$(kuy + 1) \bmod 5 = 1 = bas \rightarrow \text{dolu}$

koy('f') : $s = (0 + 1) \bmod 5 = 1 = bas$. Bir yuva hep boş bırakılır; aksi hâlde $bas == kuy$ hem boş hem dolu demek olurdu. Bayt reddedilir (-1).

Adım 8 / 9

DEĞİŞKENLER

işlem = koy('f')

bas = 1

kuy = 0

dolu = 4

ÇIKTI

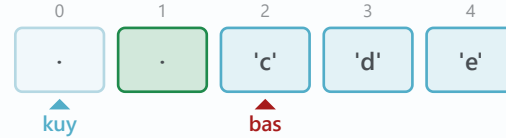
al: a

koy('f'): dolu

Dairesel Tampon: Kod İzleme

```
1 int koy(char c) {           /* üretici */
2   int s = (kuy + 1) % N;
3   if (s == bas) return -1; /* dolu */
4   buf[kuy] = c;
5   kuy = s;
6   return 0;
7 }
8 int al(char *c) {           /* tüketici */
9   if (bas == kuy) return -1; /* boş */
10  *c = buf[bas];
11  bas = (bas + 1) % N;
12  return 0;
13 }
```

N = 5 yuva; en çok N - 1 = 4 bayt tutulur

al : bas ≠ kuy, tampon boş değil. buf[1] = 'b' okunur, bas = 2. Yuva 1 yeniden kullanılabilir.

Adım 9 / 9

DEĞİŞKENLER

işlem = **al**

bas = **2**

kuy = **0**

dolu = **3**

ÇIKTI

```
al: a
koy('f'): dolu
al: b
```

Önbellek, Biriktirme ve Hata Ele Alma

Önbellek ≠ tampon

Tampon verinin *tek* kopyasını geçici tutar; önbellek başka yerde duran verinin hızlı *kopyasıdır*. Linux sayfa önbelleği ikisini birleştirir; boş RAM önbelleğe gider (`free -h` : buff/cache).

Biriktirme (spooling)

Adanmış aygıt için kuyruk: kullanıcı dosyayı biriktirme dizinine koyar, tek bir arka plan süreci (CUPS, `/var/spool/cups`) sırayla yazdırır. Hiçbir süreç yazıcıyı kilitlemez.

Hata ele alma

Programlama hatası (geçersiz fd) → hata kodu (`EBADF` , `EINVAL`). Gerçek G/Ç hatası → sürücü yeniden dener; kalıcıysa `EIO` ve günlük kaydı (`dmesg`).

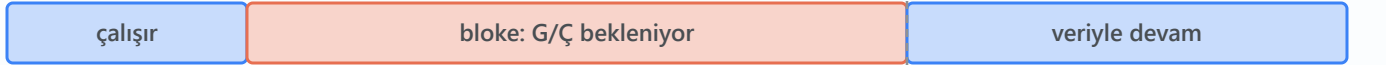
Ayırma ve koruma

Adanmış aygıt `open` ile ayrılır, meşgulse istek kuyruğa alınır ya da `EBUSY` döner. G/Ç komutları ayrıcalıklıdır; kullanıcı yalnız sistem çağrısıyla G/Ç yapar.

Kullanıcı alanındaki G/Ç yazılımı: `printf` / `scanf` gibi kütüphane yordamları biçimlendirme ve kullanıcı tamponlaması yapar (`stdio` satır/blok tamponu), sonra `write` / `read` sistem çağrılarını kullanır.

Bloke Eden, Bloke Etmeyen ve Eş Zamansız G/Ç

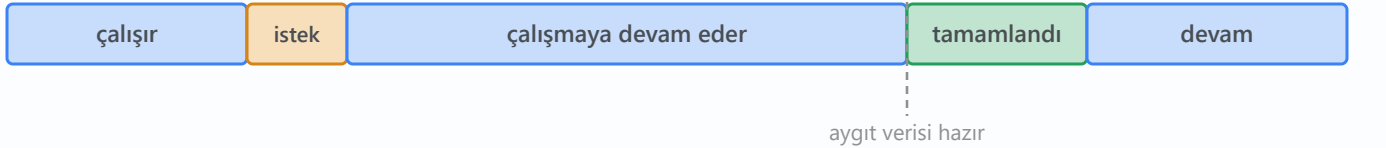
Bloke eden

Bloke etmeyen

Eş zamansız

Arayüz	Model	Not
<code>select</code> / <code>poll</code>	hazır olma bildirimi	her çağrıda tüm fd listesi taranır: $O(n)$
<code>epoll</code> (Linux), <code>kqueue</code> (BSD)	hazır olma bildirimi	ilgi listesi çekirdekte; yalnız hazır olanlar döner
<code>io_uring</code> , Windows IOCP	tamamlanma bildirimi	gerçek eş zamansız G/Ç; disk dahil

Olay Döngüsü: epoll

```
► int ep = epoll_create1(0);
2 for (k = 0; k < nsock; k++) /* O_NONBLOCK */
3     epoll_ctl(ep, EPOLL_CTL_ADD, s[k], &ev);
4 for (;;) {
5     int n = epoll_wait(ep, evs, 64, -1);
6     for (int i = 0; i < n; i++) {
7         int fd = evs[i].data.fd;
8         ssize_t r = read(fd, buf, sizeof buf);
9         if (r < 0 && errno == EAGAIN) continue;
10        handle(fd, buf, r);
11    }
12 }
```

ilgi listesi (çekirdekte)

hazır listesi

(boş)

Bir epoll örneği oluşturulur: çekirdekte ilgi ve hazır listeleri tutan bir nesne.

Adım 1 / 6

DEĞİŞKENLER

ep = 3

n = -

fd = -

r = -

Tek iş parçacığı on binlerce bağlantıyı yönetir (nginx, Node.js, Redis). **epoll**

“okuyabilirsin” der, işi yine **read** yapar; disk dosyaları her zaman “hazır” görünür, bu yüzden disk için gerçek eş zamansızlık **io_uring** ile gelir.

Olay Döngüsü: epoll

```
1 int ep = epoll_create1(0);
▶ for (k = 0; k < nsock; k++) /* O_NONBLOCK */
▶   epoll_ctl(ep, EPOLL_CTL_ADD, s[k], &ev);
4 for (;;) {
5   int n = epoll_wait(ep, evs, 64, -1);
6   for (int i = 0; i < n; i++) {
7     int fd = evs[i].data.fd;
8     ssize_t r = read(fd, buf, sizeof buf);
9     if (r < 0 && errno == EAGAIN) continue;
10    handle(fd, buf, r);
11  }
12 }
```

ilgi listesi (çekirdekte)

fd 5

fd 6

fd 7

hazır listesi

(boş)

Üç soket (5, 6, 7) **bloke etmeyen** modda ilgi listesine eklenir. Bu bir kez yapılır; `select` 'teki gibi her turda tekrar verilmez.

Adım 2 / 6

DEĞİŞKENLER

ep = 3

n = -

fd = -

r = -

Tek iş parçacığı on binlerce bağlantıyı yönetir (nginx, Node.js, Redis). `epoll`

“okuyabilirsin” der, işi yine `read` yapar; disk dosyaları her zaman “hazır” görünür, bu yüzden disk için gerçek eş zamansızlık `io_uring` ile gelir.

Olay Döngüsü: epoll

```
1 int ep = epoll_create1(0);
2 for (k = 0; k < nsock; k++) /* O_NONBLOCK */
3     epoll_ctl(ep, EPOLL_CTL_ADD, s[k], &ev);
4 for (;;) {
5     ▶ int n = epoll_wait(ep, evs, 64, -1);
6     for (int i = 0; i < n; i++) {
7         int fd = evs[i].data.fd;
8         ssize_t r = read(fd, buf, sizeof buf);
9         if (r < 0 && errno == EAGAIN) continue;
10        handle(fd, buf, r);
11    }
12 }
```

ilgi listesi (çekirdekte)

fd 5

fd 6

fd 7

hazır listesi

(boş)

`epoll_wait` hiçbir soket hazır değilken süreci **bloke eder**; CPU boşa dönmez.

Adım 3 / 6

DEĞİŞKENLER

ep = 3

n = -

fd = -

r = -

Tek iş parçacığı on binlerce bağlantıyı yönetir (nginx, Node.js, Redis). `epoll`

“okuyabilirsin” der, işi yine `read` yapar; disk dosyaları her zaman “hazır” görünür, bu yüzden disk için gerçek eş zamansızlık `io_uring` ile gelir.

Olay Döngüsü: epoll

```
1 int ep = epoll_create1(0);
2 for (k = 0; k < nsock; k++) /* O_NONBLOCK */
3     epoll_ctl(ep, EPOLL_CTL_ADD, s[k], &ev);
4 for (;;) {
5     ▶ int n = epoll_wait(ep, evs, 64, -1);
6     for (int i = 0; i < n; i++) {
7         int fd = evs[i].data.fd;
8         ssize_t r = read(fd, buf, sizeof buf);
9         if (r < 0 && errno == EAGAIN) continue;
10        handle(fd, buf, r);
11    }
12 }
```

ilgi listesi (çekirdekte)

fd 5

fd 6

fd 7

hazır listesi

fd 7

Soket 7'ye paket geldi: NIC kesmesi → ağ yığını
→ fd 7 hazır listesine eklenir, süreç uyanır. n = 1.

Adım 4 / 6

DEĞİŞKENLER

ep = 3

n = 1

fd = -

r = -

Tek iş parçacığı on binlerce bağlantıyı yönetir (nginx, Node.js, Redis). **epoll**

“okuyabilirsin” der, işi yine **read** yapar; disk dosyaları her zaman “hazır” görünür, bu yüzden disk için gerçek eş zamansızlık **io_uring** ile gelir.

Olay Döngüsü: epoll

```
1 int ep = epoll_create1(0);
2 for (k = 0; k < nsock; k++) /* O_NONBLOCK */
3     epoll_ctl(ep, EPOLL_CTL_ADD, s[k], &ev);
4 for (;;) {
5     int n = epoll_wait(ep, evs, 64, -1);
6     for (int i = 0; i < n; i++) {
7         ▶ int fd = evs[i].data.fd;
8         ▶ ssize_t r = read(fd, buf, sizeof buf);
9         if (r < 0 && errno == EAGAIN) continue;
10        handle(fd, buf, r);
11    }
12 }
```

ilgi listesi (çekirdekte)

fd 5

fd 6

fd 7

hazır listesi

fd 7

Yalnız hazır olan fd işlenir: 512 bayt okunur.
Maliyet hazır fd sayısıyla orantılıdır, toplamla değil.

Adım 5 / 6

DEĞİŞKENLER

ep = 3

n = 1

fd = 7

r = 512

Tek iş parçacığı on binlerce bağlantıyı yönetir (nginx, Node.js, Redis). **epoll**

“okuyabilirsin” der, işi yine **read** yapar; disk dosyaları her zaman “hazır” görünür, bu yüzden disk için gerçek eş zamansızlık **io_uring** ile gelir.

Olay Döngüsü: epoll

```
1 int ep = epoll_create1(0);
2 for (k = 0; k < nsock; k++) /* O_NONBLOCK */
3     epoll_ctl(ep, EPOLL_CTL_ADD, s[k], &ev);
4 for (;;) {
5     int n = epoll_wait(ep, evs, 64, -1);
6     for (int i = 0; i < n; i++) {
7         int fd = evs[i].data.fd;
8         ssize_t r = read(fd, buf, sizeof buf);
9         ▶ if (r < 0 && errno == EAGAIN) continue;
10        ▶ handle(fd, buf, r);
11    }
12 }
```

ilgi listesi (çekirdekte)

fd 5

fd 6

fd 7

hazır listesi

(boş)

Veri işlendi; bir sonraki `read` EAGAIN dönerse beklenenecek veri kalmamıştır. Döngü yeniden `epoll_wait` 'e gider.

Adım 6 / 6

DEĞİŞKENLER

ep = 3

n = 1

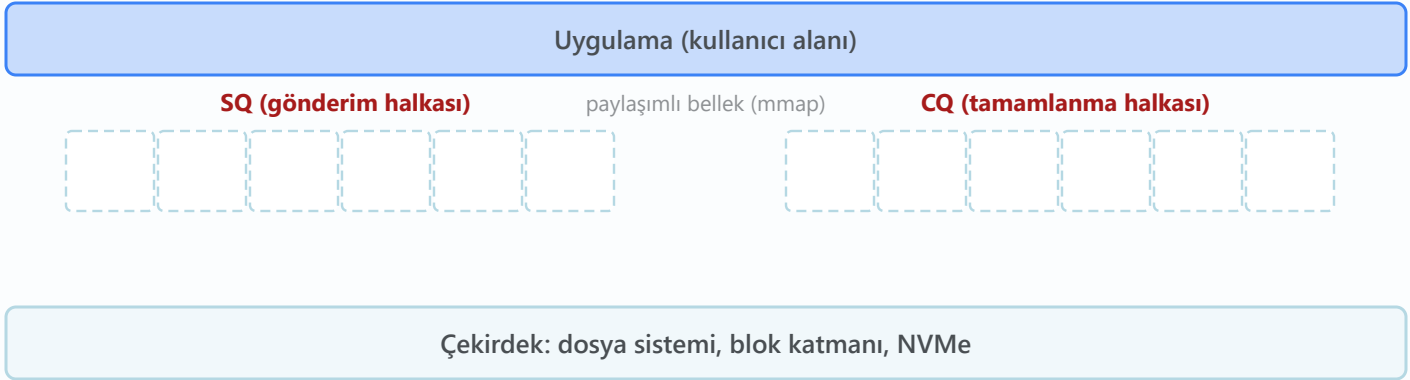
fd = 7

r = -1 (EAGAIN)

Tek iş parçacığı on binlerce bağlantıyı yönetir (nginx, Node.js, Redis). `epoll`

“okuyabilirsin” der, işi yine `read` yapar; disk dosyaları her zaman “hazır” görünür, bu yüzden disk için gerçek eş zamansızlık `io_uring` ile gelir.

io_uring: Paylaşılan Halkalar

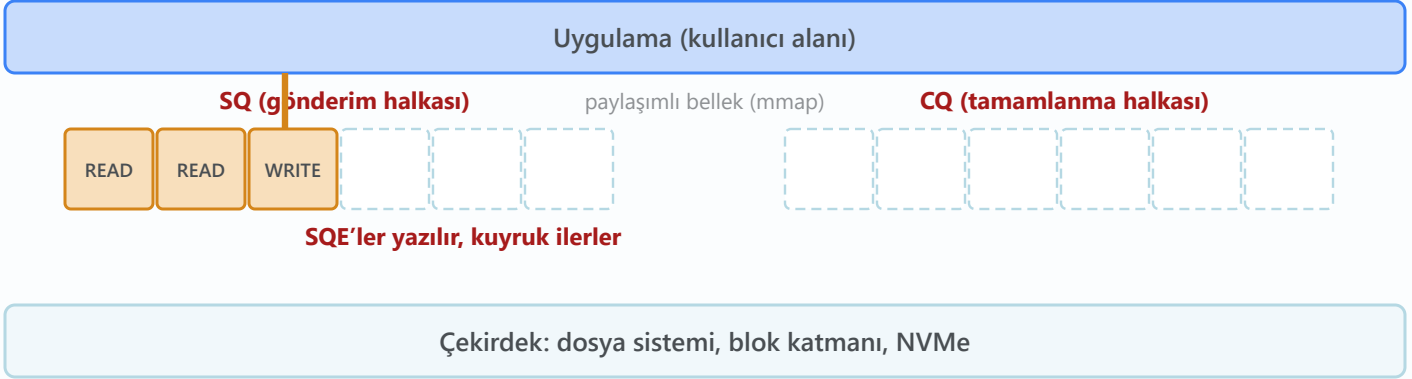

io_uring (Linux 5.1, 2019): uygulama ile çekirdek iki halkayı **paylaşımlı bellekte** görür; istek ve sonuç kopyalanmaz.

Adım 1 / 5

Bu bir **tamamlanma modelidir** (Windows IOCP gibi): “işin bitti” bildirilir. Ağ, dosya, **accept**, zamanlayıcı dahil yüzlerce işlem türü vardır. Güvenlik açıkları yüzünden bazı ortamlarda (ör. Android, bazı konteynerler) kapalıdır.

io_uring: Paylaşılan Halkalar

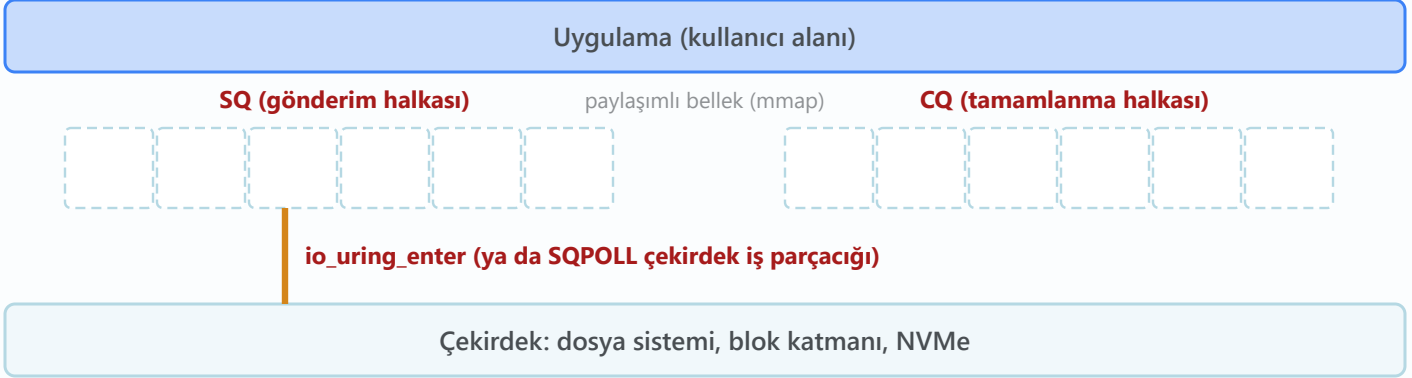

Uygulama üç gönderim kaydı (SQE) yazar: iki okuma, bir yazma. Her biri işlem kodu, fd, tampon, ofset taşır.

Adım 2 / 5

Bu bir **tamamlanma modelidir** (Windows IOCP gibi): “işin bitti” bildirilir. Ağ, dosya, `accept`, zamanlayıcı dahil yüzlerce işlem türü vardır. Güvenlik açıkları yüzünden bazı ortamlarda (ör. Android, bazı konteynerler) kapalıdır.

io_uring: Paylaşılan Halkalar

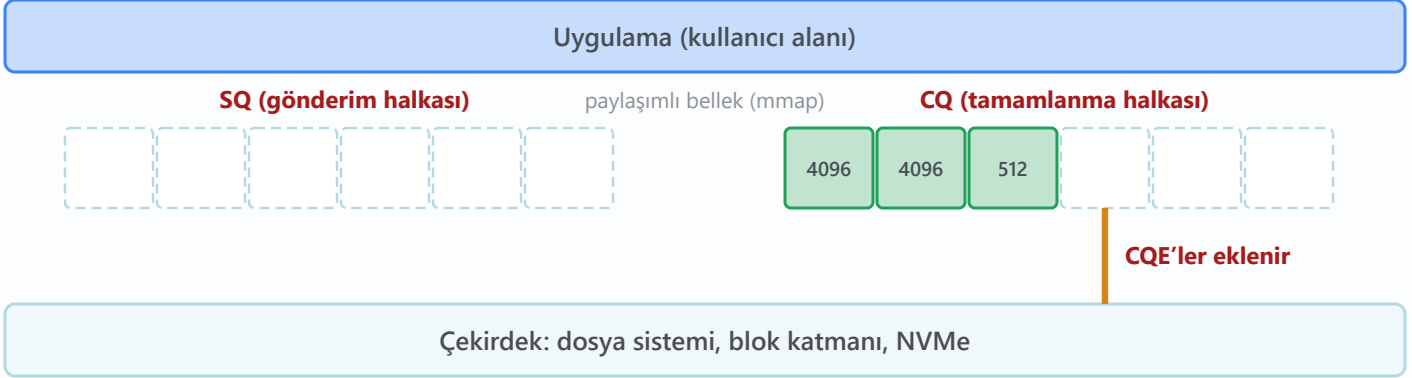

Tek bir `io_uring_enter` çağrısı üç isteği birden gönderir. SQPoll modunda çekirdek iş parçacığı halkayı yoklar: **hiç sistem çağrısı** gerekmez.

Adım 3 / 5

Bu bir **tamamlanma modelidir** (Windows IOCP gibi): “işin bitti” bildirilir. Ağ, dosya, `accept`, zamanlayıcı dahil yüzlerce işlem türü vardır. Güvenlik açıkları yüzünden bazı ortamlarda (ör. Android, bazı konteynerler) kapalıdır.

io_uring: Paylaşılan Halkalar

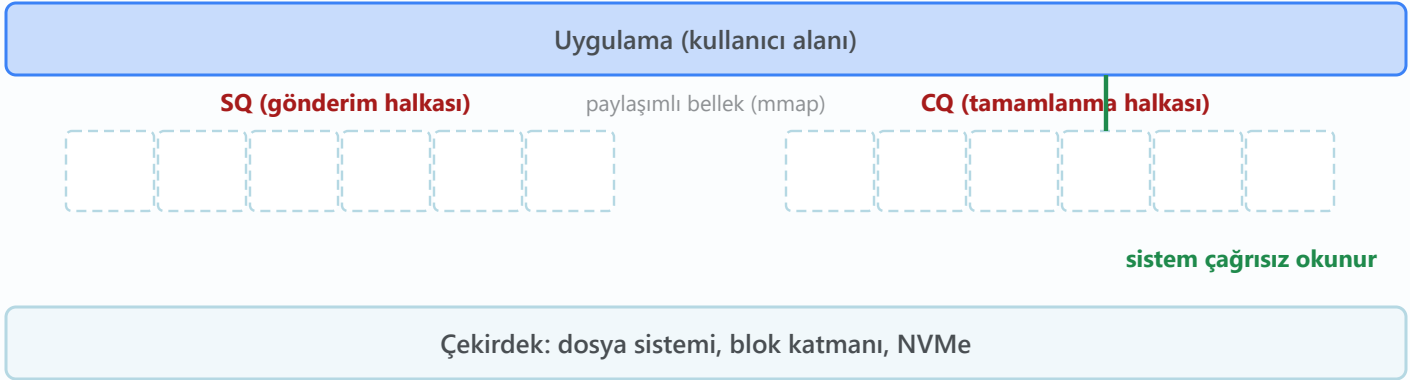

Aygıtlar tamamlandıkça çekirdek tamamlanma kayıtlarını (CQE) halkaya ekler; sonuç alanı aktarılan bayt ya da –errno’dur.

Adım 4 / 5

Bu bir **tamamlanma modelidir** (Windows IOCP gibi): “işin bitti” bildirilir. Ağ, dosya, **accept**, zamanlayıcı dahil yüzlerce işlem türü vardır. Güvenlik açıkları yüzünden bazı ortamlarda (ör. Android, bazı konteynerler) kapalıdır.

io_uring: Paylaşılan Halkalar

Uygulama CQE'leri doğrudan bellekten okur ve başı iletir. Toplu gönderim + toplu toplama → çok az bağlam değiştirme.

Adım 5 / 5

Bu bir **tamamlanma modelidir** (Windows IOCP gibi): "işin bitti" bildirilir. Ağ, dosya, **accept**, zamanlayıcı dahil yüzlerce işlem türü vardır. Güvenlik açıkları yüzünden bazı ortamlarda (ör. Android, bazı konteynerler) kapalıdır.

Saat Donanımı

modlar: tek atım (one-shot) · kare dalga (periyodik)

- Örnek (8254 PIT): 1 kHz kesme için sayaç = $1.193.182 / 1000 \approx 1193 \rightarrow$ gerçek frekans 1000,15 Hz.
- Modern x86: **TSC** (zaman damgası sayacı), **HPET**, **yerel APIC zamanlayıcısı** (TSC-deadline modu); ARM: genel zamanlayıcı. Pil destekli **RTC** kapalıyken tarihi tutar.
- Saat yazılımı: günün saati, zaman dilimi (quantum) tükenmesi, CPU kullanım muhasebesi, **alarm** /zamanlayıcılar, izleme köpeği (watchdog), profil çıkarma.
- Günün saati 64 bit sayaçla tutulmalı: 32 bit **time_t** 19 Ocak 2038'de taşar.

Saat Yazılımı: Tik ve Tiksiz Çekirdek

(a) periyodik tik: $HZ = 250 \rightarrow 4 \text{ ms}$

boşta da 6 gereksiz uyanma: her biri CPU'yu derin uykudan çıkarır

hrtimer: ns çözünürlüklü zamanlayıcılar, kırmızı-siyah ağaçta sıralı

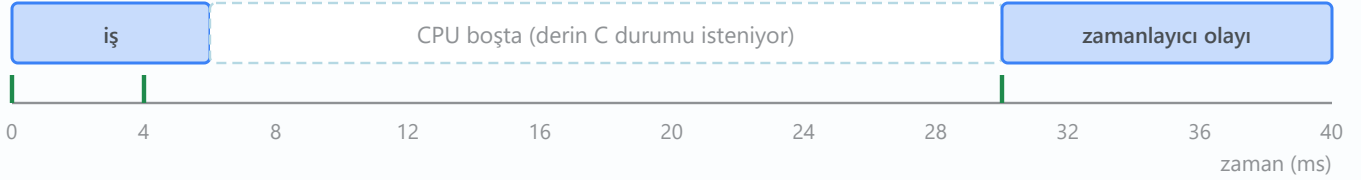
Periyodik tik: zamanlayıcı her $1/HZ$ saniyede kesme üretir (Linux'ta $HZ = 100, 250$ ya da $1000 \rightarrow 10, 4, 1 \text{ ms}$). İşleyici süreyi artırır, quantum'u azaltır, süresi dolan zamanlayıcıları çalıştırır.

Adım 1 / 3

Tiksiz çalışma dizüstü ve sanal makinelerde enerji ile işlemci zamanı kazandırır. Kısa süreli (μs) bekleme için ise *yumuşak zamanlayıcılar* ve yoklama birlikte kullanılır.

Saat Yazılımı: Tik ve Tiksiz Çekirdek

(b) tiksiz (NO_HZ): bir sonraki olay için tek atım

boşta tik yok: zamanlayıcı 30 ms'de bir kez programlanır

hrtimer: ns çözünürlüklü zamanlayıcılar, kırmızı-siyah ağaçta sıralı

Tiksiz çekirdek (NO_HZ_IDLE, 2007): CPU boşken tik durdurulur, saat bir sonraki olaya tek atım kurulur.

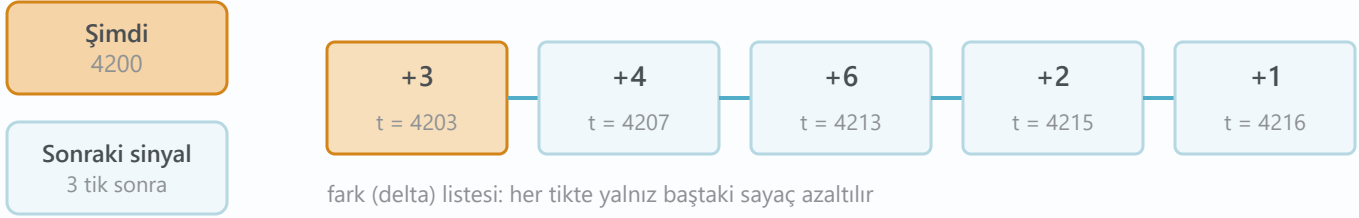
`nohz_full` tek sürekli çekirdekte çalışırken bile tiki kaldırır (HPC, gerçek zamanlı).

Adım 2 / 3

Tiksiz çalışma dizüstü ve sanal makinelerde enerji ile işlemci zamanı kazandırır. Kısa süreli (μ s) bekleme için ise *yumuşak zamanlayıcılar* ve yoklama birlikte kullanılır.

Saat Yazılımı: Tik ve Tiksiz Çekirdek

(c) zamanlayıcı listesi: **şimdiki zaman 4200**

Tanenbaum'un örneği: bekleyen sinyaller 4203, 4207, 4213, 4215, 4216'da. Liste yalnız farkları tutar; baştaki 0'a inince olay tetiklenir.

Adım 3 / 3

Tiksiz çalışma dizüstü ve sanal makinelerde enerji ile işlemci zamanı kazandırır. Kısa süreli (μ s) bekleme için ise *yumuşak zamanlayıcılar* ve yoklama birlikte kullanılır.

Zamanlayıcı Listesi: Kod İzleme

```

▶ void ekle(Zam *z, int t) { /* t: tik */
▶   Zam **p = &bas;
3   while (*p && (*p)->fark <= t) {
4       t -= (*p)->fark;
5       p = &(*p)->sonraki;
6   }
7   z->fark = t; z->sonraki = *p;
8   if (*p) (*p)->fark -= t;
9   *p = z;
10 }
11 void tik(void) {
12   if (bas) bas->fark--;
13   while (bas && bas->fark == 0)
14       bas = calistir(bas); /* çıkar */
15 }

```

şimdi = 4200

kutuda: fark (önceki olaydan sonra)

alt satır: olayın mutlak zamanı

Bekleyen olaylar 4203, 4207, 4213, 4215, 4216'da;
liste yalnız farkları tutar: 3, 4, 6, 2, 1. Yeni zamanlayıcı
X 10 tik sonra (4210): `ekle(X, 10)`.

Adım 1 / 8

DEĞİŞKENLER

şimdi = 4200

t = 10

baş.fark = 3

ÇIKTI

Zamanlayıcı Listesi: Kod İzleme

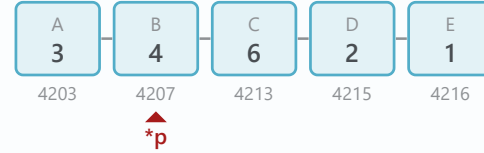
```

1 void ekle(Zam *z, int t) { /* t: tik */
2   Zam **p = &bas;
3   while (*p && (*p)->fark <= t) {
4     t -= (*p)->fark;
5     p = &(*p)->sonraki;
6   }
7   z->fark = t; z->sonraki = *p;
8   if (*p) (*p)->fark -= t;
9   *p = z;
10 }
11 void tik(void) {
12   if (bas) bas->fark--;
13   while (bas && bas->fark == 0)
14     bas = calistir(bas); /* çıkar */
15 }

```

şimdi = 4200

kutuda: fark (önceki olaydan sonra)

alt satır: olayın mutlak zamanı

A'nın farkı $3 \leq t$: X ondan sonra gelir. $t = 7$, *p sonraki düğüme geçer.

Adım 2 / 8

DEĞİŞKENLER

şimdi = 4200

t = 7

baş.fark = 3

ÇIKTI

Zamanlayıcı Listesi: Kod İzleme

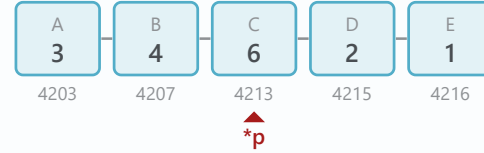
```

1 void ekle(Zam *z, int t) { /* t: tik */
2   Zam **p = &bas;
3   while (*p && (*p)->fark <= t) {
4     t -= (*p)->fark;
5     p = &(*p)->sonraki;
6   }
7   z->fark = t; z->sonraki = *p;
8   if (*p) (*p)->fark -= t;
9   *p = z;
10 }
11 void tik(void) {
12   if (bas) bas->fark--;
13   while (bas && bas->fark == 0)
14     bas = calistir(bas); /* çıkar */
15 }

```

şimdi = 4200

kutuda: fark (önceki olaydan sonra)

alt satır: olayın mutlak zamanı

B'nin farkı $4 \leq t$: X ondan sonra gelir. $t = 3$, *p sonraki düğüme geçer.

Adım 3 / 8

DEĞİŞKENLER

şimdi = 4200

t = 3

baş.fark = 3

ÇIKTI

Zamanlayıcı Listesi: Kod İzleme

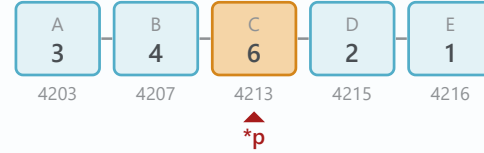
```

1 void ekle(Zam *z, int t) { /* t: tik */
2   Zam **p = &bas;
3   while (*p && (*p)->fark <= t) {
4     t -= (*p)->fark;
5     p = &(*p)->sonraki;
6   }
7   z->fark = t; z->sonraki = *p;
8   if (*p) (*p)->fark -= t;
9   *p = z;
10 }
11 void tik(void) {
12   if (bas) bas->fark--;
13   while (bas && bas->fark == 0)
14     bas = calistir(bas); /* çıkar */
15 }

```

şimdi = 4200

kutuda: fark (önceki olaydan sonra)

alt satır: olayın mutlak zamanı

C'nin farkı $6 > t = 3$: X, C'den **önce** girmeli. Döngü biter.

Adım 4 / 8

DEĞİŞKENLER

şimdi = 4200

t = 3

baş.fark = 3

ÇIKTI

Zamanlayıcı Listesi: Kod İzleme

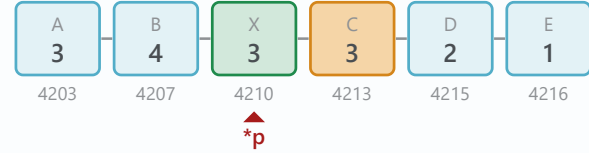
```

1 void ekle(Zam *z, int t) { /* t: tik */
2   Zam **p = &bas;
3   while (*p && (*p)->fark <= t) {
4     t -= (*p)->fark;
5     p = &(*p)->sonraki;
6   }
7   ▶ z->fark = t; z->sonraki = *p;
8   ▶ if (*p) (*p)->fark -= t;
9   ▶ *p = z;
10 }
11 void tik(void) {
12   if (bas) bas->fark--;
13   while (bas && bas->fark == 0)
14     bas = calistir(bas); /* çıkar */
15 }

```

şimdi = 4200

kutuda: fark (önceki olaydan sonra)

alt satır: olayın mutlak zamanı

X.fark = 3 olarak araya girer; C'nin farkı $6 - 3 = 3$ olur. C'nin mutlak zamanı (4213) değişmedi; yalnız bir düğüm güncellendi.

Adım 5 / 8

DEĞİŞKENLER

şimdi = 4200

t = 3

baş.fark = 3

ÇIKTI

Zamanlayıcı Listesi: Kod İzleme

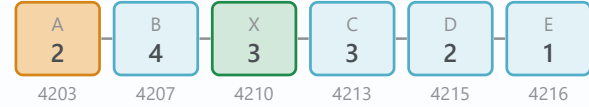
```

1 void ekle(Zam *z, int t) { /* t: tik */
2   Zam **p = &bas;
3   while (*p && (*p)->fark <= t) {
4     t -= (*p)->fark;
5     p = &(*p)->sonraki;
6   }
7   z->fark = t; z->sonraki = *p;
8   if (*p) (*p)->fark -= t;
9   *p = z;
10 }
11 void tik(void) {
12   ▶ if (bas) bas->fark--;
13   while (bas && bas->fark == 0)
14     bas = calistir(bas); /* çıkar */
15 }

```

şimdi = 4201

kutuda: fark (önceki olaydan sonra)

alt satır: olayın mutlak zamanı

Tik: yalnız baştaki fark azalır → 2.

Adım 6 / 8

DEĞİŞKENLER

şimdi = 4201

t = 3

baş.fark = 2

ÇIKTI

Zamanlayıcı Listesi: Kod İzleme

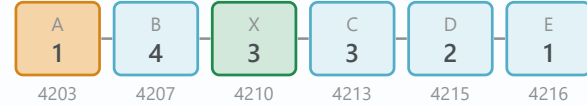
```

1 void ekle(Zam *z, int t) { /* t: tik */
2   Zam **p = &bas;
3   while (*p && (*p)->fark <= t) {
4     t -= (*p)->fark;
5     p = &(*p)->sonraki;
6   }
7   z->fark = t; z->sonraki = *p;
8   if (*p) (*p)->fark -= t;
9   *p = z;
10 }
11 void tik(void) {
12   ▶ if (bas) bas->fark--;
13   while (bas && bas->fark == 0)
14     bas = calistir(bas); /* çıkar */
15 }

```

şimdi = 4202

kutuda: fark (önceki olaydan sonra)

alt satır: olayın mutlak zamanı

Tik: yalnız baştaki fark azalır → 1.

Adım 7 / 8

DEĞİŞKENLER

şimdi = 4202

t = 3

baş.fark = 1

ÇIKTI

Zamanlayıcı Listesi: Kod İzleme

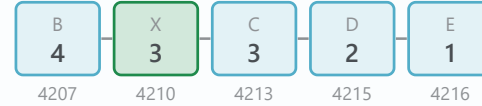
```

1 void ekle(Zam *z, int t) { /* t: tik */
2   Zam **p = &bas;
3   while (*p && (*p)->fark <= t) {
4     t -= (*p)->fark;
5     p = &(*p)->sonraki;
6   }
7   z->fark = t; z->sonraki = *p;
8   if (*p) (*p)->fark -= t;
9   *p = z;
10 }
11 void tik(void) {
12   ▶ if (bas) bas->fark--;
13   ▶ while (bas && bas->fark == 0)
14     ▶ bas = calistir(bas); /* çıkar */
15 }

```

şimdi = 4203

kutuda: fark (önceki olaydan sonra)

alt satır: olayın mutlak zamanı

4203: baştaki fark 0 oldu; A çalıştırılıp listeden çıkarılır. Tik başına iş yalnız **baştaki** sayacı azaltmaktır: liste ne kadar uzun olursa olsun $O(1)$.

Adım 8 / 8

DEĞİŞKENLER

şimdi = 4203

t = 3

baş.fark = 4

ÇIKTI

4203: A çalıştı

Terminaler, Giriş Aygıtları ve Güç Yönetimi

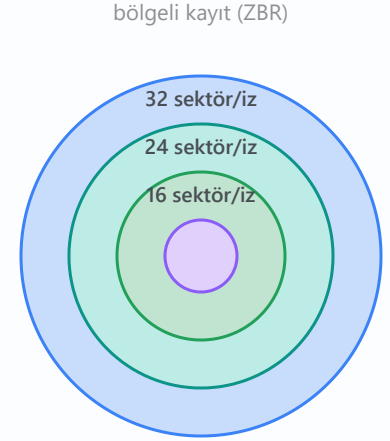
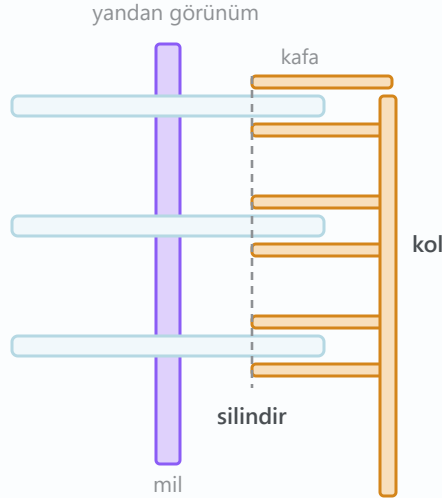
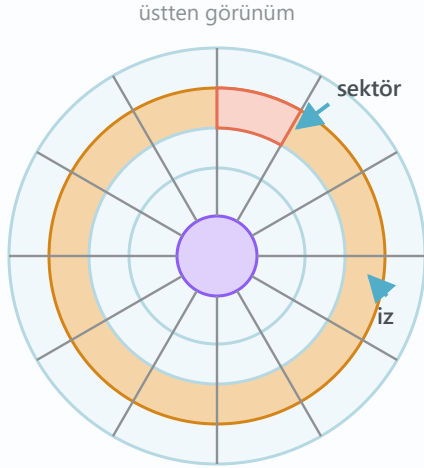
Terminaler ve GUI girişi

- **tty + satır disiplini**: kanonik modda satır düzenlenir (geri silme, Enter'da teslim); ham modda her tuş hemen gelir (`stty -icanon`, editörler).
- **Sözde terminal** (pty): terminal öykünücüsü, `ssh`; ekran denetimi ANSI kaçış dizileriyle.
- Klavye *tarama kodu* gönderir (basma/bırakma); sürücü tuş eşlemesiyle karaktere çevirir. USB HID aygıtları ana makine tarafından 125–1000 Hz *yoklanır*.
- Linux: input alt sistemi → `/dev/input/event*` (evdev) → libinput → Wayland birleştiricisi → pencere.

Güç yönetimi

- ACPI sistem durumları: **S0** çalışır (S0ix modern bekleme), **S3** RAM'e askı, **S4** hazırda bekleme (diske), **S5** kapalı.
- CPU: **C durumları** (boşta uyku derinliği), **P durumları** (frekans/gerilim; Linux `schedutil`).
- Aygıtlar: **D0–D3** durumları, çalışma zamanı güç yönetimi; NVMe APST, PCIe ASPM, Wi-Fi güç tasarrufu, ekranın kararması.
- İşletim sistemi aygıtları doğru sırayla uyutur/uyandırır ve uyandırma kaynaklarını (klavye, ağ, saat) belirler. Pil ömrünün büyük kısmı boşta geçen süreye bağlıdır.

Manyetik Disk Geometrisi

sanal geometri: düz LBA 0 ... N-1

- Plakalar 5400–7200 rpm (sunucu: 10–15 bin) döner; her yüzeye bir kafa. Aynı yarıçaptaki izler **silindiri** oluşturur. Dış bölgelerde iz başına daha çok sektör vardır.
- İşletim sistemi CHS (silindir, kafa, sektör) yerine **LBA** görür; disk içindeki denetleyici bunu gerçek geometriye, yedek sektörlerle ve önbelleğe kendisi çevirir. Eski CHS sınırı: $1024 \times 255 \times 63 \times 512 \text{ B} \approx 8,4 \text{ GB}$.

Erişim Süresi: Çalışılmış Örnek

Erişim süresi = **arama** (seek) + **dönme gecikmesi** + **aktarım**. Disk: 7200 rpm, ortalama arama 8 ms, ortam hızı 200 MB/s; blok 4 KiB.

Aktarım süresi de dahil üç bileşen birlikte sayılmalıdır.

Erişim Süresi: Çalışılmış Örnek

Erişim süresi = **arama** (seek) + **dönme gecikmesi** + **aktarım**. Disk: 7200 rpm, ortalama arama 8 ms, ortam hızı 200 MB/s; blok 4 KiB.

Bir tur = $60\,000 / 7200 = \mathbf{8,33\ ms}$; ortalama dönme gecikmesi = yarım tur = **4,17 ms**.
İstenen sektör ortalamada yarım tur uzaktadır.

Erişim Süresi: Çalışılmış Örnek

Erişim süresi = **arama** (seek) + **dönme gecikmesi** + **aktarım**. Disk: 7200 rpm, ortalama arama 8 ms, ortam hızı 200 MB/s; blok 4 KiB.

Bir tur = $60\,000 / 7200 = \mathbf{8,33\ ms}$; ortalama dönme gecikmesi = yarım tur = **4,17 ms**.

Aktarım = $4096\ B \div 200\ MB/s = \mathbf{0,020\ ms}$. Toplam = $8 + 4,17 + 0,02 = \mathbf{12,19\ ms}$.

Mekanik gecikme baskın: süre neredeyse tamamen arama ve dönmede geçer.

Erişim Süresi: Çalışılmış Örnek

Erişim süresi = **arama** (seek) + **dönme gecikmesi** + **aktarım**. Disk: 7200 rpm, ortalama arama 8 ms, ortam hızı 200 MB/s; blok 4 KiB.

Bir tur = $60\,000 / 7200 = \mathbf{8,33\ ms}$; ortalama dönme gecikmesi = yarım tur = **4,17 ms**.

Aktarım = $4096\ B \div 200\ MB/s = \mathbf{0,020\ ms}$. Toplam = $8 + 4,17 + 0,02 = \mathbf{12,19\ ms}$.

Rastgele 4 KiB: $1000 / 12,19 \approx \mathbf{82\ IOPS} \rightarrow 82 \times 4\ KiB \approx \mathbf{0,34\ MB/s}$. Ardışık 1 MiB: $8 + 4,17 + 5,24 = 17,41\ ms \rightarrow \mathbf{60\ MB/s}$.

Aynı disk, erişim düzenine göre 180 kat farklı hız verir: yerellik ve çizelgeleme bu yüzden önemli.

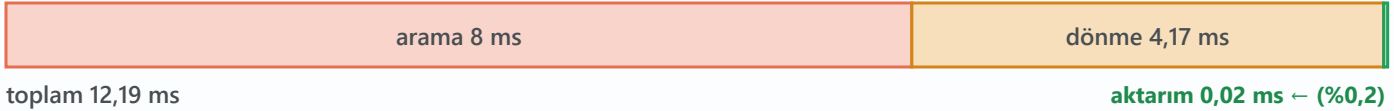
Erişim Süresi: Çalışılmış Örnek

Erişim süresi = **arama** (seek) + **dönme gecikmesi** + **aktarım**. Disk: 7200 rpm, ortalama arama 8 ms, ortam hızı 200 MB/s; blok 4 KiB.

Bir tur = $60\,000 / 7200 = 8,33$ ms; ortalama dönme gecikmesi = yarım tur = **4,17 ms**.

Aktarım = $4096\text{ B} \div 200\text{ MB/s} = 0,020$ ms. Toplam = $8 + 4,17 + 0,02 = 12,19$ ms.

Rastgele 4 KiB: $1000 / 12,19 \approx 82$ IOPS $\rightarrow 82 \times 4\text{ KiB} \approx 0,34$ MB/s. Ardışık 1 MiB: $8 + 4,17 + 5,24 = 17,41$ ms $\rightarrow 60$ MB/s.

Karşılaştırma: NVMe SSD'de 4 KiB rastgele okuma $\approx 50\text{--}100$ μs ve paralel kuyruklarla 1 milyonun üzerinde IOPS.

Disk Biçimlendirme ve Silindir Eğriliği

sektör biçimi (düşük düzey format)

eğrilik (skew): izler arası geçişte sektör 0 kaçırılmasın

iz 0	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
iz 1	13	14	15	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
iz 2	10	11	12	13	14	15	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9

- **Düşük düzey format** fabrikada yapılır: izler, sektörler, öncül, ECC ve yedek sektörler. Biçimlendirilmiş kapasite ham kapasiteden azdır.
- Eğrilik hesabı (Tanenbaum): 10 000 rpm → tur 6 ms; 300 sektör/iz → sektör başına 20 μ s. İz değiştirme 800 μ s ise eğrilik = $800 / 20 = 40$ sektör.
- **Serpiştirme** (interleaving) yavaş denetleyiciler için ardışık sektörleri aralıklı dizerdi; bugün denetleyici tüm izi tampona okuduğundan gereksizdir.
- Bugünkü diskler: 4 KiB fiziksel sektör (Advanced Format); 512e diskler 512 B öykünür, hizasız yazma okuma-değiştir-yaz gerektirir.

Bölümlenme ve Önyükleme: MBR ve GPT

MBR (1983)

GPT (UEFI)

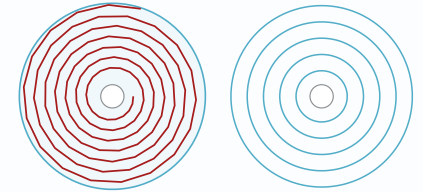
	BIOS + MBR	UEFI + GPT
Bölüm sayısı	4 birincil (+ mantıksal)	128 (varsayılan)
Azami disk	$2^{32} \times 512 \text{ B} = 2 \text{ TiB}$	2^{64} sektör
Önyükleme	MBR kodu → etkin bölümün önyükleme sektörü → önyükleyici	Ürün yazılımı ESP'den EFI uygulamasını yükler (GRUB, systemd-boot, Windows Boot Manager); Güvenli Önyükleme imzayı denetler
Sağlamlık	tek kopya	yedek başlık + CRC32

Üst düzey format: bölüme boş bir dosya sistemi yazmak (önyükleme bloğu, boş alan yönetimi, kök dizin). BIOS/MBR düzeni tarihseldir: 2012 civarından beri PC'ler UEFI (ve GPT) ile gelir; 2020'den sonra BIOS uyumluluk modu (CSM) çoğu yeni sistemden kaldırıldı.

Optik Diskler (Kısaca)

	CD (1982)	DVD (1996)	Blu-ray (2006)
Kapasite	650–700 MB	4,7 / 8,5 / 9,4 / 17 GB	25 / 50 GB; BDXL 100–128 GB
Lazer	780 nm (kızılötesi)	650 nm (kırmızı)	405 nm (mavi-mor)
En küçük çukur	0,83 μm	0,40 μm	0,15 μm
İz aralığı	1,6 μm	0,74 μm	0,32 μm

- Tek bir **sarmal iz**; çukur ile düzlük arasındaki *geçiş* 1 bitidir. Basılı disklerde çukurlar kalıpla polikarbonata basılır; lazerle yakılmaz. CD-R/DVD-R'de lazer organik boya katmanını ısıtıp yansıtıcılığı değiştirir.
- CD-ROM'da her bayt **EFM** ile 14 bitlik kanal sembolüne çevrilir (bu bir modülasyon kodudur, ECC değildir); hata düzeltme **CIRC** ile yapılır. 98 çerçeve $\times$ 24 veri baytı = 2352 B; mod 1'de bunun 2048 B'ı kullanıcı verisi, kalanı senkron, başlık ve ek ECC/EDC'dir.
- DVD'nin iki katmanı yarı saydamdır; lazer odağını değiştirerek alttakini okur. Optik ortam bugün çoğunlukla arşiv ve dağıtım içindir; yoğunlukta manyetik ve flash ortamın gerisindedir.

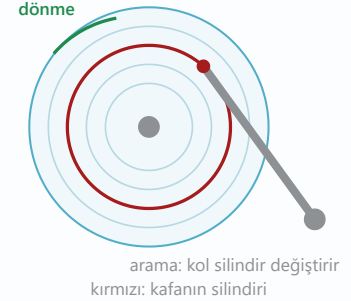
optik: tek sarmal iz

manyetik: eş merkezli

DISK ÇİZELGELEME

Disk Kolu Çizelgeleme

- Amaç kol hareketini (arama süresi) azaltıp verimi artırmak; sürücü (silindir, istek zamanı) listesini tutar. Ölçüt: **toplam kafa hareketi** (silindir).
- Bugün LBA → fiziksel eşleme diskin içindedir; diskin kendisi **NCQ** ile 32 isteği dönme konumuna göre yeniden sıralar. İşletim sistemi yaklaşık olarak "LBA yakınlığı" ile çizelgeler.

Algoritma	Fikir	Sorun
FCFS	Geliş sırası	Adil ama kol çok gezer
SSTF	Kafaya en yakın istek (açgözlü)	Uçtaki istekler <i>açlık</i> çekebilir
SCAN (asansör)	Bir yönde uca kadar git, dön	Uçlar ve orta eşit beklemez
C-SCAN	Tek yönde tara, uçtan başa sıçra	Dönüş hareketi boşa
LOOK / C-LOOK	SCAN/C-SCAN, ama son isteğe kadar	Pratikte kullanılan biçimler

Örnekler Silberschatz'ın kuyruğunu kullanır: kafa 53, istekler 98, 183, 37, 122, 14, 124, 65, 67. Silindirler 0–199.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

FCFS

İlk gelen ilk hizmet alır: istekler geliş sırasıyla.

toplam: 0 silindir

Kafa **53**'te. Kuyruk: 98, 183, 37, 122, 14, 124, 65, 67 (silindir 0–199). Kırmızı: bekleyen, yeşil: hizmet verilmiş.

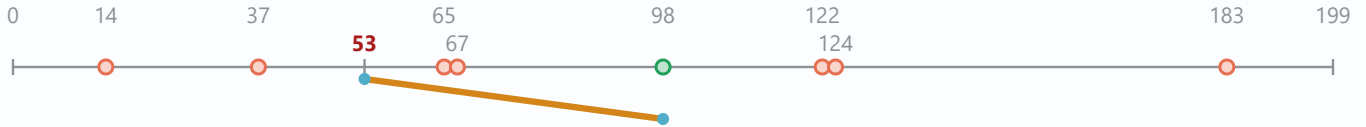
Adım 1 / 9

Toplam 640 silindir. Adil ve açlıksız, ama $122 \rightarrow 14 \rightarrow 124$ gibi gidip gelmeler çok pahalı.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

FCFS

İlk gelen ilk hizmet alır: istekler geliş sırasıyla.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 45 silindir

53 → 98: **45** silindir · toplam **45**

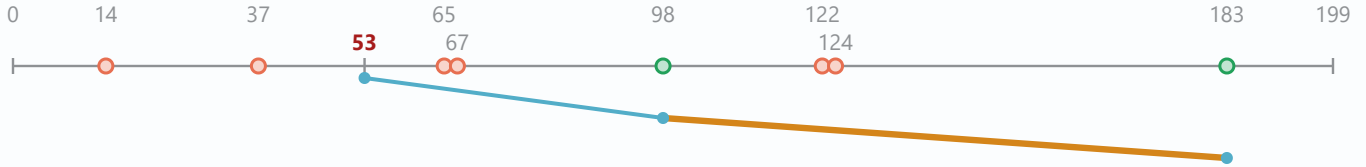
Adım 2 / 9

Toplam 640 silindir. Adil ve açlıksız, ama 122 → 14 → 124 gibi gidip gelmeler çok pahalı.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

FCFS

İlk gelen ilk hizmet alır: istekler geliş sırasıyla.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 130 silindir

98 → 183: **85** silindir · toplam **130**

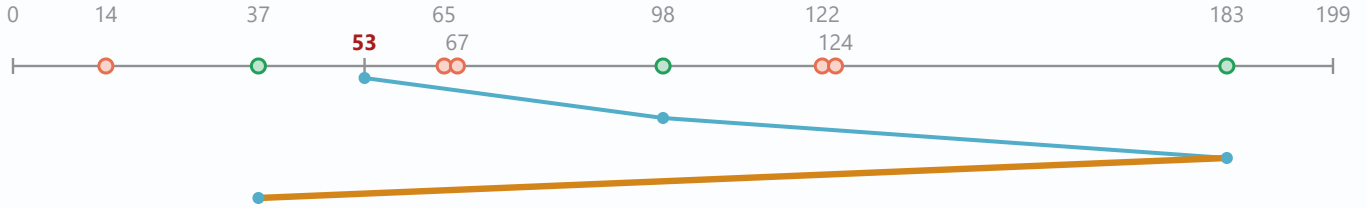
Adım 3 / 9

Toplam 640 silindir. Adil ve açlıksız, ama 122 → 14 → 124 gibi gidip gelmeler çok pahalı.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

FCFS

İlk gelen ilk hizmet alır: istekler geliş sırasıyla.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 276 silindir

183 → 37: **146** silindir · toplam **276**

Adım 4 / 9

Toplam 640 silindir. Adil ve açlıksız, ama 122 → 14 → 124 gibi gidip gelmeler çok pahalı.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

FCFS

İlk gelen ilk hizmet alır: istekler geliş sırasıyla.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 361 silindir

37 → 122: **85** silindir · toplam **361**

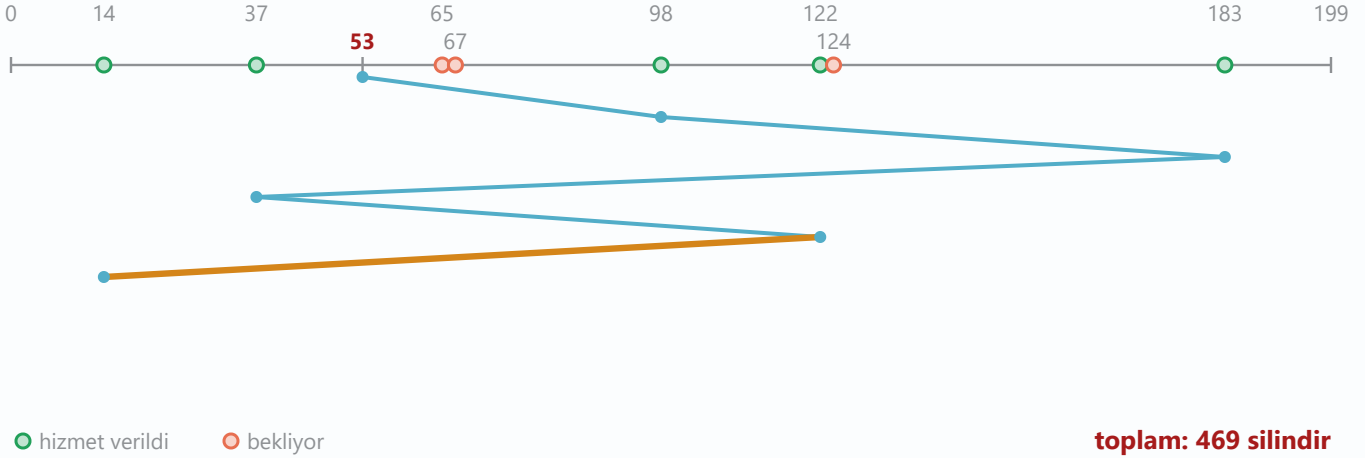
Adım 5 / 9

Toplam 640 silindir. Adil ve açlıksız, ama $122 \rightarrow 14 \rightarrow 124$ gibi gidip gelmeler çok pahalı.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

FCFS

İlk gelen ilk hizmet alır: istekler geliş sırasıyla.

toplam: 469 silindir

122 → 14: **108** silindir · toplam **469**

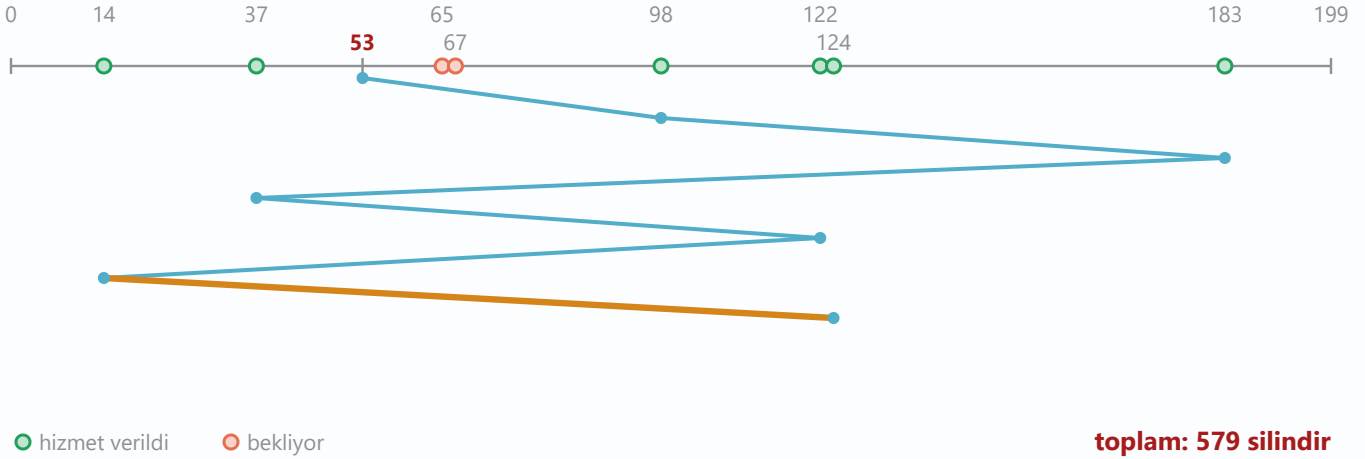
Adım 6 / 9

Toplam 640 silindir. Adil ve açlıksız, ama 122 → 14 → 124 gibi gidip gelmeler çok pahalı.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

FCFS

İlk gelen ilk hizmet alır: istekler geliş sırasıyla.

14 → 124: **110** silindir · toplam **579**

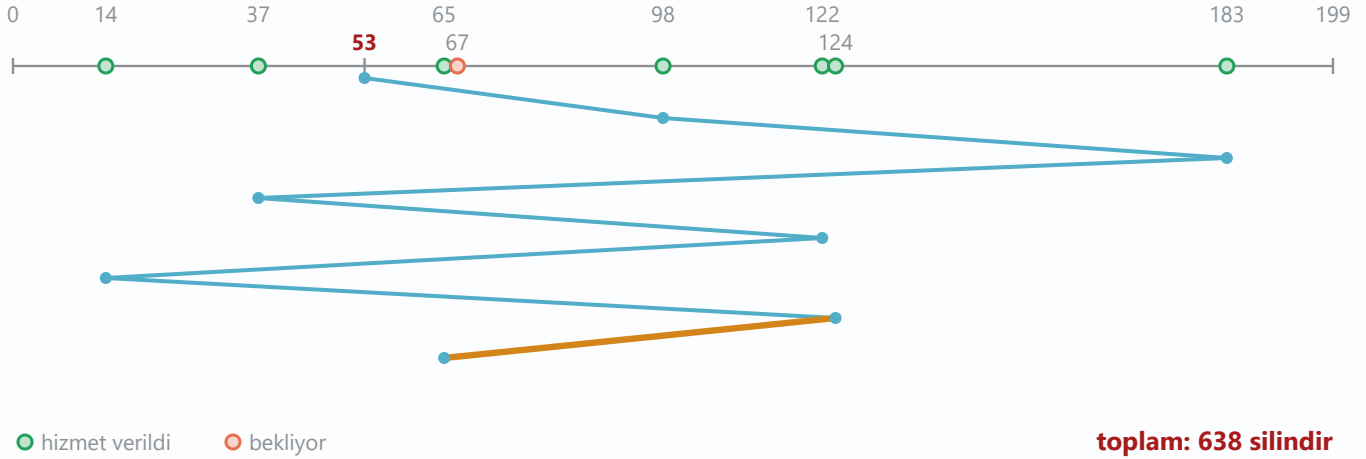
Adım 7 / 9

Toplam 640 silindir. Adil ve açlıksız, ama 122 → 14 → 124 gibi gidip gelmeler çok pahalı.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

FCFS

İlk gelen ilk hizmet alır: istekler geliş sırasıyla.

124 → 65: 59 silindir · toplam 638

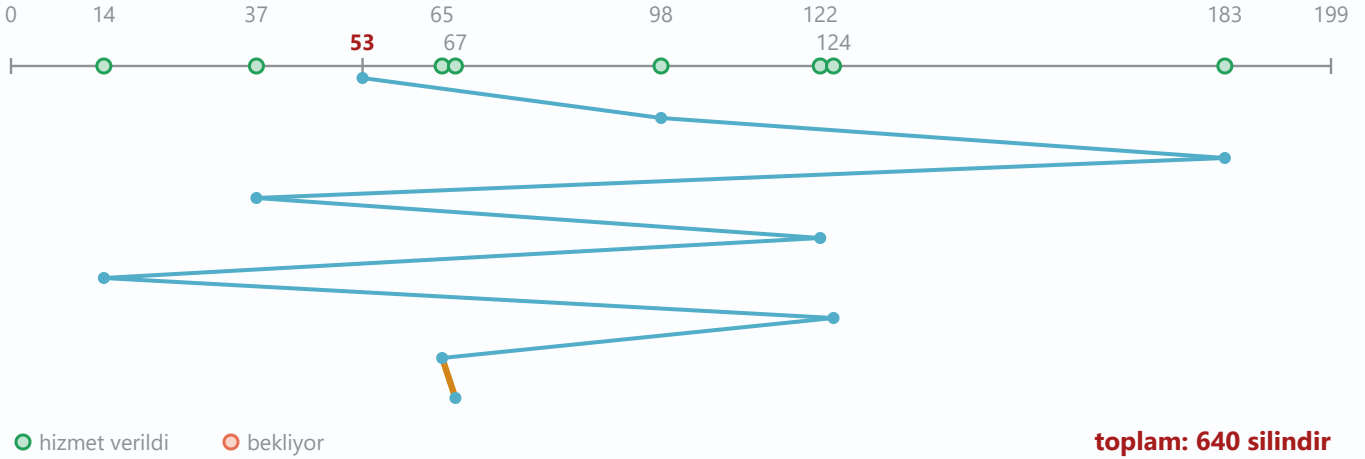
Adım 8 / 9

Toplam 640 silindir. Adil ve açlıksız, ama 122 → 14 → 124 gibi gidip gelmeler çok pahalı.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

FCFS

İlk gelen ilk hizmet alır: istekler geliş sırasıyla.

65 → 67: 2 silindir · toplam **640**

Adım 9 / 9

Toplam 640 silindir. Adil ve açlıksız, ama 122 → 14 → 124 gibi gidip gelmeler çok pahalı.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

SSTF

En kısa arama süresi önce: her adımda kafaya en yakın istek.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 0 silindir

Kafa **53**'te. Kuyruk: 98, 183, 37, 122, 14, 124, 65, 67 (silindir 0–199). Kırmızı: bekleyen, yeşil: hizmet verilmiş.

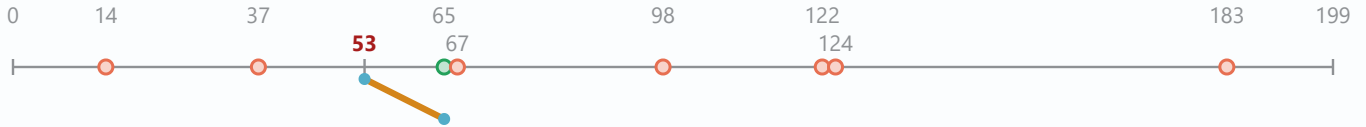
Adım 1 / 9

Toplam 236 (FCFS'nin %37'si). Açgözlüdür ve en iyi sonucu garanti etmez: $53 \rightarrow 37 \rightarrow 14 \rightarrow 65 \dots$ daha kısa (208). Yoğun yükte merkezdeki istekler uçtakileri *aç bırakabilir*.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

SSTF

En kısa arama süresi önce: her adımda kafaya en yakın istek.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 12 silindir

53 → 65: **12** silindir · toplam **12**

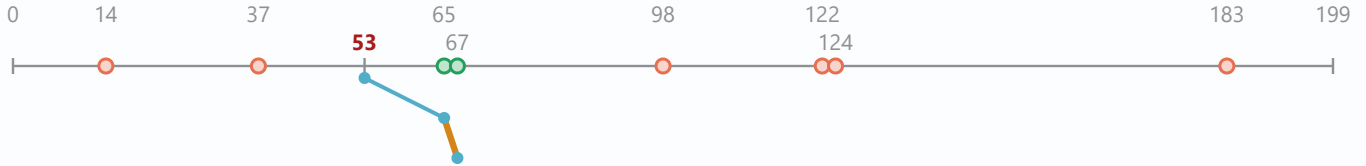
Adım 2 / 9

Toplam 236 (FCFS'nin %37'si). Açgözlüdür ve en iyi sonucu garanti etmez: 53 → 37 → 14 → 65 ... daha kısa (208). Yoğun yükte merkezdeki istekler uçtakileri *aç bırakabilir*.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

SSTF

En kısa arama süresi önce: her adımda kafaya en yakın istek.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 14 silindir

65 → 67: **2** silindir · toplam **14**

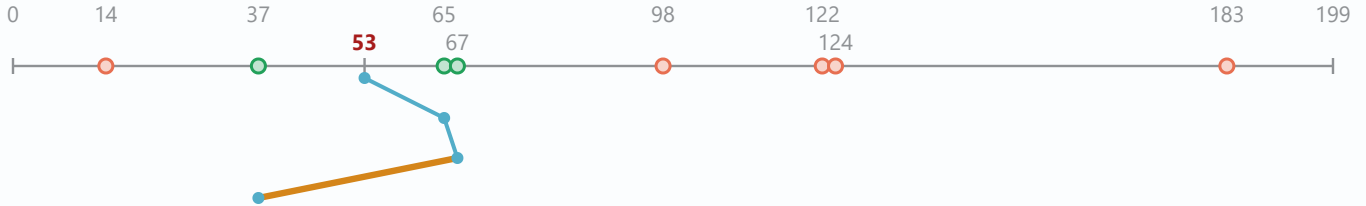
Adım 3 / 9

Toplam 236 (FCFS'nin %37'si). Açgözlüdür ve en iyi sonucu garanti etmez: 53 → 37 → 14 → 65 ... daha kısa (208). Yoğun yükte merkezdeki istekler uçtakileri *aç bırakabilir*.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

SSTF

En kısa arama süresi önce: her adımda kafaya en yakın istek.

toplam: 44 silindir

67 → 37: **30** silindir · toplam **44**

Adım 4 / 9

Toplam 236 (FCFS'nin %37'si). Açgözlüdür ve en iyi sonucu garanti etmez: $53 \rightarrow 37 \rightarrow 14 \rightarrow 65 \dots$ daha kısa (208). Yoğun yükte merkezdeki istekler uçtakileri *aç bırakabilir*.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

SSTF

En kısa arama süresi önce: her adımda kafaya en yakın istek.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 67 silindir

37 → 14: **23** silindir · toplam **67**

Adım 5 / 9

Toplam 236 (FCFS'nin %37'si). Açgözlüdür ve en iyi sonucu garanti etmez: 53 → 37 → 14 → 65 ... daha kısa (208). Yoğun yükte merkezdeki istekler uçtakileri *aç bırakabilir*.

SSTF

0 14 37 53 65 67 98 122 124 183 199

hizmet verildi bekliyor

toplam: 151 silindir

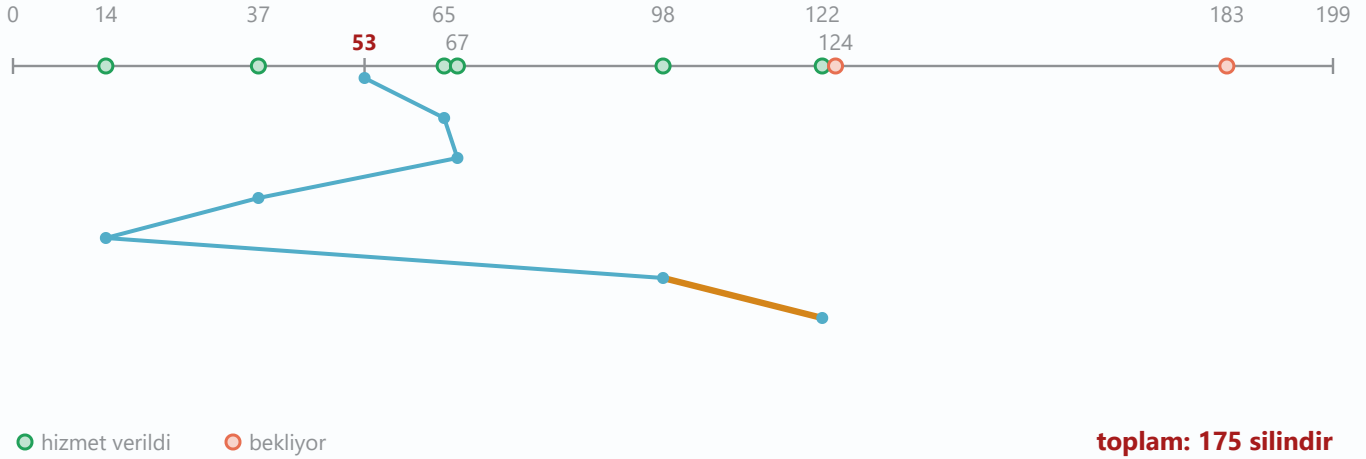
14 → 98: **84** silindir · toplam **151**

Toplam 236 (FCFS'nin %37'si). Açgözlüdür ve en iyi sonucu garanti etmez: $53 \rightarrow 37 \rightarrow 14 \rightarrow 65 \dots$ daha kısa (208). Yoğun yükte merkezdeki istekler uçtakileri *aç bırakabilir*.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

SSTF

En kısa arama süresi önce: her adımda kafaya en yakın istek.

toplam: 175 silindir

98 → 122: **24** silindir · toplam **175**

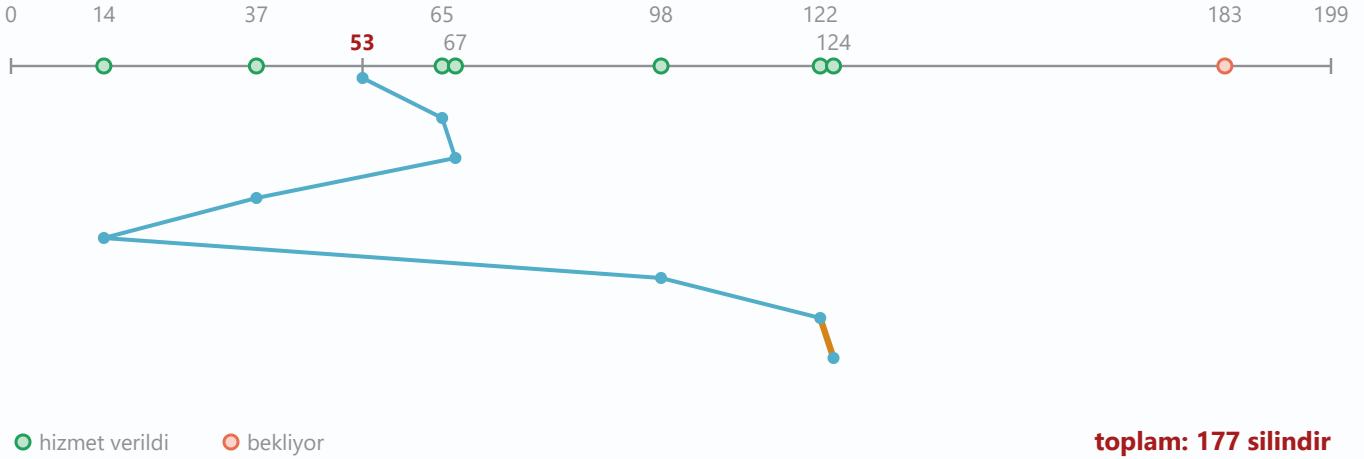
Adım 7 / 9

Toplam 236 (FCFS'nin %37'si). Açgözlüdür ve en iyi sonucu garanti etmez: 53 → 37 → 14 → 65 ... daha kısa (208). Yoğun yükte merkezdeki istekler uçtakileri *aç bırakabilir*.

DİSK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

SSTF

En kısa arama süresi önce: her adımda kafaya en yakın istek.

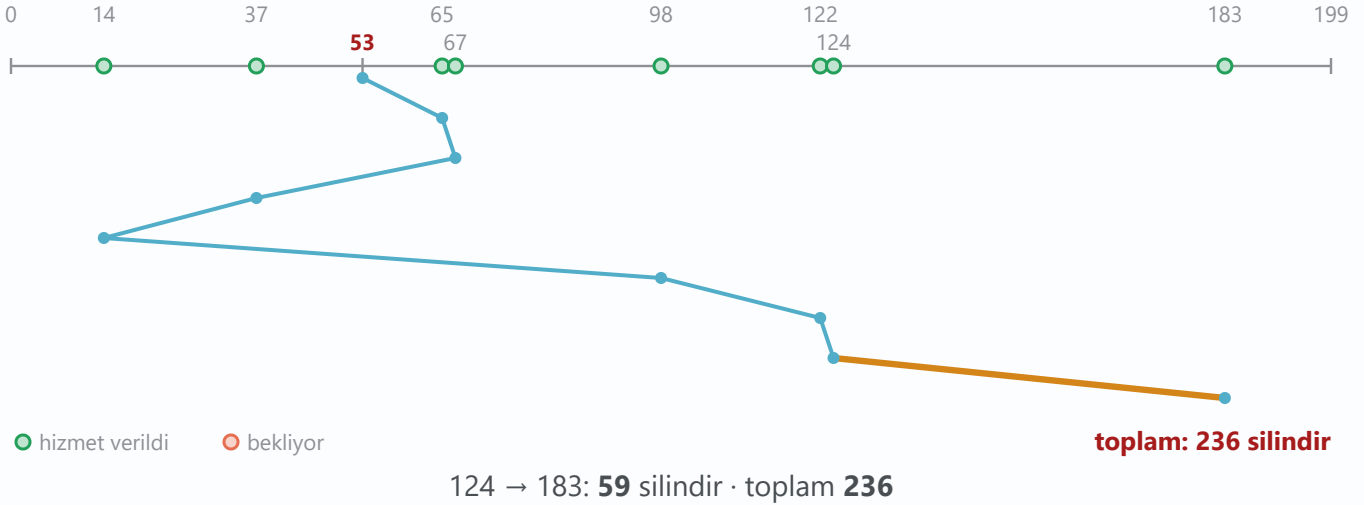
122 → 124: 2 silindir · toplam **177**

Adım 8 / 9

Toplam 236 (FCFS'nin %37'si). Açgözlüdür ve en iyi sonucu garanti etmez: 53 → 37 → 14 → 65 ... daha kısa (208). Yoğun yükte merkezdeki istekler uçtakileri *aç bırakabilir*.

SSTF

En kısa arama süresi önce: her adımda kafaya en yakın istek.

Adım 9 / 9

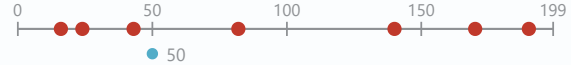
Toplam 236 (FCFS'nin %37'si). Açgözlüdür ve en iyi sonucu garanti etmez: 53 → 37 → 14 → 65 ... daha kısa (208). Yoğun yükte merkezdeki istekler uçtakileri *aç bırakabilir*.

SSTF: Kod İzleme

```

▶ int sstf(int bas, int q[], int n) {
▶   int top = 0;
3   for (int k = 0; k < n; k++) {
4     int en = -1;
5     for (int i = 0; i < n; i++)
6       if (!bitti[i] && (en < 0 ||
7         abs(q[i]-bas) < abs(q[en]-bas)))
8         en = i;          /* en yakın */
9     top += abs(q[en] - bas);
10    bas = q[en];
11    bitti[en] = 1;
12  }
13  return top;
14 }

```


toplam = 0 silindir

Kafa silindir 50'de; kuyruk (geliş sırası): 82, 170, 43, 140, 24, 16, 190. Her turda iç döngü bekleyen isteklerin hepsine bakar.

Adım 1 / 9

DEĞİŞKENLER

bas = 50

k = -

en = -

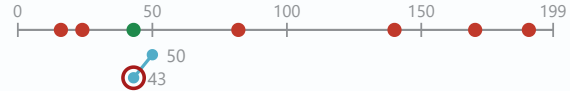
top = 0

ÇIKTI

SSTF: Kod İzleme

```
1 int sstf(int bas, int q[], int n) {  
2   int top = 0;  
3   for (int k = 0; k < n; k++) {  
4     int en = -1;  
5     for (int i = 0; i < n; i++)  
6       if (!bitti[i] && (en < 0 ||  
7         abs(q[i]-bas) < abs(q[en]-bas)))  
8         en = i;          /* en yakın */  
9     top += abs(q[en] - bas);  
10    bas = q[en];  
11    bitti[en] = 1;  
12  }  
13  return top;  
14 }
```


toplam = 7 silindir

k = 0: kafa 50, en yakın bekleyen **43** (uzaklık 7;
sonraki aday 24, uzaklık 26). top = 7.

Adım 2 / 9

DEĞİŞKENLER

bas = 43

k = 0

en = 2

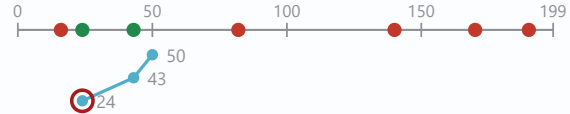
top = 7

ÇIKTI

43

SSTF: Kod İzleme

```
1 int sstf(int bas, int q[], int n) {  
2   int top = 0;  
3   for (int k = 0; k < n; k++) {  
4     int en = -1;  
5     for (int i = 0; i < n; i++)  
6       if (!bitti[i] && (en < 0 ||  
7         abs(q[i]-bas) < abs(q[en]-bas)))  
9       en = i;          /* en yakın */  
10      top += abs(q[en] - bas);  
11      bas = q[en];  
12      bitti[en] = 1;  
13  }  
14  return top;  
15 }
```


toplam = 26 silindir

k = 1: kafa 43, en yakın bekleyen **24** (uzaklık 19; sonraki aday 16, uzaklık 27). top = 26.

Adım 3 / 9

DEĞİŞKENLER

bas = 24

k = 1

en = 4

top = 26

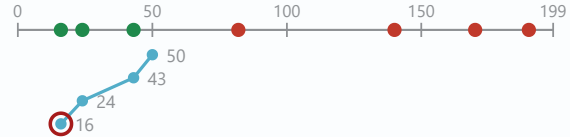
ÇIKTI

43 24

SSTF: Kod İzleme

```

1 int sstf(int bas, int q[], int n) {
2   int top = 0;
3   for (int k = 0; k < n; k++) {
4     int en = -1;
5     for (int i = 0; i < n; i++)
6       if (!bitti[i] && (en < 0 ||
7         abs(q[i]-bas) < abs(q[en]-bas)))
9       en = i;          /* en yakın */
10      top += abs(q[en] - bas);
11      bas = q[en];
12      bitti[en] = 1;
13  }
14  return top;
15 }
```


toplam = 34 silindir

k = 2: kafa 24, en yakın bekleyen **16** (uzaklık 8; sonraki aday 82, uzaklık 58). top = 34.

Adım 4 / 9

DEĞİŞKENLER

bas = 16

k = 2

en = 5

top = 34

ÇIKTI

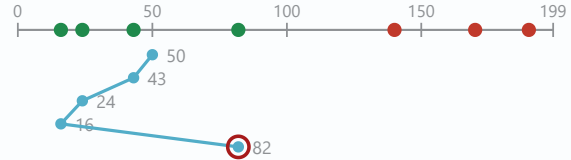
43 24 16

SSTF: Kod İzleme

```

1 int sstf(int bas, int q[], int n) {
2   int top = 0;
3   for (int k = 0; k < n; k++) {
4     int en = -1;
5     for (int i = 0; i < n; i++)
6       if (!bitti[i] && (en < 0 ||
7         abs(q[i]-bas) < abs(q[en]-bas)))
9       en = i;          /* en yakın */
10      top += abs(q[en] - bas);
11      bas = q[en];
12      bitti[en] = 1;
13    }
14    return top;
15  }

```


toplam = 100 silindir

k = 3: kafa 16, en yakın bekleyen **82** (uzaklık 66; sonraki aday 140, uzaklık 124). top = 100. Aşağıdaki istekler bitti, kol uzun bir yolu geri döner.

Adım 5 / 9

DEĞİŞKENLER

bas = 82

k = 3

en = 0

top = 100

ÇIKTI

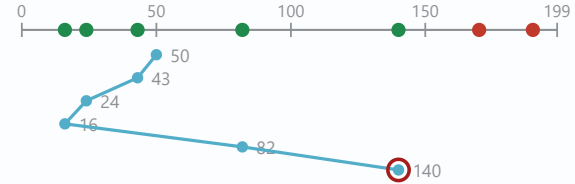
43 24 16 82

SSTF: Kod İzleme

```

1 int sstf(int bas, int q[], int n) {
2   int top = 0;
3   for (int k = 0; k < n; k++) {
4     int en = -1;
5     for (int i = 0; i < n; i++)
6       if (!bitti[i] && (en < 0 ||
7         abs(q[i]-bas) < abs(q[en]-bas)))
9       en = i;          /* en yakın */
10      top += abs(q[en] - bas);
11      bas = q[en];
12      bitti[en] = 1;
13    }
14    return top;
15  }

```


toplam = 158 silindir

k = 4: kafa 82, en yakın bekleyen **140** (uzaklık 58; sonraki aday 170, uzaklık 88). top = 158.

Adım 6 / 9

DEĞİŞKENLER

bas = 140

k = 4

en = 3

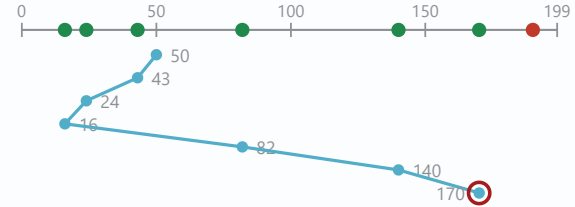
top = 158

ÇIKTI

43 24 16 82 140

SSTF: Kod İzleme

```
1 int sstf(int bas, int q[], int n) {  
2   int top = 0;  
3   for (int k = 0; k < n; k++) {  
4     int en = -1;  
5     for (int i = 0; i < n; i++)  
6       if (!bitti[i] && (en < 0 ||  
7         abs(q[i]-bas) < abs(q[en]-bas)))  
9       en = i;          /* en yakın */  
10      top += abs(q[en] - bas);  
11      bas = q[en];  
12      bitti[en] = 1;  
13  }  
14  return top;  
}
```


toplam = 188 silindir

k = 5: kafa 140, en yakın bekleyen **170** (uzaklık 30; sonraki aday 190, uzaklık 50). top = 188.

Adım 7 / 9

DEĞİŞKENLER

bas = 170

k = 5

en = 1

top = 188

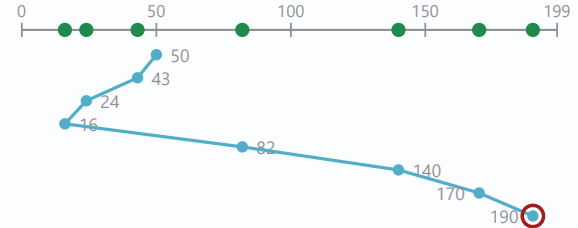
ÇIKTI

43 24 16 82 140 170

SSTF: Kod İzleme

```

1 int sstf(int bas, int q[], int n) {
2     int top = 0;
3     for (int k = 0; k < n; k++) {
4         int en = -1;
5         for (int i = 0; i < n; i++)
6             if (!bitti[i] && (en < 0 ||
7                 abs(q[i]-bas) < abs(q[en]-bas)))
8                 en = i;          /* en yakın */
9         top += abs(q[en] - bas);
10        bas = q[en];
11        bitti[en] = 1;
12    }
13    return top;
14 }
    
```


k = 6: kafa 170, en yakın bekleyen **190** (uzaklık 20).
top = 208.

Adım 8 / 9

DEĞİŞKENLER

bas = 190

k = 6

en = 6

top = 208

ÇIKTI

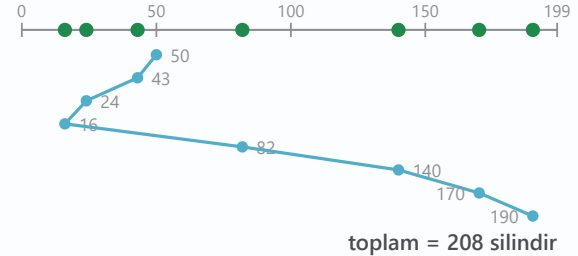
43 24 16 82 140 170 190

SSTF: Kod İzleme

```

1 int sstf(int bas, int q[], int n) {
2   int top = 0;
3   for (int k = 0; k < n; k++) {
4     int en = -1;
5     for (int i = 0; i < n; i++)
6       if (!bitti[i] && (en < 0 ||
7         abs(q[i]-bas) < abs(q[en]-bas)))
8         en = i;          /* en yakın */
9     top += abs(q[en] - bas);
10    bas = q[en];
11    bitti[en] = 1;
12  }
13  return top;
14 }

```


Toplam **208** silindir (FCFS bu kuyrukta 642). Açgözlü seçim her adımda en kısa hareketi alır; ortadaki istekler sürekli gelirse uçtakiler bekleyebilir.

Adım 9 / 9

DEĞİŞKENLER

bas = 190

k = 7

en = -

top = 208

ÇIKTI

43 24 16 82 140 170 190

SCAN (Asansör)

SCAN: kafa bir yönde (burada 0'a doğru) uca kadar gider, sonra döner; asansör gibi.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 0 silindir

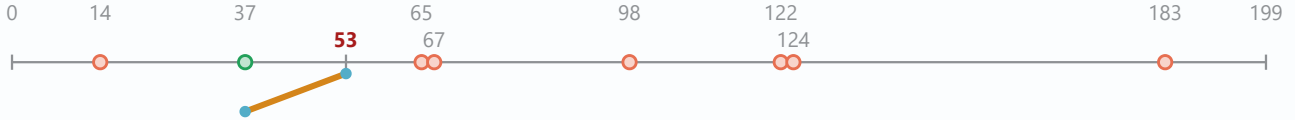
Kafa **53**'te. Kuyruk: 98, 183, 37, 122, 14, 124, 65, 67 (silindir 0–199). Kırmızı: bekleyen, yeşil: hizmet verilmiş.

Adım 1 / 10

Toplam 236. "Açgözlü, kafa bir bölgede sıkışabilir" özelliği SSTF'ye aittir; SCAN açlığı önler. Uca kadar gitmek (53 → 0) boşa harcanan 14 silindir demektir.

SCAN (Asansör)

SCAN: kafa bir yönde (burada 0'a doğru) uca kadar gider, sonra döner; asansör gibi.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 16 silindir

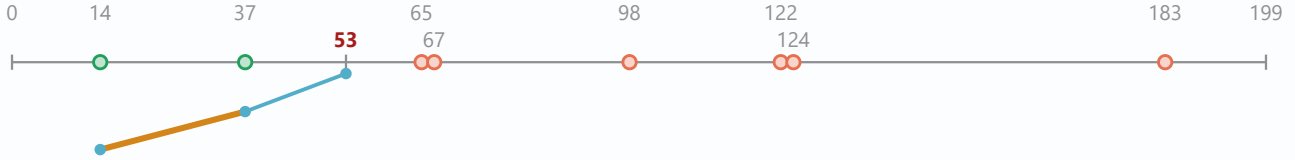
53 → 37: **16** silindir · toplam **16**

Adım 2 / 10

Toplam 236. "Açgözlü, kafa bir bölgede sıkışabilir" özelliği SSTF'ye aittir; SCAN açlığı önler. Uca kadar gitmek (53 → 0) boşa harcanan 14 silindir demektir.

SCAN (Asansör)

SCAN: kafa bir yönde (burada 0'a doğru) uca kadar gider, sonra döner; asansör gibi.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 39 silindir

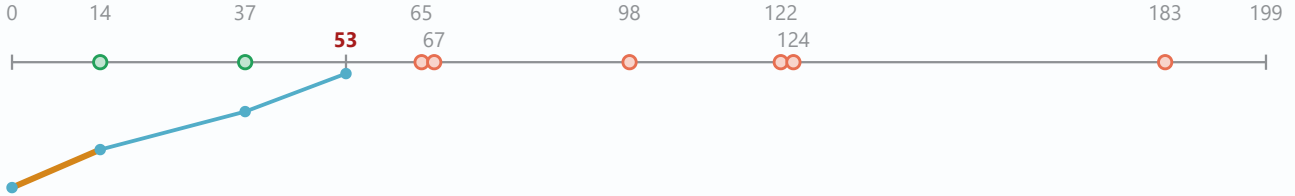
37 → 14: **23** silindir · toplam **39**

Adım 3 / 10

Toplam 236. "Açgözlü, kafa bir bölgede sıkışabilir" özelliği SSTF'ye aittir; SCAN açlığı önler. Uca kadar gitmek (53 → 0) boşa harcanan 14 silindir demektir.

SCAN (Asansör)

SCAN: kafa bir yönde (burada 0'a doğru) uca kadar gider, sonra döner; asansör gibi.

● hizmet verildi

● bekliyor

toplam: 53 silindir

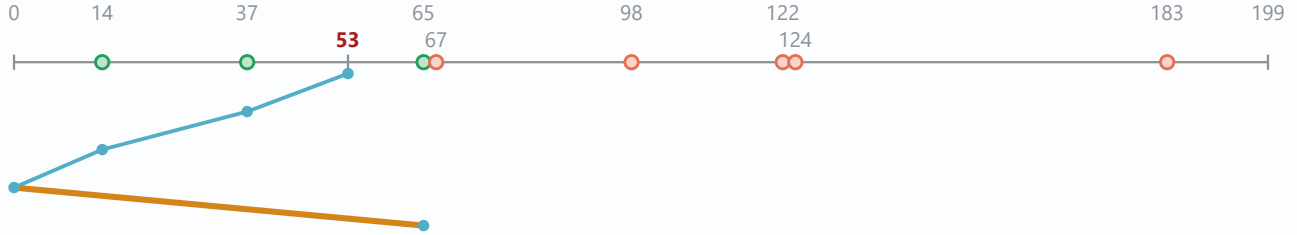
14 → 0: **14** silindir · toplam **53** (istek yok, diskin ucuna kadar gidilir)

Adım 4 / 10

Toplam 236. "Açgözlü, kafa bir bölgede sıkışabilir" özelliği SSTF'ye aittir; SCAN açlığı önler. Uca kadar gitmek (53 → 0) boşa harcanan 14 silindir demektir.

SCAN (Asansör)

SCAN: kafa bir yönde (burada 0'a doğru) uca kadar gider, sonra döner; asansör gibi.

toplam: 118 silindir

0 → 65: **65** silindir · toplam **118**

Adım 5 / 10

Toplam 236. "Açgözlü, kafa bir bölgede sıkışabilir" özelliği SSTF'ye aittir; SCAN açlığı önler. Uca kadar gitmek (53 → 0) boşa harcanan 14 silindir demektir.

SCAN (Asansör)

SCAN: kafa bir yönde (burada 0'a doğru) uca kadar gider, sonra döner; asansör gibi.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 120 silindir

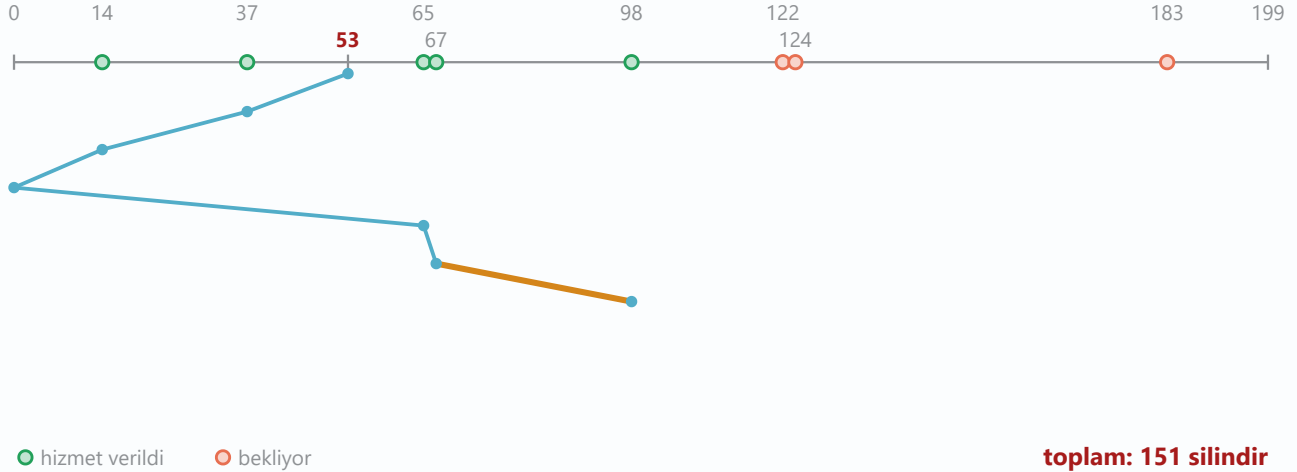
65 → 67: **2 silindir** · toplam **120**

Adım 6 / 10

Toplam 236. "Açgözlü, kafa bir bölgede sıkışabilir" özelliği SSTF'ye aittir; SCAN açlığı önler. Uca kadar gitmek (53 → 0) boşa harcanan 14 silindir demektir.

SCAN (Asansör)

SCAN: kafa bir yönde (burada 0'a doğru) uca kadar gider, sonra döner; asansör gibi.

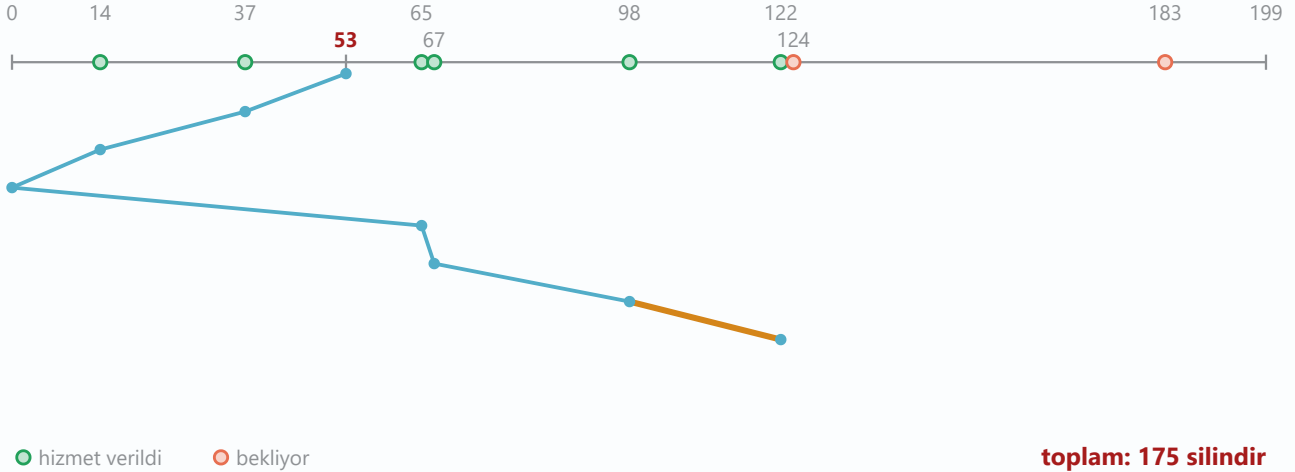
67 → 98: **31** silindir · toplam **151**

Adım 7 / 10

Toplam 236. "Açgözlü, kafa bir bölgede sıkışabilir" özelliği SSTF'ye aittir; SCAN açlığı önler. Uca kadar gitmek (53 → 0) boşa harcanan 14 silindir demektir.

SCAN (Asansör)

SCAN: kafa bir yönde (burada 0'a doğru) uca kadar gider, sonra döner; asansör gibi.

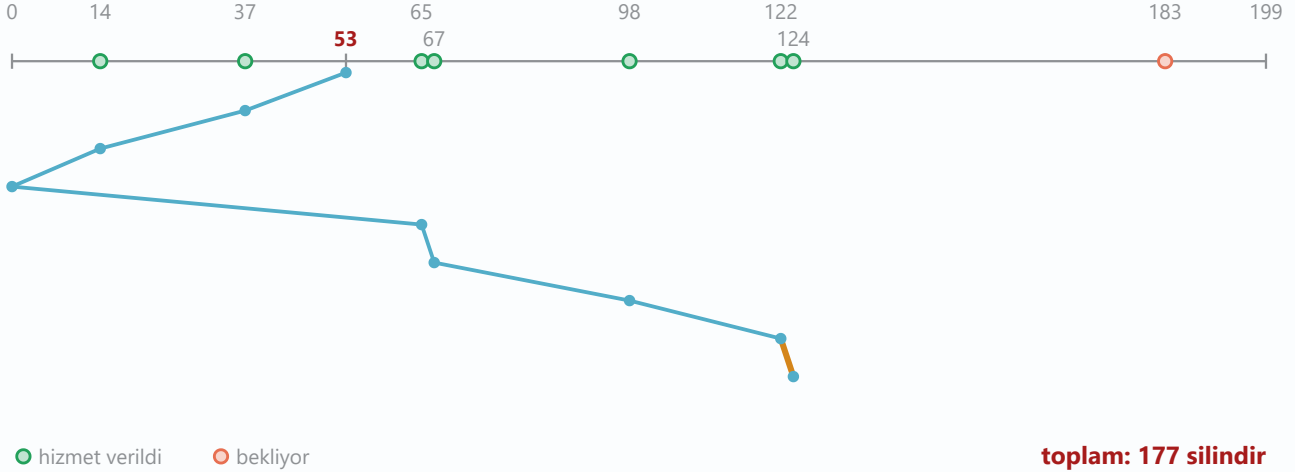
98 → 122: **24** silindir · toplam **175**

Adım 8 / 10

Toplam 236. "Açgözlü, kafa bir bölgede sıkışabilir" özelliği SSTF'ye aittir; SCAN açlığı önler. Uca kadar gitmek (53 → 0) boşa harcanan 14 silindir demektir.

SCAN (Asansör)

SCAN: kafa bir yönde (burada 0'a doğru) uca kadar gider, sonra döner; asansör gibi.

toplam: 177 silindir

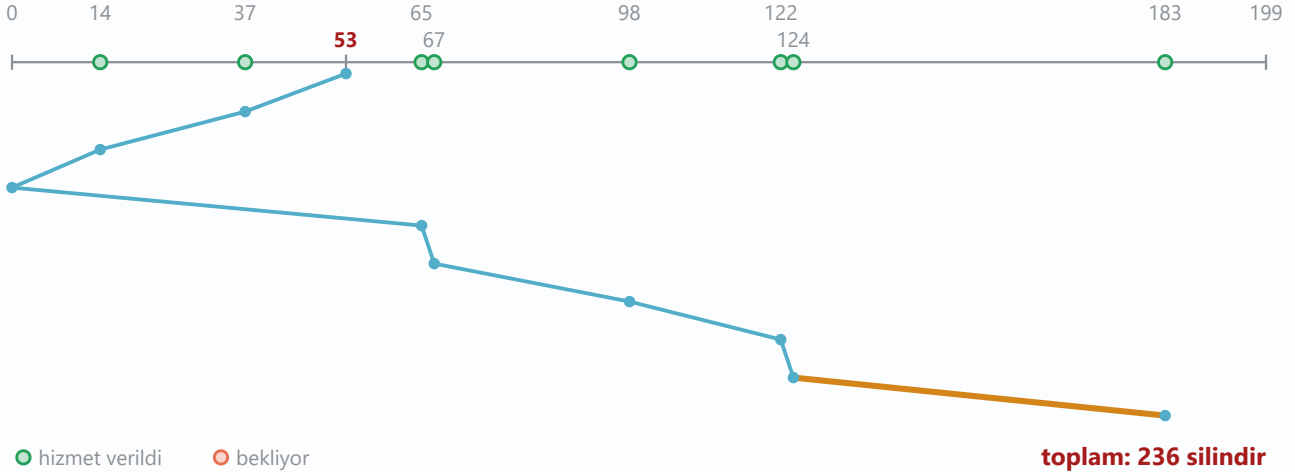
122 → 124: **2** silindir · toplam **177**

Adım 9 / 10

Toplam 236. "Açgözlü, kafa bir bölgede sıkışabilir" özelliği SSTF'ye aittir; SCAN açlığı önler. Uca kadar gitmek (53 → 0) boşa harcanan 14 silindir demektir.

SCAN (Asansör)

SCAN: kafa bir yönde (burada 0'a doğru) uca kadar gider, sonra döner; asansör gibi.

124 → 183: 59 silindir · toplam 236

Adım 10 / 10

Toplam 236. "Açgözlü, kafa bir bölgede sıkışabilir" özelliği SSTF'ye aittir; SCAN açlığı önler. Uca kadar gitmek (53 → 0) boşa harcanan 14 silindir demektir.

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 0 silindir

Kafa **53**'te. Kuyruk: 98, 183, 37, 122, 14, 124, 65, 67 (silindir 0–199). Kırmızı: bekleyen, yeşil: hizmet verilmiş.

Adım 1 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

● hizmet verildi ○ bekliyor

toplam: 12 silindir

53 → 65: **12 silindir** · toplam **12**

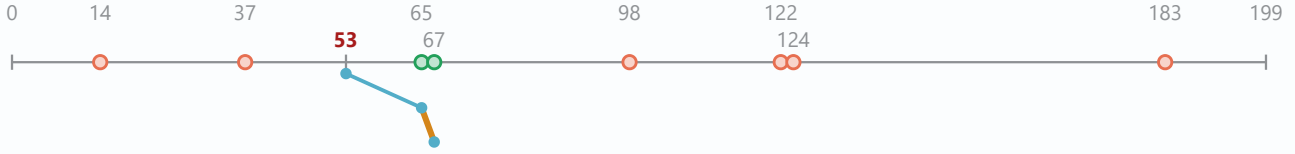
Adım 2 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

DISK ÇİZELGELEME · ADIM ADIM

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 14 silindir

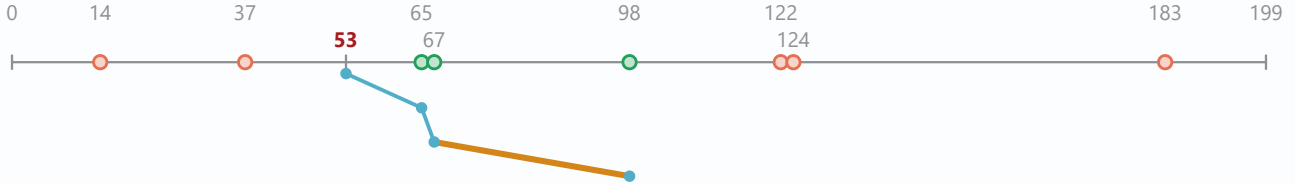
65 → 67: 2 silindir · toplam 14

Adım 3 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

toplam: 45 silindir

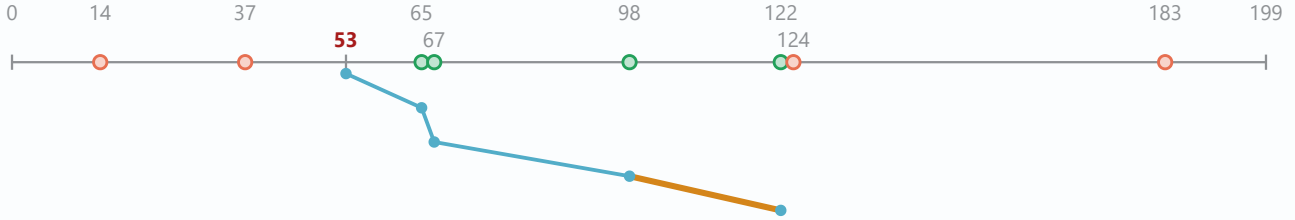
67 → 98: **31** silindir · toplam **45**

Adım 4 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

toplam: 69 silindir

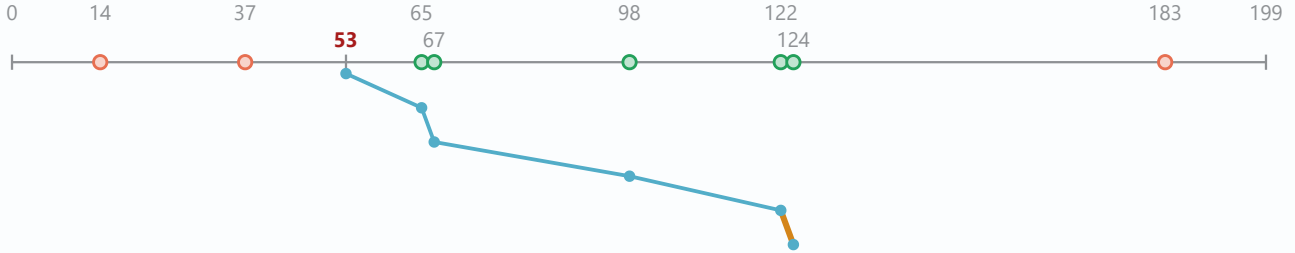
98 → 122: **24** silindir · toplam **69**

Adım 5 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

toplam: 71 silindir

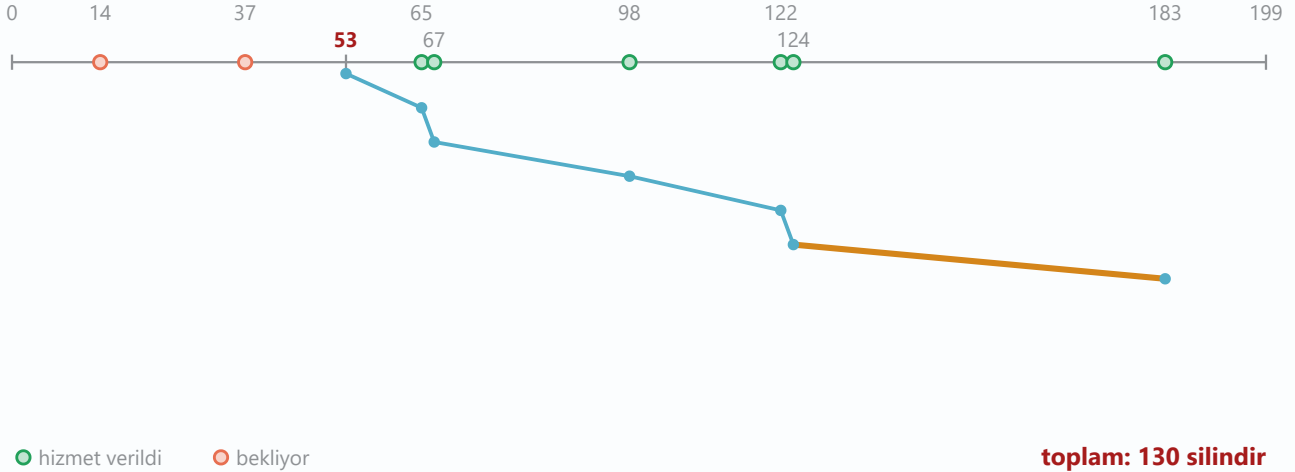
122 → 124: 2 silindir · toplam 71

Adım 6 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

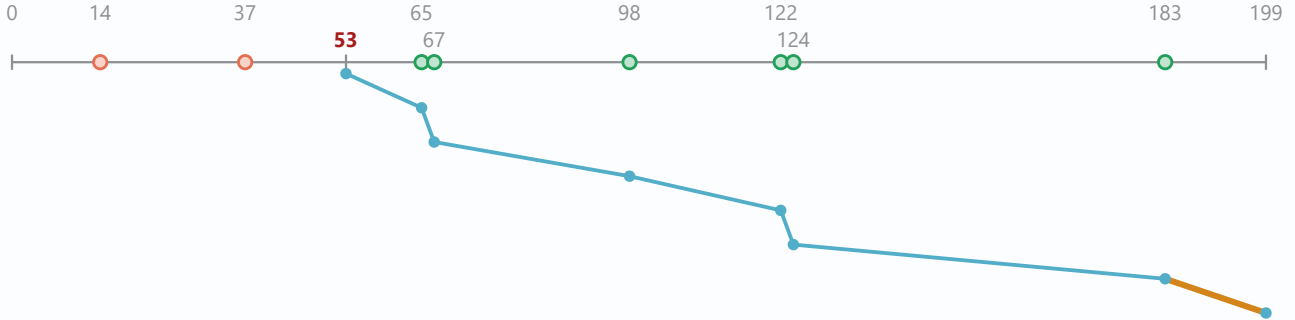
124 → 183: 59 silindir · toplam 130

Adım 7 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

toplam: 146 silindir

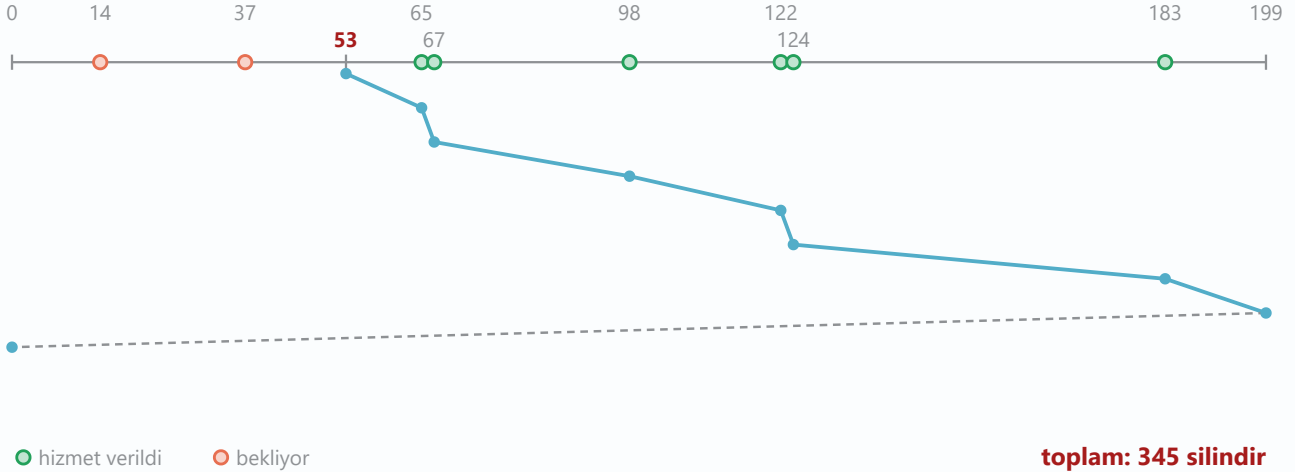
183 → 199: **16** silindir · toplam **146** (istek yok, diskin ucuna kadar gidilir)

Adım 8 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

toplam: 345 silindir

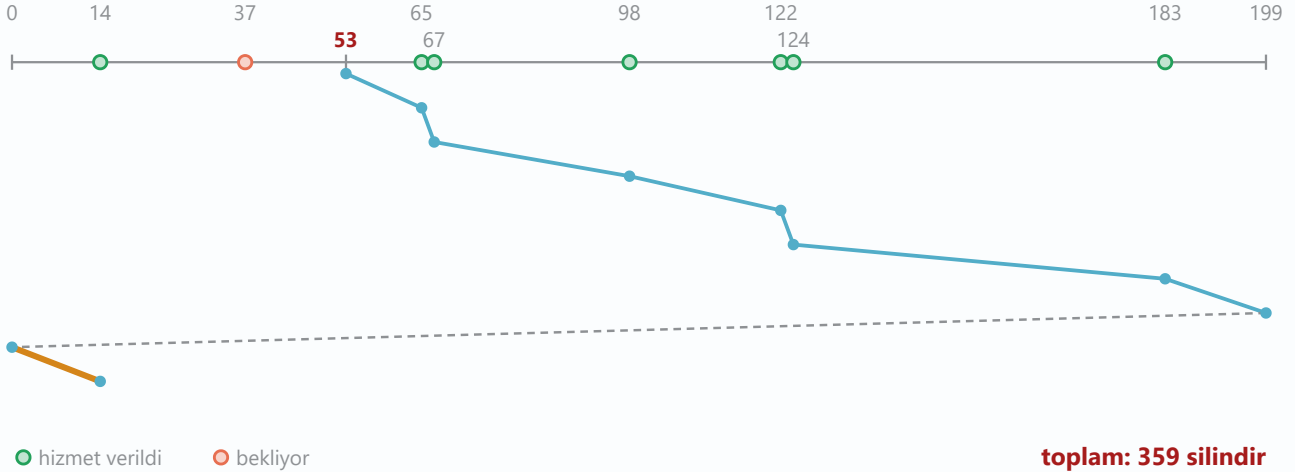
199 → 0: geri dönüş (sıçrama, 199 silindir), istek hizmeti yok. Burada sayılıyor · toplam **345**

Adım 9 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

toplam: 359 silindir

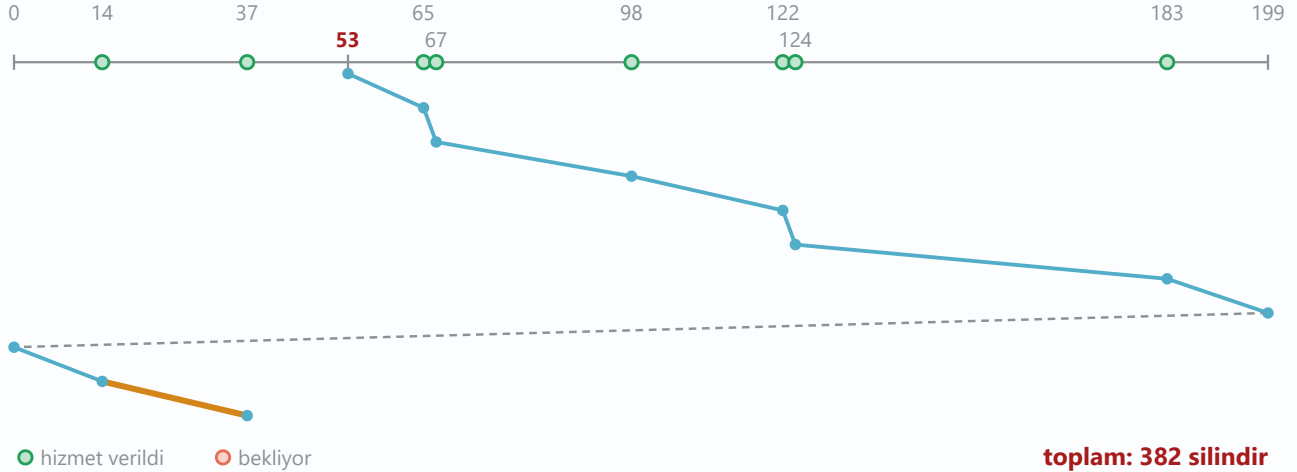
0 → 14: **14** silindir · toplam **359**

Adım 10 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

C-SCAN

Dairesel SCAN: yalnız yukarı yönde hizmet; uca varınca hizmet vermeden başa döner.

toplam: 382 silindir

14 → 37: **23** silindir · toplam **382**

Adım 11 / 11

Toplam 382 (dönüş sayılmazsa 183). Disk bir halka gibi görülür; bekleme süreleri SCAN'e göre daha eşittir.

LOOK ve C-LOOK

● hizmet verildi ● bekliyor

toplam: 0 silindir

LOOK (aşağı yönde): SCAN gibi, ama uca kadar gitmez; o yöndeki son istekte döner.

Adım 1 / 6

Linux'un eski *deadline* ve *CFQ* çizelgeleyicileri ile günümüzdeki *mq-deadline* LBA'ya göre sıralı gönderir; bu C-LOOK'a benzer bir davranıştır.

LOOK ve C-LOOK

● hizmet verildi

● bekliyor

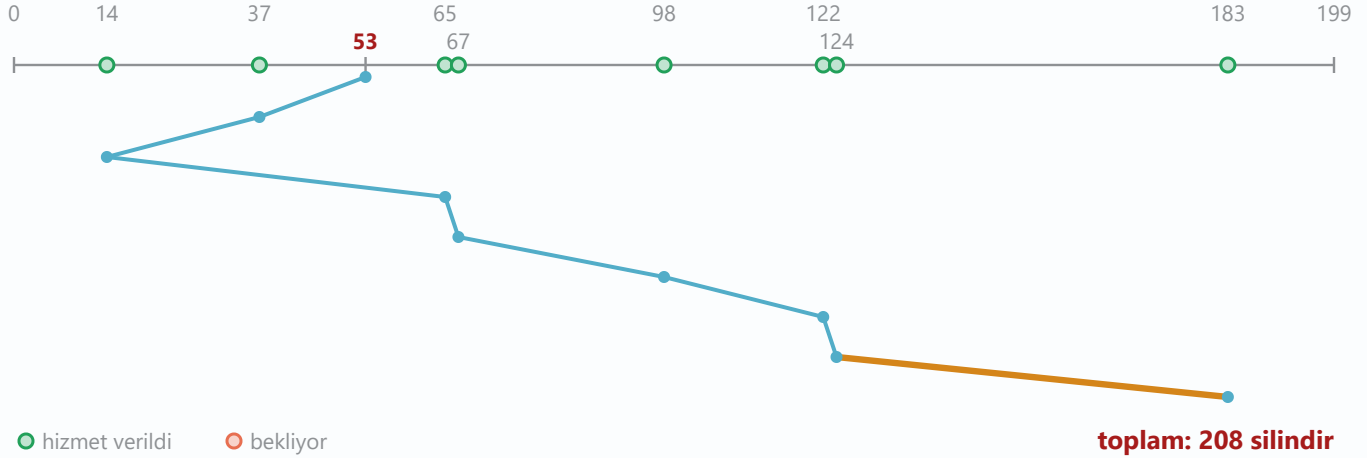
toplam: 39 silindir

53 → 37 → 14: aşağıdaki istekler bitti, 0'a gidilmez. Toplam 39.

Adım 2 / 6

Linux'un eski *deadline* ve *CFQ* çizelgeleyicileri ile günümüzdeki *mq-deadline* LBA'ya göre sıralı gönderir; bu C-LOOK'a benzer bir davranıştır.

LOOK ve C-LOOK

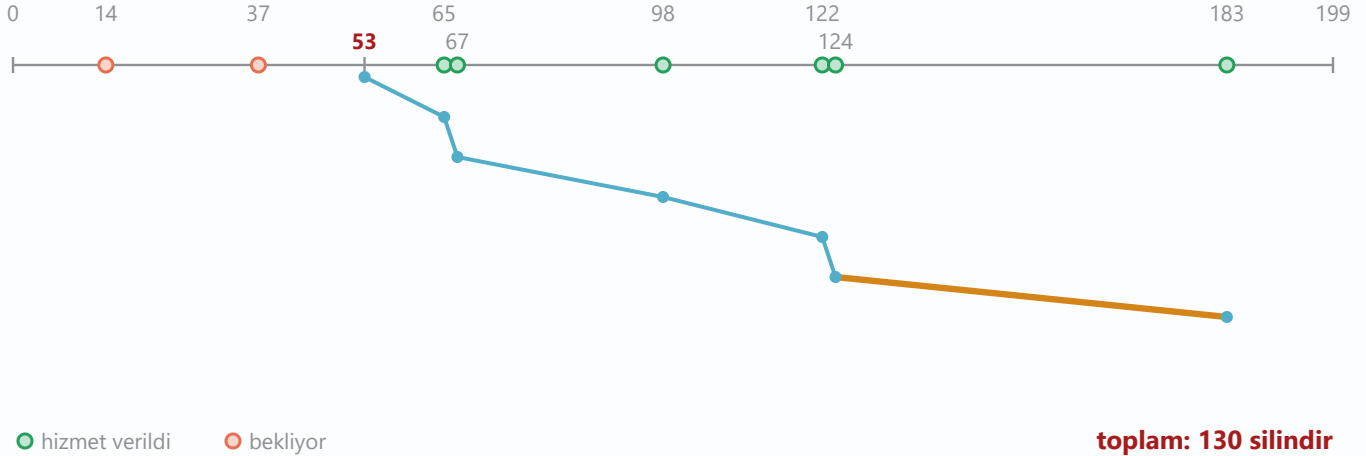

14 → 65 ... 183: yön değişir. **Toplam 208** (SCAN'e göre 28 az). Uygulamada "asansör" denen davranış çoğunlukla bu LOOK'tur.

Adım 3 / 6

Linux'un eski *deadline* ve *CFQ* çizelgeleyicileri ile günümüzdeki *mq-deadline* LBA'ya göre sıralı gönderir; bu C-LOOK'a benzer bir davranıştır.

LOOK ve C-LOOK

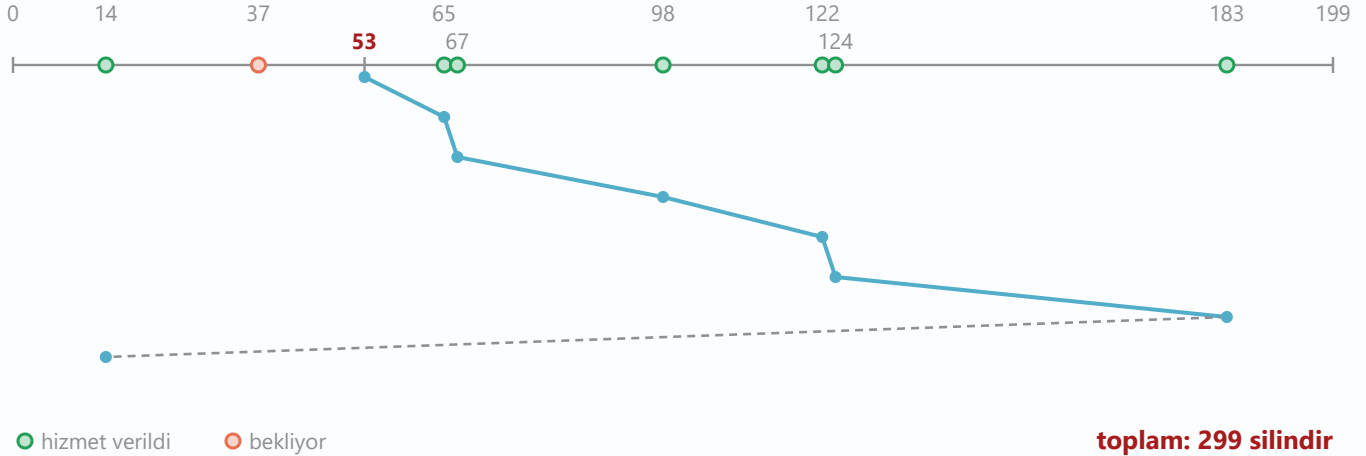

C-LOOK (yukarı yönde): 53 → 65 ... 183 yukarıdaki son istek. Toplam 130.

Adım 4 / 6

Linux'un eski *deadline* ve *CFQ* çizelgeleyicileri ile günümüzdeki *mq-deadline* LBA'ya göre sıralı gönderir; bu C-LOOK'a benzer bir davranıştır.

LOOK ve C-LOOK

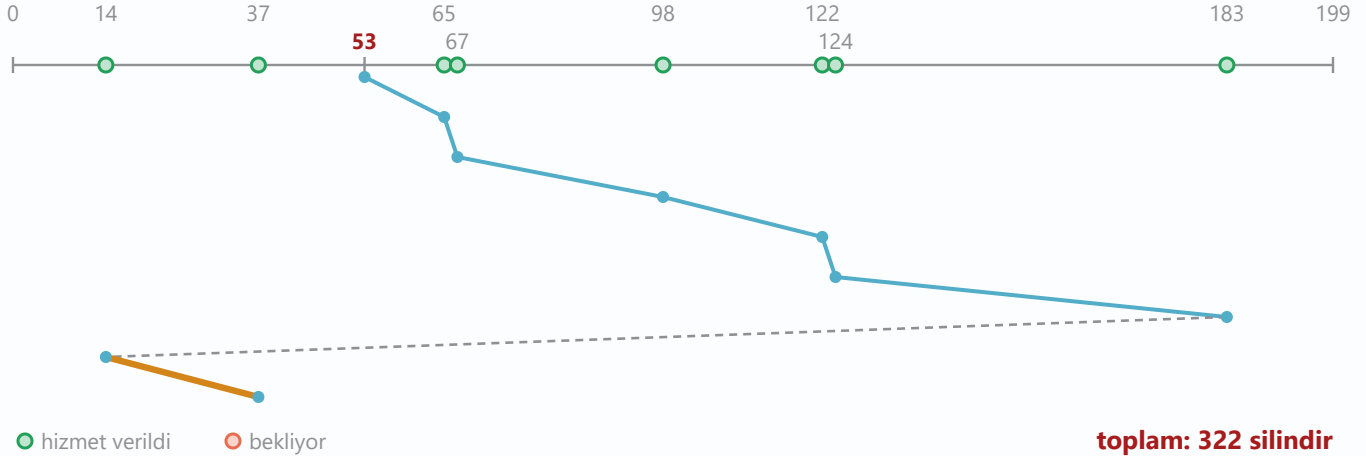

183 → 14: en küçük bekleyen isteğe sıçar (169 silindir), 199 ve 0'a gidilmez.

Adım 5 / 6

Linux'un eski *deadline* ve *CFQ* çizelgeleyicileri ile günümüzdeki *mq-deadline* LBA'ya göre sıralı gönderir; bu C-LOOK'a benzer bir davranıştır.

LOOK ve C-LOOK

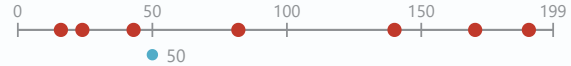
14 → 37: **toplam 322** (sıçrama sayılmazsa 153). Tek yönlü tarama bekleme sürelerini eşitler.

Adım 6 / 6

Linux'un eski *deadline* ve *CFQ* çizelgeleyicileri ile günümüzdeki *mq-deadline* LBA'ya göre sıralı gönderir; bu C-LOOK'a benzer bir davranıştır.

LOOK: Kod İzleme

```
1 /* s[] sıralı; önce yukarı, sonra aşağı */  
▶ int look(int bas, int s[], int n) {  
▶   int i = 0, top = 0;  
4   while (i < n && s[i] < bas) i++;  
5   for (int j = i; j < n; j++) {  
6     top += s[j] - bas; bas = s[j];  
7   }  
8   for (int j = i - 1; j >= 0; j--) {  
9     top += bas - s[j]; bas = s[j];  
10  }  
11  return top;  
12 }
```


toplam = 0 silindir

Aynı kuyruk sıralanmış: s = 16, 24, 43, 82, 140, 170, 190. Kafa 50'de ve **yukarı** yönde hareket ediyor.

Adım 1 / 10

DEĞİŞKENLER

bas = 50

i = 0

j = -

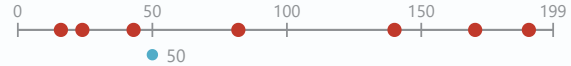
top = 0

ÇIKTI

LOOK: Kod İzleme

```
1 /* s[] sıralı; önce yukarı, sonra aşağı */
2 int look(int bas, int s[], int n) {
3     int i = 0, top = 0;
4     while (i < n && s[i] < bas) i++;
5     for (int j = i; j < n; j++) {
6         top += s[j] - bas; bas = s[j];
7     }
8     for (int j = i - 1; j >= 0; j--) {
9         top += bas - s[j]; bas = s[j];
10    }
11    return top;
12 }
```


toplam = 0 silindir
i, 50'den büyük ilk isteğin indisi: s[3] = 82. Altındaki
16, 24, 43 dönüşte alınacak.

Adım 2 / 10

DEĞİŞKENLER

bas = 50

i = 3

j = -

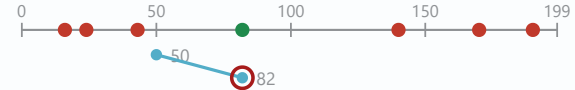
top = 0

ÇIKTI

LOOK: Kod İzleme

```
1 /* s[] sıralı; önce yukarı, sonra aşağı */
2 int look(int bas, int s[], int n) {
3     int i = 0, top = 0;
4     while (i < n && s[i] < bas) i++;
5     for (int j = i; j < n; j++) {
6         top += s[j] - bas; bas = s[j];
7     }
8     for (int j = i - 1; j >= 0; j--) {
9         top += bas - s[j]; bas = s[j];
10    }
11    return top;
12 }
```


toplam = 32 silindir

j = 3: 82 (+32), top = 32.

Adım 3 / 10

DEĞİŞKENLER

bas = 82

i = 3

j = 3

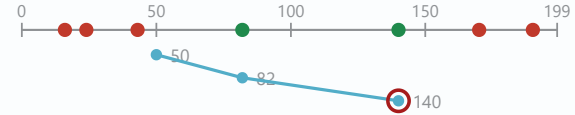
top = 32

ÇIKTI

82

LOOK: Kod İzleme

```
1 /* s[] sıralı; önce yukarı, sonra aşağı */
2 int look(int bas, int s[], int n) {
3     int i = 0, top = 0;
4     while (i < n && s[i] < bas) i++;
5     for (int j = i; j < n; j++) {
6         top += s[j] - bas; bas = s[j];
7     }
8     for (int j = i - 1; j >= 0; j--) {
9         top += bas - s[j]; bas = s[j];
10    }
11    return top;
12 }
```


toplam = 90 silindir

j = 4: 140 (+58), top = 90.

Adım 4 / 10

DEĞİŞKENLER

bas = 140

i = 3

j = 4

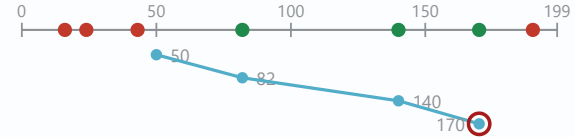
top = 90

ÇIKTI

82 140

LOOK: Kod İzleme

```
1 /* s[] sıralı; önce yukarı, sonra aşağı */
2 int look(int bas, int s[], int n) {
3     int i = 0, top = 0;
4     while (i < n && s[i] < bas) i++;
5     for (int j = i; j < n; j++) {
6         top += s[j] - bas; bas = s[j];
7     }
8     for (int j = i - 1; j >= 0; j--) {
9         top += bas - s[j]; bas = s[j];
10    }
11    return top;
12 }
```


toplam = 120 silindir

j = 5: 170 (+30), top = 120.

Adım 5 / 10

DEĞİŞKENLER

bas = 170

i = 3

j = 5

top = 120

ÇIKTI

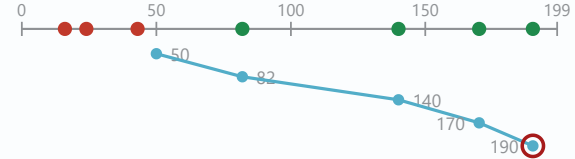
82 140 170

LOOK: Kod İzleme

```

1 /* s[] sıralı; önce yukarı, sonra aşağı */
2 int look(int bas, int s[], int n) {
3     int i = 0, top = 0;
4     while (i < n && s[i] < bas) i++;
5     for (int j = i; j < n; j++) {
6         top += s[j] - bas; bas = s[j];
7     }
8     for (int j = i - 1; j >= 0; j--) {
9         top += bas - s[j]; bas = s[j];
10    }
11    return top;
12 }

```


toplam = 140 silindir

j = 6: 190 (+20), top = 140. Yukarıdaki son istek: kol 199'a **gitmeden** döner (SCAN'den farkı).

Adım 6 / 10

DEĞİŞKENLER

bas = 190

i = 3

j = 6

top = 140

ÇIKTI

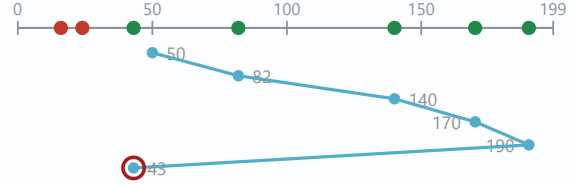
82 140 170 190

LOOK: Kod İzleme

```

1 /* s[] sıralı; önce yukarı, sonra aşağı */
2 int look(int bas, int s[], int n) {
3     int i = 0, top = 0;
4     while (i < n && s[i] < bas) i++;
5     for (int j = i; j < n; j++) {
6         top += s[j] - bas; bas = s[j];
7     }
8     for (int j = i - 1; j >= 0; j--) {
9         top += bas - s[j]; bas = s[j];
10    }
11    return top;
12 }

```


toplam = 287 silindir

Yön değişti, j = 2: 190 → 43 (+147), top = 287.
Dönüşte en uzun hareket.

Adım 7 / 10

DEĞİŞKENLER

bas = 43

i = 3

j = 2

top = 287

ÇIKTI

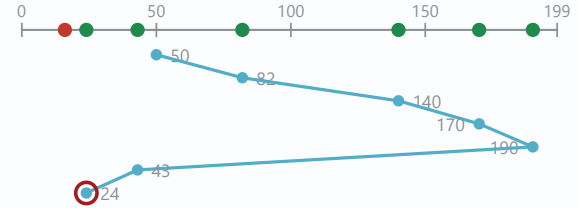
82 140 170 190 43

LOOK: Kod İzleme

```

1 /* s[] sıralı; önce yukarı, sonra aşağı */
2 int look(int bas, int s[], int n) {
3     int i = 0, top = 0;
4     while (i < n && s[i] < bas) i++;
5     for (int j = i; j < n; j++) {
6         top += s[j] - bas; bas = s[j];
7     }
8     for (int j = i - 1; j >= 0; j--) {
9         top += bas - s[j]; bas = s[j];
10    }
11    return top;
12 }

```


toplam = 306 silindir

j = 1: 24 (+19), top = 306.

Adım 8 / 10

DEĞİŞKENLER

bas = 24

i = 3

j = 1

top = 306

ÇIKTI

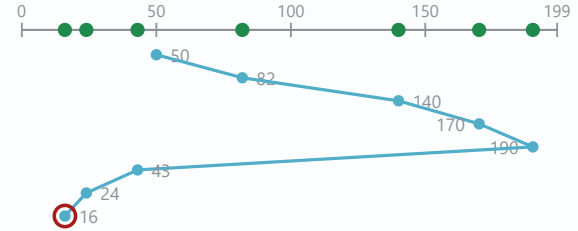
82 140 170 190 43 24

LOOK: Kod İzleme

```

1 /* s[] sıralı; önce yukarı, sonra aşağı */
2 int look(int bas, int s[], int n) {
3     int i = 0, top = 0;
4     while (i < n && s[i] < bas) i++;
5     for (int j = i; j < n; j++) {
6         top += s[j] - bas; bas = s[j];
7     }
8     for (int j = i - 1; j >= 0; j--) {
9         top += bas - s[j]; bas = s[j];
10    }
11    return top;
12 }

```


toplam = 314 silindir

j = 0: 16 (+8), top = 314.

Adım 9 / 10

DEĞİŞKENLER

bas = 16

i = 3

j = 0

top = 314

ÇIKTI

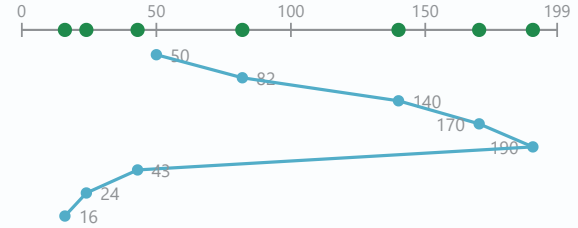
82 140 170 190 43 24 16

LOOK: Kod İzleme

```

1 /* s[] sıralı; önce yukarı, sonra aşağı */
2 int look(int bas, int s[], int n) {
3     int i = 0, top = 0;
4     while (i < n && s[i] < bas) i++;
5     for (int j = i; j < n; j++) {
6         top += s[j] - bas; bas = s[j];
7     }
8     for (int j = i - 1; j >= 0; j--) {
9         top += bas - s[j]; bas = s[j];
10    }
11    ▶ return top;
12 }

```


toplam = 314 silindir

Toplam **314**: aynı kuyrukta SSTF 208. Kafa aşağı yönde olsaydı LOOK da $34 + 174 = 208$ yapardı; yön seçimi sonucu belirler ama hiçbir istek aç kalmaz.

Adım 10 / 10

DEĞİŞKENLER

bas = 16

i = 3

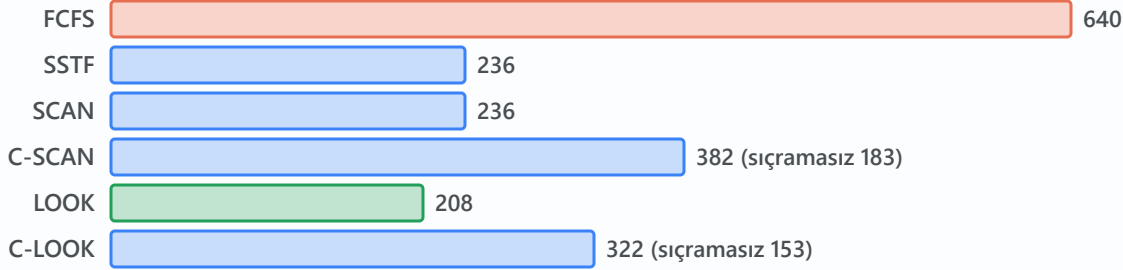
j = -1

top = 314

ÇIKTI

82 140 170 190 43 24 16

Algoritmaların Karşılaştırması

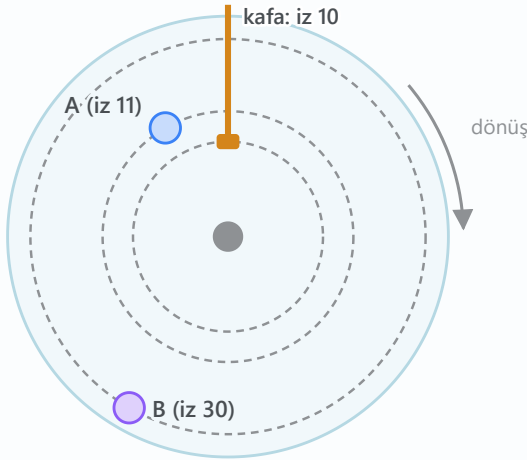

Tanenbaum örneği: kafa 11; 1, 36, 16, 34, 9, 12	Hareket
FCFS: 10 + 35 + 20 + 18 + 25 + 3	111
SSTF: 12, 9, 16, 1, 34, 36 → 1 + 3 + 7 + 15 + 33 + 2	61
Asansör (yukarı): 12, 16, 34, 36, 9, 1 → 1 + 4 + 18 + 2 + 27 + 8	60

Etkileşimli simülatör: [Disk Scheduling Simulator](#) (İngilizce) — kendi kuyruğunuzu ve başlangıç yönünüzü girip altı algoritmayı karşılaştırın.

SCAN yukarı yönde başlasaydı 331 olurdu: yön seçimi sonucu değiştirir. Tanenbaum'un asansörü uca gitmediği için aslında LOOK'tur.

SPTF: Dönme Gecikmesini de Saymak

7200 rpm: 1 tur = 8,33 ms, 1 ms'de disk 43,2° döner

A: arama 1 ms, sektör kafaya 30° sonra gelir

B: arama 3 ms, sektör kafaya 150° sonra gelir

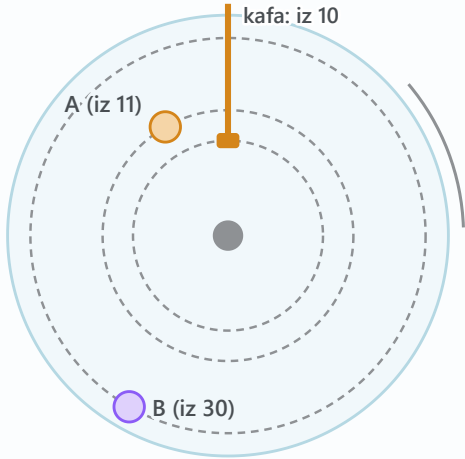

Kafa iz 10'da, iki istek bekliyor. Yalnız **iz farkına** bakan SSTF için A açık ara yakın: 1 iz ötede. Ama süreyi arama değil **arama + dönme** belirler.

Adım 1 / 3

SPTF (shortest positioning time first) konumlandırma süresini en aza indirir, ama İS sektörlerin açısını bilmez; bu yüzden diskin içinde NCQ ile uygulanır. Açılığa karşı **F-SCAN**: tarama başlarken kuyruk dondurulur, yeni istekler bir sonraki taramayı bekler.

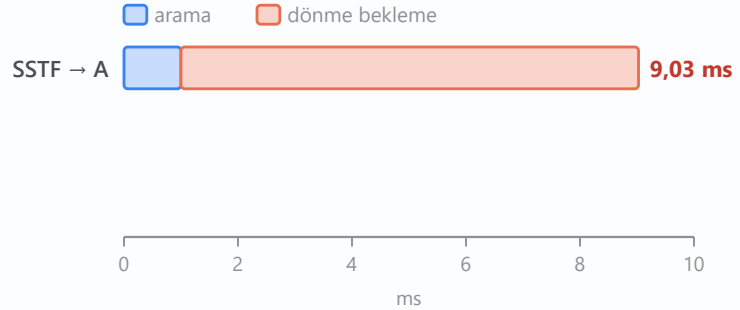
SPTF: Dönme Gecikmesini de Saymak

7200 rpm: 1 tur = 8,33 ms, 1 ms'de disk 43,2° döner

A: arama 1 ms, sektör kafaya 30° sonra gelir

B: arama 3 ms, sektör kafaya 150° sonra gelir

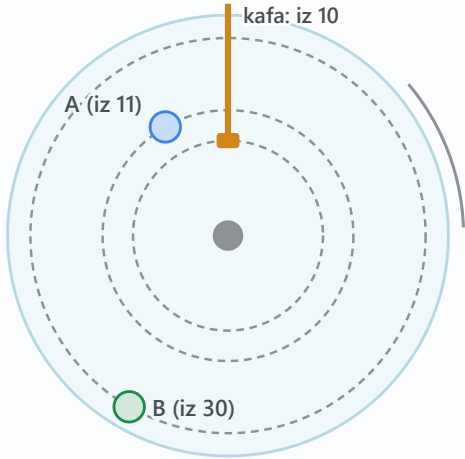

SSTF A'yı seçer: 1 ms aramada disk 43,2° döner, kafaya 30° kalan sektör arama bitince kafayı 13,2° geçmiş olur. Neredeyse bir tur beklenir: $1 + 8,03 = 9,03$ ms.

Adım 2 / 3

SPTF (shortest positioning time first) konumlandırma süresini en aza indirir, ama İS sektörlerin açısını bilmez; bu yüzden diskin içinde NCQ ile uygulanır. Açılığa karşı **F-SCAN**: tarama başlarken kuyruk dondurulur, yeni istekler bir sonraki taramayı bekler.

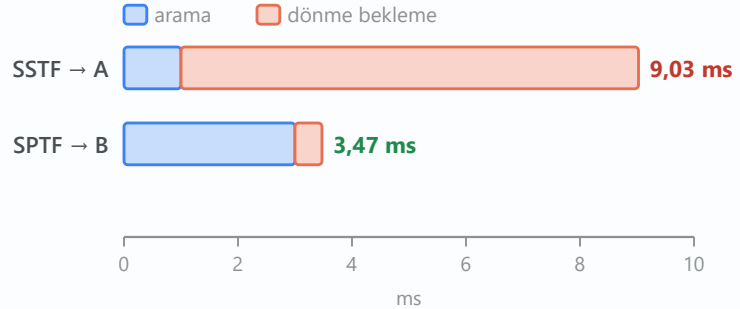
SPTF: Dönme Gecikmesini de Saymak

7200 rpm: 1 tur = 8,33 ms, 1 ms'de disk 43,2° döner

A: arama 1 ms, sektör kafaya 30° sonra gelir

B: arama 3 ms, sektör kafaya 150° sonra gelir

SPTF B'yi seçer: 3 ms aramada disk 129,6° döner, B'ye 20,4° kalır: $3 + 0,47 = 3,47$ ms. Uzak iz, yakın izden 2,6 kat çabuk sonuç verdi.

Adım 3 / 3

SPTF (shortest positioning time first) konumlandırma süresini en aza indirir, ama İS sektörlerin açısını bilmez; bu yüzden diskin içinde NCQ ile uygulanır. Açılığa karşı **F-SCAN**: tarama başlarken kuyruk dondurulur, yeni istekler bir sonraki taramayı bekler.

Denetleyici Ön belleği ve Bozuk Sektörler

Denetleyici ön belleği

Disk kendi DRAM'inde (≈ 256 MB) iz ön belleği tutar: kafanın altından geçen, istenmemiş blokları da okur. İşletim sistemi ön belleğinden ayırır.

Yazma ön belleği ve NCQ

Yazma ön bellekte bekleyebilir: kalıcılık için **FLUSH** /FUA gerekir. NCQ 32 isteği dönme konumuna göre sıralar.

(a) iz: sektör 7 bozuk, iki yedek

Üretimde ya da kullanımda bozulan sektör: yazılan veri geri okunamaz. Denetleyici fabrika listesini ve kullanımda bulduklarını izler (SMART: *Reallocated Sectors*).

Denetleyici Önbellesi ve Bozuk Sektörler

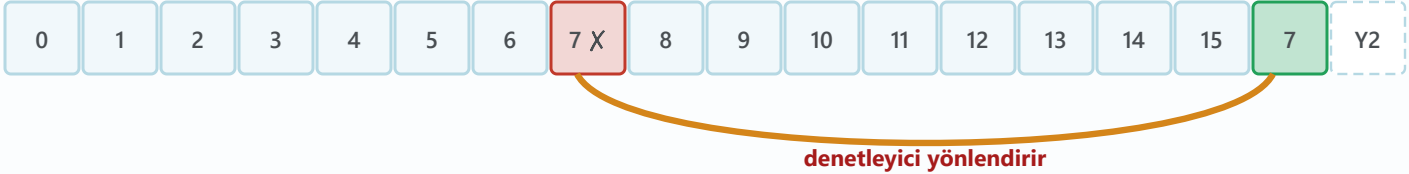
Denetleyici önbellesi

Disk kendi DRAM'inde (≈ 256 MB) iz önbellesi tutar: kafanın altından geçen, istenmemiş blokları da okur. İşletim sistemi önbellesinden ayrılır.

Yazma önbellesi ve NCQ

Yazma önbellesinde bekleyebilir: kalıcılık için **FLUSH** /FUA gerekir. NCQ 32 isteği dönme konumuna göre sıralar.

(b) bozuk sektör yedekle eşlenir

Yöntem 1: bozuk sektör bir yedekle **eşlenir**. Basit ama sektör 7'ye giden ardışık okuma ize bir tur daha ödeyebilir.

Denetleyici Ön belleği ve Bozuk Sektörler

Denetleyici ön belleği

Disk kendi DRAM'inde (≈ 256 MB) iz ön belleği tutar: kafanın altından geçen, istenmemiş blokları da okur. İşletim sistemi ön belleğinden ayırır.

Yazma ön belleği ve NCQ

Yazma ön bellekte bekleyebilir: kalıcılık için **FLUSH** /FUA gerekir. NCQ 32 isteği dönme konumuna göre sıralar.

(c) sektörler kaydırılır, bozuk atlanır

8 ... 15 numaralı sektörler bir kaydı, bir yedek kullanıldı; sıralı okuma bozulmaz

Yöntem 2: sektörler **kaydırılır**; tüm iz yeniden yazılmalıdır ama sıra korunur. İşletim sistemi de bozuk blok listesi tutabilir (**badblocks** , dosya sistemi).

SSD: NAND Flash

blok ($\approx 10-40$ MiB) = silme birimi

sayfa (≈ 16 KiB) = okuma/yazma birimi

Hücre	Bit/hücre	Tipik P/E döngüsü	Kullanım
SLC	1	$\approx 50-100$ bin	önbellek bölgesi, endüstriyel
MLC	2	$\approx 3-10$ bin	eski kurumsal
TLC	3	$\approx 1-3$ bin	çoğu tüketici ve sunucu SSD'si
QLC	4	$\approx 0,1-1$ bin	yüksek kapasite, okuma ağırlıklı

- Hareketli parça yok: **arama ve dönme gecikmesi yok**, rastgele erişim $\approx$ ardışık erişim.
- Yerinde güncelleme yok: *sil, sonra yaz*; her hücrenin silme ömrü sınırlıdır. 3D NAND 200-300+ katman.
- Fiyat/GB farkı azaldı; HDD yine de arşivde ve kapasitede ucuzdur.

FTL, Çöp Toplama, TRIM, Aşınma Dengeleme

eşleme tablosu (FTL)

LBA 0	B0.s0
LBA 1	B0.s1
LBA 2	B0.s2
LBA 3	—

blok B0 (silme: 0)

s0	geçerli: LBA 0
s1	geçerli: LBA 1
s2	geçerli: LBA 2
s3	boş

blok B1 (silme: 0)

s0	boş
s1	boş
s2	boş
s3	boş

LBA 0, 1, 2 yazıldı

yalnız silinmiş (boş) sayfaya yazılabilir; silme blok düzeyinde

Üç mantıksal blok yazılır; FTL onları B0'ın boş sayfalarına koyar ve tabloya kaydeder.

FTL, Çöp Toplama, TRIM, Aşınma Dengeleme

eşleme tablosu (FTL)

LBA 0	B0.s0
LBA 1	B0.s3
LBA 2	B0.s2
LBA 3	—

blok B0 (silme: 0)

s0	geçerli: LBA 0
s1	geçersiz (eski LBA 1)
s2	geçerli: LBA 2
s3	geçerli: LBA 1

blok B1 (silme: 0)

s0	boş
s1	boş
s2	boş
s3	boş

LBA 1 güncellendi: yerinde değil

yalnız silinmiş (boş) sayfaya yazılabilir; silme blok düzeyinde

LBA 1 yeniden yazılır: eski sayfanın üzerine yazılamaz. Yeni veri boş sayfaya gider, eskisi **geçersiz** olur (yer dışı güncelleme).

FTL, Çöp Toplama, TRIM, Aşınma Dengeleme

eşleme tablosu (FTL)

LBA 0	B0.s0
LBA 1	B0.s3
LBA 2	—
LBA 3	—

blok B0 (silme: 0)

s0	geçerli: LBA 0
s1	geçersiz (eski LBA 1)
s2	geçersiz (eski LBA 2)
s3	geçerli: LBA 1

blok B1 (silme: 0)

s0	boş
s1	boş
s2	boş
s3	boş

TRIM: LBA 2 artık kullanılmıyor

yalnız silinmiş (boş) sayfaya yazılabilir; silme blok düzeyinde

Dosya silinince dosya sistemi **TRIM** (NVMe: Deallocate) gönderir; SSD sayfanın gereksiz olduğunu öğrenir. TRIM olmasa bu veri çöp toplamada boşuna kopyalanırdı.

FTL, Çöp Toplama, TRIM, Aşınma Dengeleme

eşleme tablosu (FTL)

LBA 0	B0.s0
LBA 1	B0.s3
LBA 2	—
LBA 3	B1.s0

blok B0 (silme: 0)

s0	geçerli: LBA 0
s1	geçersiz (eski LBA 1)
s2	geçersiz (eski LBA 2)
s3	geçerli: LBA 1

blok B1 (silme: 0)

s0	geçerli: LBA 3
s1	boş
s2	boş
s3	boş

B0 doldu, LBA 3 B1'e

yalnız silinmiş (boş) sayfaya yazılabilir; silme blok düzeyinde

B0'da boş sayfa kalmadı; yeni yazmalar B1'e gider. B0'da yarısı geçersiz.

FTL, Çöp Toplama, TRIM, Aşınma Dengeleme

eşleme tablosu (FTL)

LBA 0	B1.s1
LBA 1	B1.s2
LBA 2	—
LBA 3	B1.s0

blok B0 (silme: 1)

s0	boş
s1	boş
s2	boş
s3	boş

blok B1 (silme: 0)

s0	geçerli: LBA 3
s1	geçerli: LBA 0
s2	geçerli: LBA 1
s3	boş

çöp toplama: 2 geçerli sayfa taşındı, B0 silindi

yalnız silinmiş (boş) sayfaya yazılabilir; silme blok düzeyinde

Çöp toplama: B0'daki geçerli sayfalar (LBA 0, 1) B1'e kopyalanır, B0 silinir. Ek 2 sayfa yazması = **yazma büyütmesi**.

FTL, Çöp Toplama, TRIM, Aşınma Dengeleme

eşleme tablosu (FTL)

LBA 0	B1.s1
LBA 1	B1.s2
LBA 2	—
LBA 3	B1.s0

blok B0 (silme: 1)

s0	boş
s1	boş
s2	boş
s3	boş

blok B1 (silme: 0)

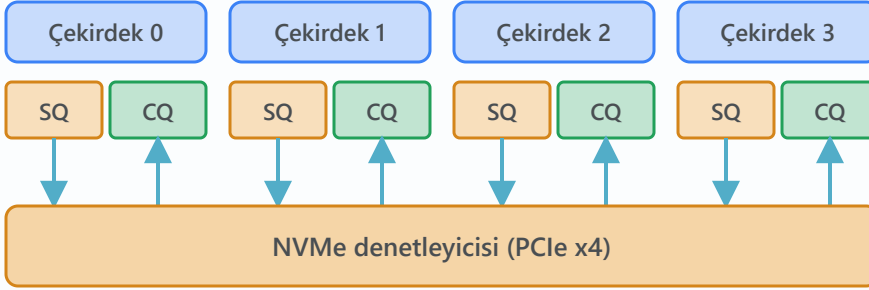
s0	geçerli: LBA 3
s1	geçerli: LBA 0
s2	geçerli: LBA 1
s3	boş

aşınma dengeleme: az silinen bloklar da kullanılır

yalnız silinmiş (boş) sayfaya yazılabilir; silme blok düzeyinde

Aşınma dengeleme: FTL silme sayılarını dengeler; uzun süre değişmeyen (soğuk) veriyi de taşıyarak tüm blokları eşit yaşlandırır. Yedek alan (over-provisioning) çöp toplamayı kolaylaştırır.

NVMe ve Çoklu Kuyruk

AHCI (SATA)

tek kuyruk · 32 komut · kilit

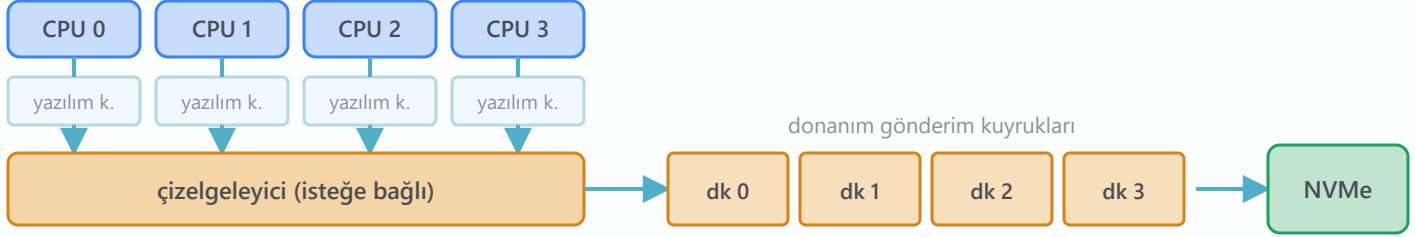
NVMe

65 535 kuyruk × 65 536 komut

çekirdek başına kuyruk: kilitsiz gönderim

- NVMe, PCIe üzerindeki flash için tasarlanmış **protokoldür**; M.2 ise bir *form faktörüdür* (M.2 kart SATA da olabilir). U.2/U.3 ve E1.S/E3.S kablolu/yuvalı sunucu biçimleridir.
- Kuyruk kapasitesi: 64 K kuyruk × kuyruk başına 64 K komut. Sürücü desteği 2013'ten beri tüm işletim sistemlerinde yerleşiktir; AHCI ile uyumsuzluk yalnız protokol düzeyindedir.
- Gecikme $\approx 10\text{--}100\ \mu\text{s}$; PCIe 5.0 x4 sürücüler $\approx 14\ \text{GB/s}$ ve > 2 milyon IOPS. NVMe-oF ile ağ üzerinden, ZNS ile bölgesel ad alanları.

Linux blk-mq ve G/Ç Çizelgeleyicileri

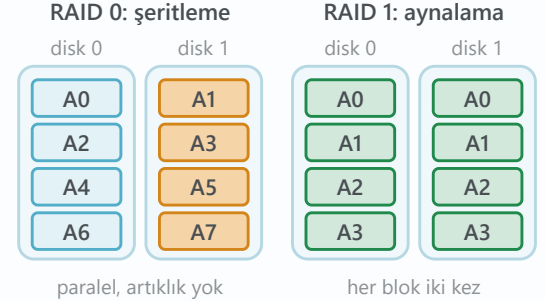
Çizelgeleyici	Fikir	Uygun
<code>none</code>	Sıralama yok, doğrudan gönder	NVMe (varsayılan), hızlı SSD
<code>mq-deadline</code>	LBA'ya göre sıralı + okuma/yazma son tarihi	SATA HDD/SSD (çoğu dağıtımda varsayılan)
<code>bfq</code>	Süreç başına bütçe, adil paylaşım	Masaüstü, yavaş aygıtlarda etkileşim
<code>kyber</code>	Okuma/yazma gecikme hedefleriyle sınırlama	Hızlı çok kuyruklu aygıtlar

```
$ cat /sys/block/nvme0n1/queue/scheduler
[none] mq-deadline kyber bfq
$ echo bfq | sudo tee /sys/block/sda/queue/scheduler
```

Linux 5.0'da tek kuyruklu eski blok katmanı (noop, deadline, CFQ) kaldırıldı. SSD'de arama olmadığından çizelgeleyicinin işi sıralamak değil, adaleti ve gecikmeyi korumaktır.

RAID: Diskleri Birleştirmek

- **RAID** (Patterson, Gibson, Katz, 1988): birçok disk işletim sistemine *tek disk* gibi gösterir; **şeritleme** paralellik, **aynalama** ve **eşlik** artıklık sağlar. Karşıtı SLED: tek, büyük, pahalı disk.
- Açılımı bugün *Redundant Array of **Independent** Disks*. SCSI diskler pahalıydı; bugün SAS genişleticiler yüzlerce disk bağlar, standart seviyeler 0–6’dır.
- Donanım RAID kartı ya da yazılım RAID (Linux `mdadm`, ZFS RAID-Z, Btrfs, Windows Depolama Alanları). **RAID yedek değildir**: silinen dosya her diskte silinir.

4 × 4 TB disk	Kullanılabilir	Dayanır	Küçük rastgele yazma maliyeti
RAID 0 (şeritleme)	16 TB	0 disk	1 G/Ç
RAID 1 (4 kopya ayna)	4 TB	3 disk	4 G/Ç (her kopyaya)
RAID 10 (ayna + şerit)	8 TB	1 (çiftler farklıysa 2)	2 G/Ç
RAID 5 (dağıtılmış eşlik)	12 TB	1 disk	4 G/Ç (2 oku + 2 yaz)
RAID 6 (çift eşlik)	8 TB	2 disk	6 G/Ç (3 oku + 3 yaz)

RAID Düzenleri

RAID 0: şeritleme, artıklık yok

RAID 0: ardışık şeritler farklı disklere; büyük isteklerde n kat bant genişliği. Bir disk bozulursa **her şey** kaybolur.

RAID Düzenleri

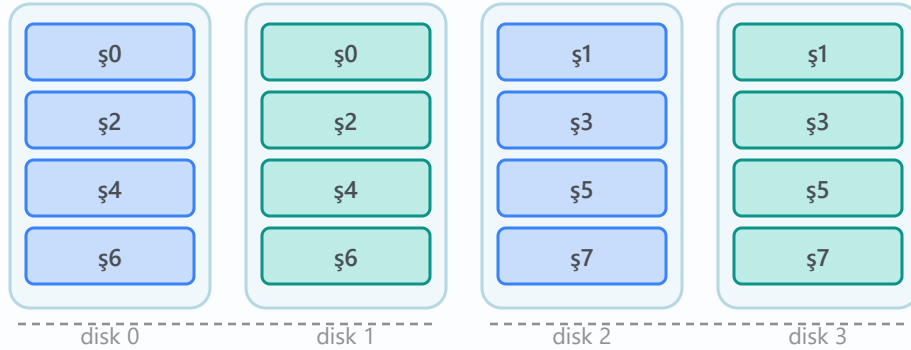
RAID 1: aynalama

RAID 1: her yazma iki kez yapılır; okuma iki diskten birinden (yük dağıtılır). Kapasitenin yarısı artıklık.

RAID Düzenleri

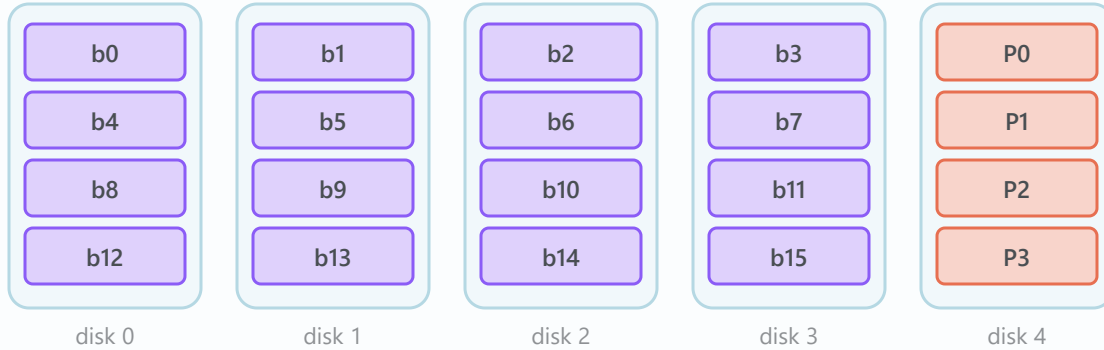
RAID 10: ayna çiftleri üzerinde şerit

RAID 10: önce aynala, sonra şeritle. Veritabanlarında yaygın: hızlı yazma ve hızlı yeniden kurma.

RAID Düzenleri

RAID 2/3: bit/bayt şeritleme + eşlik diski

RAID 2 sözcük + Hamming kodu, **RAID 3** bayt + tek eşlik diski kullanır; kolların eş zamanlı dönmesi gerekir. Bugün kullanılmaz (disk zaten ECC yapar).

RAID Düzenleri

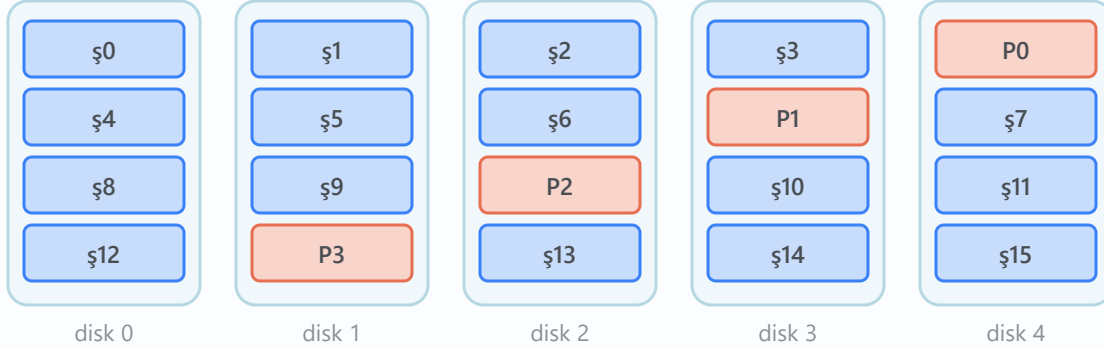
RAID 4: blok şeritleme + ayrı eşlik diski

RAID 4: blok şeritleri + ayrı eşlik diski. Her küçük yazma eşlik diskini günceller: eşlik diski **darboğaz**.

RAID Düzenleri

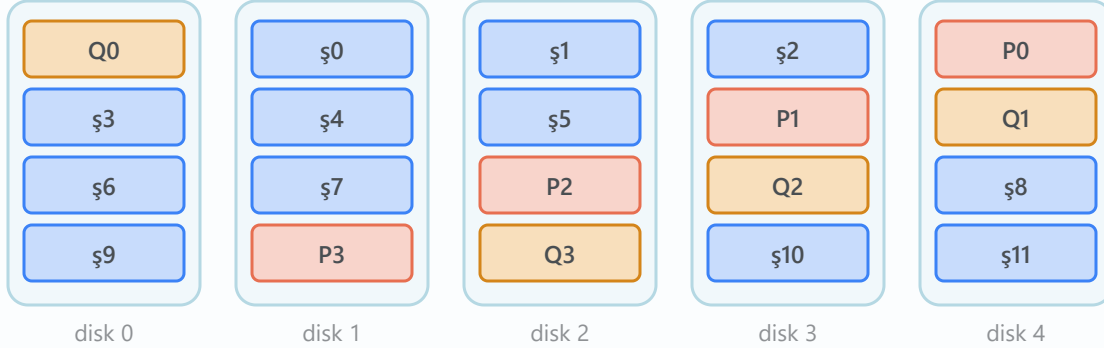
RAID 5: eşlik disklere dağıtılır

RAID 5: eşlik blokları disklere sırayla dağıtılır; darboğaz kalkar. $n - 1$ disk kapasitesi, bir disk kaybına dayanır.

RAID Düzenleri

RAID 6: P ve Q eşliği dağıtılır

RAID 6: P (XOR) + Q (Reed–Solomon, $GF(2^8)$) eşliği; iki disk kaybına dayanır. Büyük disklerde yeniden kurma saatler sürdüğü için tercih edilir.

Eşlik ve XOR: Çalışılmış Örnek

D0 (disk 0) 1011 0010	D1 (disk 1) 0101 1100	D2 (disk 2) 1110 0111	P (disk 3) 0000 0000
--------------------------	--------------------------	--------------------------	-------------------------

Bir şeritte üç veri bloğu (burada 8 bitlik örnek). Eşlik bloğu henüz hesaplanmadı.

Adım 1 / 5

Yeniden kurma riski: tüketici diskte düzeltilemeyen okuma hatası (URE) $\approx 10^{14}$ bitte 1. 12 TB'lık yeniden kurmada beklenen hata $12 \times 10^{12} \times 8 / 10^{14} \approx \mathbf{0,96}$: RAID 5'te ikinci bir sorun neredeyse kesin, bu yüzden büyük dizilerde RAID 6 seçilir.

Eşlik ve XOR: Çalışılmış Örnek

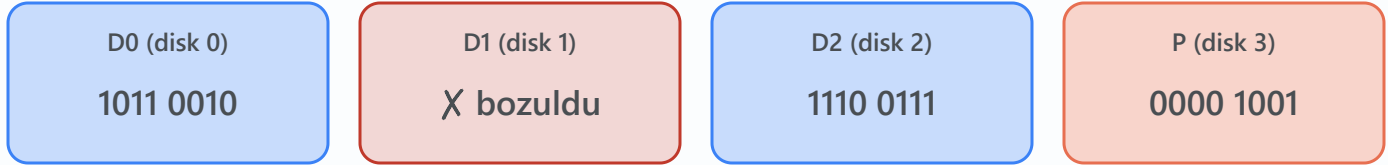
$$P = D0 \oplus D1 \oplus D2 = 0000 1001$$

Eşlik bit bit XOR'dur: her bit konumunda 1'lerin sayısı çift olacak biçimde tamamlanır.

Adım 2 / 5

Yeniden kurma riski: tüketici diskte düzeltilemeyen okuma hatası (URE) $\approx 10^{14}$ bitte 1. 12 TB'lık yeniden kurmada beklenen hata $12 \times 10^{12} \times 8 / 10^{14} \approx \mathbf{0,96}$: RAID 5'te ikinci bir sorun neredeyse kesin, bu yüzden büyük dizilerde RAID 6 seçilir.

Eşlik ve XOR: Çalışılmış Örnek

$$D1 = D0 \oplus D2 \oplus P = ?$$

Disk 1 bozuldu. XOR'un özelliği: $x \oplus x = 0$, dolayısıyla kayıp blok kalanların XOR'udur.

Adım 3 / 5

Yeniden kurma riski: tüketici diskte düzeltilemeyen okuma hatası (URE) $\approx 10^{14}$ bitte 1. 12 TB'lık yeniden kurmada beklenen hata $12 \times 10^{12} \times 8 / 10^{14} \approx \mathbf{0,96}$: RAID 5'te ikinci bir sorun neredeyse kesin, bu yüzden büyük dizilerde RAID 6 seçilir.

Eşlik ve XOR: Çalışılmış Örnek

D0 (disk 0) 1011 0010	D1 (disk 1) 0101 1100	D2 (disk 2) 1110 0111	P (disk 3) 0000 1001
--------------------------	--------------------------	--------------------------	-------------------------

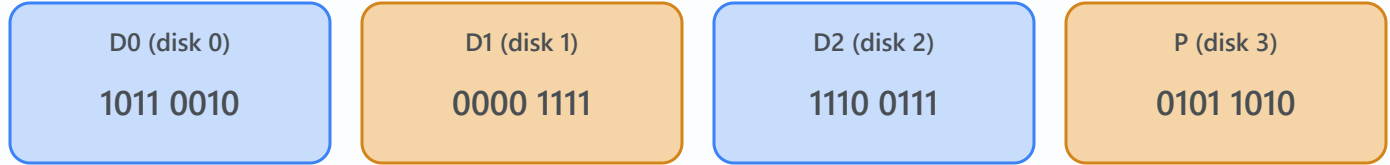
$$D1 = 1011\ 0010 \oplus 1110\ 0111 \oplus 0000\ 1001 = 0101\ 1100$$

Kurtarılan değer 0101 1100: özgün D1 ile aynı. Yeni diske tüm şeritler böyle yeniden yazılır (yeniden kurma).

Adım 4 / 5

Yeniden kurma riski: tüketici diskte düzeltilemeyen okuma hatası (URE) $\approx 10^{14}$ bitte 1. 12 TB'lık yeniden kurmada beklenen hata $12 \times 10^{12} \times 8 / 10^{14} \approx \mathbf{0,96}$: RAID 5'te ikinci bir sorun neredeyse kesin, bu yüzden büyük dizilerde RAID 6 seçilir.

Eşlik ve XOR: Çalışılmış Örnek

$$P' = P \oplus D1 \oplus D1' = 0101 1010$$

Küçük yazma: $D1' = 0000 1111$. Eski D1 ve P okunur, P' hesaplanır, D1' ve P' yazılır: **4 G/Ç** (oku-değiştir-yaz).

Adım 5 / 5

Yeniden kurma riski: tüketici diskte düzeltilemeyen okuma hatası (URE) $\approx 10^{14}$ bitte 1. 12 TB'lık yeniden kurmada beklenen hata $12 \times 10^{12} \times 8 / 10^{14} \approx \mathbf{0,96}$: RAID 5'te ikinci bir sorun neredeyse kesin, bu yüzden büyük dizilerde RAID 6 seçilir.

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```
► void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {  
2  uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */  
3  uint8_t p = oku(P); /* G/Ç 2 */  
4  p = p ^ eski ^ yeni;  
5  yaz(d, yeni); /* G/Ç 3 */  
6  yaz(P, p); /* G/Ç 4 */  
7 }  
8 uint8_t kur(int bozuk) {  
9  uint8_t x = 0;  
10 for (int d = 0; d <= P; d++)  
11     if (d != bozuk)  
12         x ^= oku(d); /* P dahil */  
13 return x;  
14 }
```

disk 0	disk 1	disk 2	disk 3
D0 1011 0010	D1 0110 1001	D2 1100 0101	P 0001 1110

disk G/Ç: 0

Şeritte P = $D0 \oplus D1 \oplus D2 = 0001\ 1110$. D1 yerine 0011 0011 yazılacak: `kucuk_yaz(1, ...)`.

Adım 1 / 11

DEĞİŞKENLER

d = 1

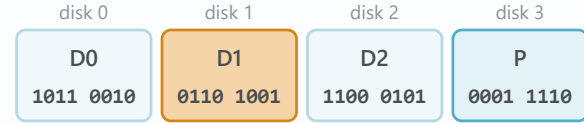
yeni = 0011 0011

eski = -

p = -

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```
1 void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {  
2     uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */  
3     uint8_t p = oku(P);    /* G/Ç 2 */  
4     p = p ^ eski ^ yeni;  
5     yaz(d, yeni);          /* G/Ç 3 */  
6     yaz(P, p);             /* G/Ç 4 */  
7 }  
8 uint8_t kur(int bozuk) {  
9     uint8_t x = 0;  
10    for (int d = 0; d <= P; d++)  
11        if (d != bozuk)  
12            x ^= oku(d);    /* P dahil */  
13    return x;  
14 }
```


disk G/Ç: 1

Eski D1 okunur. Diğer veri diskleri (D0, D2) okunmaz:
şerit 3 değil 1 diskten değişiyor.

Adım 2 / 11

DEĞİŞKENLER

d = 1 yeni = 0011 0011

eski = 0110 1001 p = -

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```
1 void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {  
2     uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */  
▶ 3     uint8_t p = oku(P); /* G/Ç 2 */  
4     p = p ^ eski ^ yeni;  
5     yaz(d, yeni); /* G/Ç 3 */  
6     yaz(P, p); /* G/Ç 4 */  
7 }  
8 uint8_t kur(int bozuk) {  
9     uint8_t x = 0;  
10    for (int d = 0; d <= P; d++)  
11        if (d != bozuk)  
12            x ^= oku(d); /* P dahil */  
13    return x;  
14 }
```


disk G/Ç: 2

Eski eşlik okunur: p = 0001 1110.

Adım 3 / 11

DEĞİŞKENLER

d = 1 yeni = 0011 0011

eski = 0110 1001 p = 0001 1110

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```

1 void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {
2     uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */
3     uint8_t p = oku(P);    /* G/Ç 2 */
4     p = p ^ eski ^ yeni;
5     yaz(d, yeni);          /* G/Ç 3 */
6     yaz(P, p);             /* G/Ç 4 */
7 }
8 uint8_t kur(int bozuk) {
9     uint8_t x = 0;
10    for (int d = 0; d <= P; d++)
11        if (d != bozuk)
12            x ^= oku(d);    /* P dahil */
13    return x;
14 }

```

disk 0	disk 1	disk 2	disk 3
D0 1011 0010	D1 0110 1001	D2 1100 0101	P 0001 1110

$$0001\ 1110 \oplus 0110\ 1001 \oplus 0011\ 0011 = 0100\ 0100$$

disk G/Ç: 2

$p \oplus \text{eski}$, eski D1'in etkisini eşlikten çıkarır ($x \oplus x = 0$); $\oplus$ yeni, yeni değeri ekler. $p = 0100\ 0100$.

Adım 4 / 11

DEĞİŞKENLER

d = 1

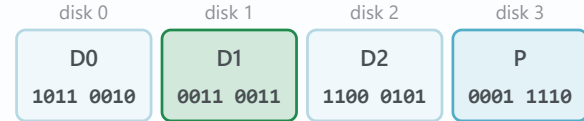
yeni = 0011 0011

eski = 0110 1001

p = 0100 0100

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```
1 void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {  
2     uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */  
3     uint8_t p = oku(P);    /* G/Ç 2 */  
4     p = p ^ eski ^ yeni;  
5     yaz(d, yeni);          /* G/Ç 3 */  
6     yaz(P, p);             /* G/Ç 4 */  
7 }  
8 uint8_t kur(int bozuk) {  
9     uint8_t x = 0;  
10    for (int d = 0; d <= P; d++)  
11        if (d != bozuk)  
12            x ^= oku(d);    /* P dahil */  
13    return x;  
14 }
```


disk G/Ç: 3

Yeni D1 yazılır.

Adım 5 / 11

DEĞİŞKENLER

d = 1

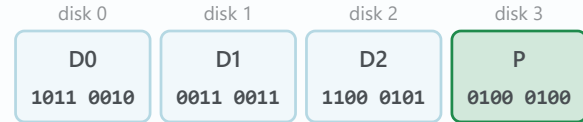
yeni = 0011 0011

eski = 0110 1001

p = 0100 0100

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```
1 void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {  
2     uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */  
3     uint8_t p = oku(P);    /* G/Ç 2 */  
4     p = p ^ eski ^ yeni;  
5     yaz(d, yeni);          /* G/Ç 3 */  
6     yaz(P, p);             /* G/Ç 4 */  
7 }  
8 uint8_t kur(int bozuk) {  
9     uint8_t x = 0;  
10    for (int d = 0; d <= P; d++)  
11        if (d != bozuk)  
12            x ^= oku(d);    /* P dahil */  
13    return x;  
14 }
```


disk G/Ç: 4

Yeni P yazılır: **4 G/Ç** (2 okuma + 2 yazma). Bu iki yazma arasında çökme olursa şerit tutarsız kalır ("yazma deliği").

Adım 6 / 11

DEĞİŞKENLER

d = 1

yeni = 0011 0011

eski = 0110 1001

p = 0100 0100

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```
1 void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {
2     uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */
3     uint8_t p = oku(P);    /* G/Ç 2 */
4     p = p ^ eski ^ yeni;
5     yaz(d, yeni);          /* G/Ç 3 */
6     yaz(P, p);             /* G/Ç 4 */
7 }

▶ uint8_t kur(int bozuk) {
▶     uint8_t x = 0;

10    for (int d = 0; d <= P; d++)
11        if (d != bozuk)
12            x ^= oku(d); /* P dahil */
13    return x;
14 }
```


disk G/Ç: 0

Disk 2 bozuldu: D2 okunamıyor. **kur(2)** onu kalanların XOR'u olarak hesaplar.

Adım 7 / 11

DEĞİŞKENLER

bozuk = 2

d = -

x = 0000 0000

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```
1 void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {
2     uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */
3     uint8_t p = oku(P);    /* G/Ç 2 */
4     p = p ^ eski ^ yeni;
5     yaz(d, yeni);          /* G/Ç 3 */
6     yaz(P, p);             /* G/Ç 4 */
7 }
8 uint8_t kur(int bozuk) {
9     uint8_t x = 0;
10    ▶ for (int d = 0; d <= P; d++)
11    ▶     if (d != bozuk)
12    ▶         x ^= oku(d); /* P dahil */
13    return x;
14 }
```


$x = 1011\ 0010$

disk G/Ç: 1

$d = 0: x \oplus D0 \rightarrow x = 1011\ 0010.$

Adım 8 / 11

DEĞİŞKENLER

bozuk = 2

d = 0

x = 1011 0010

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```
1 void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {
2     uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */
3     uint8_t p = oku(P);    /* G/Ç 2 */
4     p = p ^ eski ^ yeni;
5     yaz(d, yeni);          /* G/Ç 3 */
6     yaz(P, p);             /* G/Ç 4 */
7 }
8 uint8_t kur(int bozuk) {
9     uint8_t x = 0;
10    ▶ for (int d = 0; d <= P; d++)
11    ▶     if (d != bozuk)
12    ▶         x ^= oku(d); /* P dahil */
13    return x;
14 }
```


$x = 1000\ 0001$

disk G/Ç: 2

$d = 1: x \oplus D1 \rightarrow x = 1000\ 0001.$

Adım 9 / 11

DEĞİŞKENLER

bozuk = 2

d = 1

x = 1000 0001

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```
1 void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {
2     uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */
3     uint8_t p = oku(P);    /* G/Ç 2 */
4     p = p ^ eski ^ yeni;
5     yaz(d, yeni);          /* G/Ç 3 */
6     yaz(P, p);             /* G/Ç 4 */
7 }
8 uint8_t kur(int bozuk) {
9     uint8_t x = 0;
10    for (int d = 0; d <= P; d++)
11        if (d != bozuk)
12            x ^= oku(d); /* P dahil */
13    return x;
14 }
```


$x = 1100\ 0101$

disk G/Ç: 3

$d = 3: x \oplus P \rightarrow x = 1100\ 0101.$ (d = 2 atlandı.)

Adım 10 / 11

DEĞİŞKENLER

bozuk = 2

d = 3

x = 1100 0101

RAID 5 Küçük Yazma ve Kurtarma: Kod İzleme

```
1 void kucuk_yaz(int d, uint8_t yeni) {  
2     uint8_t eski = oku(d); /* G/Ç 1 */  
3     uint8_t p = oku(P); /* G/Ç 2 */  
4     p = p ^ eski ^ yeni;  
5     yaz(d, yeni); /* G/Ç 3 */  
6     yaz(P, p); /* G/Ç 4 */  
7 }  
8 uint8_t kur(int bozuk) {  
9     uint8_t x = 0;  
10    for (int d = 0; d <= P; d++)  
11        if (d != bozuk)  
12            x ^= oku(d); /* P dahil */  
13    return x;  
14 }
```


D2 = 1100 0101

disk G/Ç: 3

x = 1100 0101, kaybolan D2 ile aynı. Yeni diske her şerit için 3 okuma ile yeniden kurulur; bu sürede dizi korumasızdır.

Adım 11 / 11

DEĞİŞKENLER

bozuk = 2

d = 4

x = 1100 0101

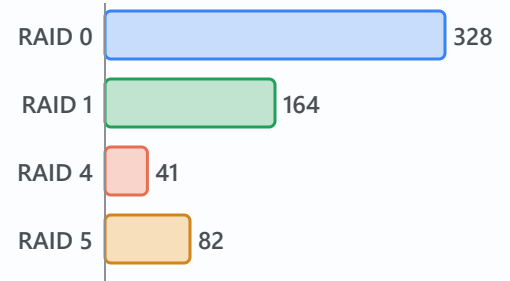
RAID Performansı: Çalışılmış Örnek

Tek disk (7200 rpm, 8 ms arama, 200 MB/s): rastgele 4 KiB = 12,19 ms → **R ≈ 82 IOPS** (0,34 MB/s); ardışık 10 MiB parça = 8 + 4,17 + 52,43 = 64,6 ms → **S ≈ 162 MB/s**. Dizi: N = 4 disk.

Düzen	Kapasite	Ardışık okuma/yazma	Rastgele okuma	Rastgele yazma	Yazma gecikmesi
RAID 0	N = 4	N·S ≈ 649 MB/s	N·R ≈ 328	N·R ≈ 328	D
RAID 1 (ikili ayna)	N/2 = 2	(N/2)·S ≈ 325 MB/s	N·R ≈ 328	(N/2)·R ≈ 164	D (yavaş kopya)
RAID 4	N - 1 = 3	(N-1)·S ≈ 487 MB/s	(N-1)·R ≈ 246	R/2 ≈ 41	2D
RAID 5	N - 1 = 3	(N-1)·S ≈ 487 MB/s	N·R ≈ 328	(N/4)·R ≈ 82	2D

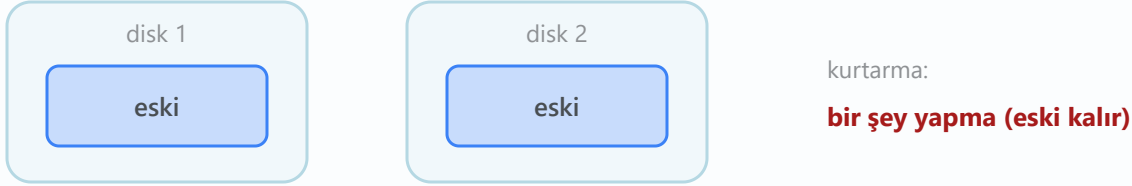
- **Aynada ardışık okuma** yalnız (N/2)·S: iki kopya blokları paylaşır, ama her disk atladığı blokların da altından dönerek geçer.
- **RAID 4:** her küçük yazma eşlik diskinde 1 okuma + 1 yazma ister; dizi tek diskin yarı hızına iner ve disk eklemek işe yaramaz.
- **RAID 5:** aynı 4 G/Ç tüm disklere yayılır, N·R/4 disk sayısıyla büyür. Tam şerit yazmada eski veri okunmaz: (N-1)·S.

rastgele 4 KiB yazma (IOPS), N = 4

Kararlı Depolama

- **Kararlı depolama:** bir yazma ya doğru biçimde tamamlanır ya da eski veri yerinde kalır. Varsayımlar: iki diskte aynı bloğun birden bozulma olasılığı ihmal edilir; hatalı veri ECC ile fark edilir; CPU çökerse süren yazma durur.
- **Kararlı yazma:** disk 1'e yaz, geri oku, doğrula (n kez dene, gerekirse yedek sektör); sonra aynısını disk 2'ye yap.
Kararlı okuma: disk 1'den geçerli ECC ile okunamazsa disk 2'den oku.

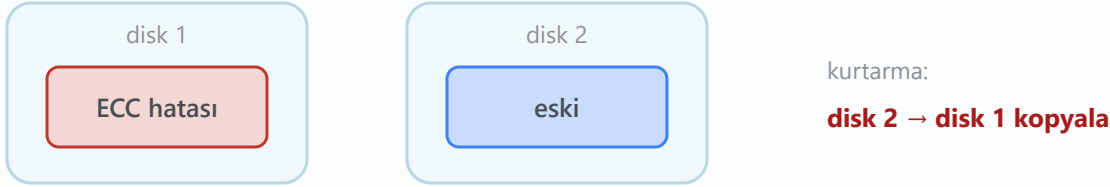
(a) Çökme disk 1'e yazmadan önce: iki kopya da eski. Yazma hiç olmamış sayılır.

Adım 1 / 5

RAID bozulan sektörlerle karşı korur, yazma sırasında çökmeye karşı korumaz. Bugün aynı fikir günlükleme (journaling), yazma bariyerleri/FUA ve kurumsal SSD'lerdeki güç kaybı koruma kapasitörleriyle uygulanır.

Kararlı Depolama

- **Kararlı depolama:** bir yazma ya doğru biçimde tamamlanır ya da eski veri yerinde kalır. Varsayımlar: iki diskte aynı bloğun birden bozulma olasılığı ihmal edilir; hatalı veri ECC ile fark edilir; CPU çökerse süren yazma durur.
- **Kararlı yazma:** disk 1'e yaz, geri oku, doğrula (n kez dene, gerekirse yedek sektör); sonra aynısını disk 2'ye yap.
Kararlı okuma: disk 1'den geçerli ECC ile okunamazsa disk 2'den oku.

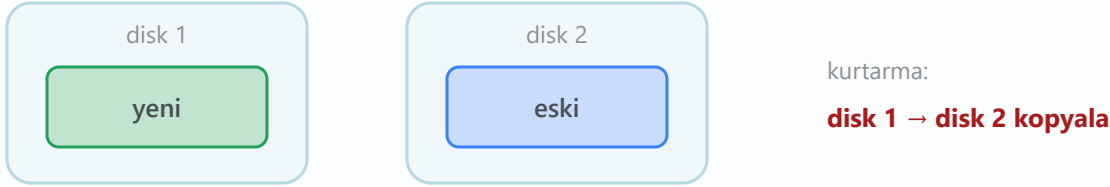
(b) Çökme disk 1'e yazarken: disk 1 bozuk (ECC). Eski değer disk 2'den geri getirilir.

Adım 2 / 5

RAID bozulan sektörlere karşı korur, yazma sırasında çökmeye karşı korumaz. Bugün aynı fikir günlükleme (journaling), yazma bariyerleri/FUA ve kurumsal SSD'lerdeki güç kaybı koruma kapasitörleriyle uygulanır.

Kararlı Depolama

- **Kararlı depolama:** bir yazma ya doğru biçimde tamamlanır ya da eski veri yerinde kalır. Varsayımlar: iki diskte aynı bloğun birden bozulma olasılığı ihmal edilir; hatalı veri ECC ile fark edilir; CPU çökerse süren yazma durur.
- **Kararlı yazma:** disk 1'e yaz, geri oku, doğrula (n kez dene, gerekirse yedek sektör); sonra aynısını disk 2'ye yap.
Kararlı okuma: disk 1'den geçerli ECC ile okunamazsa disk 2'den oku.

(c) Disk 1 yazıldı, disk 2 yazılmadan çöktü: yeni değer tamamlanır.

Adım 3 / 5

RAID bozulan sektörlerle karşı korur, yazma sırasında çökmeye karşı korumaz. Bugün aynı fikir günlükleme (journaling), yazma bariyerleri/FUA ve kurumsal SSD'lerdeki güç kaybı koruma kapasitörleriyle uygulanır.

Kararlı Depolama

- **Kararlı depolama:** bir yazma ya doğru biçimde tamamlanır ya da eski veri yerinde kalır. Varsayımlar: iki diskte aynı bloğun birden bozulma olasılığı ihmal edilir; hatalı veri ECC ile fark edilir; CPU çökerse süren yazma durur.
- **Kararlı yazma:** disk 1'e yaz, geri oku, doğrula (n kez dene, gerekirse yedek sektör); sonra aynısını disk 2'ye yap.
Kararlı okuma: disk 1'den geçerli ECC ile okunamazsa disk 2'den oku.

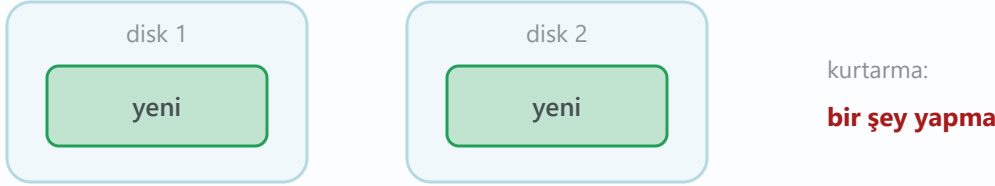
(d) Disk 2'ye yazarken çöktü: disk 2 bozuk, yeni değer disk 1'den kopyalanır.

Adım 4 / 5

RAID bozulan sektörlerle karşı korur, yazma sırasında çökmeye karşı korumaz. Bugün aynı fikir günlükleme (journaling), yazma bariyerleri/FUA ve kurumsal SSD'lerdeki güç kaybı koruma kapasitörleriyle uygulanır.

Kararlı Depolama

- **Kararlı depolama:** bir yazma ya doğru biçimde tamamlanır ya da eski veri yerinde kalır. Varsayımlar: iki diskte aynı bloğun birden bozulma olasılığı ihmal edilir; hatalı veri ECC ile fark edilir; CPU çökerse süren yazma durur.
- **Kararlı yazma:** disk 1'e yaz, geri oku, doğrula (n kez dene, gerekirse yedek sektör); sonra aynısını disk 2'ye yap.
Kararlı okuma: disk 1'den geçerli ECC ile okunamazsa disk 2'den oku.

(e) İki kopya da yeni: yazma tamamlanmış. Her durumda sonuç ya tamamen eski ya tamamen yenidir.

Adım 5 / 5

RAID bozulan sektörlere karşı korur, yazma sırasında çökmeye karşı korumaz. Bugün aynı fikir günlükleme (journaling), yazma bariyerleri/FUA ve kurumsal SSD'lerdeki güç kaybı koruma kapasitörleriyle uygulanır.

ÖZET

Özet

Konu	Ana fikir	Bugün
Donanım erişimi	Denetleyici yazmaçları; kapı ya da bellek eşlemeli	PCIe BAR ile MMIO
Aktarım	Yoklama → kesme → DMA	MSI-X, bus-master DMA, IOMMU
Yazılım katmanları	Kullanıcı / bağımsız / sürücü / kesme	VFS + sayfa önbelleği + blk-mq
Arayüz	Bloke eden, bloke etmeyen, eş zamansız	epoll, io_uring
Tamponlama	Hız/boyut farkı, çift ve dairesel tampon	NIC/NVMe halkaları, sıfır kopya
HDD	Arama + dönme + aktarım; çizelgeleme	NCQ, mq-deadline, BFQ
SSD	Arama yok; FTL, çöp toplama, TRIM	NVMe, çok kuyruk, none
Güvenilirlik	RAID 0/1/5/6/10, kararlı depolama	mdadm, ZFS, günlikleme

G/Ç tasarımının özü: yavaş ve çeşitli aygıtları hızlı CPU'dan ayırmak (tampon, kesme, DMA), farkları tek tip arayüzün arkasına gizlemek (sürücü, VFS) ve sırayı akıllıca seçmek (çizelgeleme, toplu gönderim).

ÖZET

Kontrol Soruları

1. Kapı eşlemeli ve bellek eşlemeli G/Ç'de aygıt yazmacına hangi komutla erişilir? MMIO'da önbellek sorunu nasıl çözülür?
2. 4096 karakter, saniyede 1000 karakter basan yazıcıya kesme güdümlü G/Ç ile gönderilecek; kesme başına 2 μ s. CPU maliyeti nedir?
3. Döngü çalma nedir? DMA hangi durumlarda kendini geri ödemez?
4. 7200 rpm, ortalama arama 8 ms, ortam hızı 200 MB/s olan diskte 4 KiB rastgele okuma kaç ms sürer?
5. Kafa 53, kuyruk 98, 183, 37, 122, 14, 124, 65, 67 (0–199). SSTF ve C-LOOK (yukarı) toplam hareketi nedir?
6. Kafa 11, istekler 1, 36, 16, 34, 9, 12. FCFS, SSTF ve asansör (yukarı) kaç silindir hareket eder?
7. RAID 5'te D0 = 1011 0010, D2 = 1110 0111, P = 0000 1001. Bozulan D1 nedir? Tek disk 100 IOPS ise 6 diskli RAID 5 ve RAID 4 rastgele küçük yazmada kaç IOPS verir?
8. SSD'de TRIM neden gerekir? Linux NVMe aygıtlarında varsayılan G/Ç çizelgeleyicisi hangisidir, neden?
9. `epoll` ile `io_uring` arasındaki temel model farkı nedir?

► Cevaplar

Kaynaklar

- A. Silberschatz, P. B. Galvin, G. Gagne, *Operating System Concepts*, 10. baskı, Wiley, 2018 — Bölüm 11: Mass-Storage Structure; Bölüm 12: I/O Systems.
- A. S. Tanenbaum, H. Bos, *Modern Operating Systems*, 4. baskı (2014) / 5. baskı (2023), Pearson — Bölüm 5: Input/Output.
- R. H. Arpaci-Dusseau, A. C. Arpaci-Dusseau, *Operating Systems: Three Easy Pieces* (OSTEP), ostep.org — "I/O Devices", "Hard Disk Drives", "RAID", "Flash-based SSDs".
- D. A. Patterson, G. Gibson, R. H. Katz, "A Case for Redundant Arrays of Inexpensive Disks (RAID)", SIGMOD 1988.
- NVM Express Base Specification 2.x; PCI-SIG PCIe 5.0/6.0; USB4 Specification; UEFI Specification (GPT).
- Linux çekirdek belgeleri: "Multi-Queue Block IO Queueing Mechanism (blk-mq)", "NO_HZ: Reducing Scheduling-Clock Ticks", `io_uring` (J. Axboe, "Efficient IO with io_uring"), "Linux Device Drivers" (Corbet, Rubini, Kroah-Hartman, 3. baskı).

Son

Bölüm 11: Giriş/Çıkış

Sonraki bölüm: Çok İşlemcili Sistemler · [Terim sözlüğü](#)